

Sota-ajan poikkeusolosuhteiden arjen rakentuminen äidin ja tyttären välisessä kirjeenvaihdossa

Miia-Susanna Koski

Pro gradu -tutkielma

Kulttuurien tutkimuksen tutkinto-ohjelma

etnologia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Toukokuu 2026

Pro gradu -tutkielma

Kulttuurien tutkimuksen tutkinto-ohjelma, etnologia

Miia-Susanna Koski

Sota-ajan poikkeusolosuhteiden arjen rakentuminen äidin ja tyttären välisessä kirjeenvaihdossa

Sivumäärät: 90

Tämän tutkielman aineistona käytän äidin ja tyttären välistä kirjeenvaihtoa, jota käytiin jatkosodan hyökkäysvaiheen aikana. Aineiston syntymiseen ja muotoutumiseen vaikuttavia taustatekijöitä olivat Lotta Svärd -järjestön arvomaailma ja sota-ajan poikkeusolosuhteet. Aineistoni avulla tutkin, millaisena sota-ajan arki näyttää ja rakentuu kirjeiden kirjoittajien kokemana ja sanoittamana. Äidin ja tyttären erilaiset positiot kotirintamalla ja lottakomennuksella sotatoimialueella vaikuttavat siihen, että heidän kokemusmaailmansa poikkeusolosuhteissa muodostuu toisistaan poikkeaviksi. Kirjeenvaihto toimii dialogisena tilana, jossa näitä toisistaan poikkeavia kokemusmaailmoja pyritään yhdistämään.

Tutkimuskysymykseni on, millaisena sota-ajan poikkeusolojen arki näyttää äidin ja tyttären välisessä kirjeenvaihdossa? Tutkielman teoreettinen viitekehys rakentuu kokemuksen, narratiivisuuden, kontekstin ja dialogisuuden käsitteiden varaan. Aineiston analyysissä hyödynnän laadullista sisällönanalyysiä, jota syvennän tarkastelemalla henkilökohtaisen kerronnan pienten ja suurten kertomusten suhdetta. Pienillä kertomuksilla tarkoitetaan omaelämäkerrallisissa teksteissä esiintyviä yksittäisiä, rajattuja kertomuksia, joita voidaan kutsua myös mikronarratiiveiksi. Suuret kertomukset eli hallitsevat kulttuuriset kertomukset ovat puolestaan kulttuurisia kertomuksia, joissa esitetään käsityksiä tiivistetysti historiallisista tapahtumista, kulttuurisista arvoista ja ihanteista.

Tutkielmani tulosten mukaan äidin ja tyttären välinen kirjeenvaihto toimii keinona rakentaa arjen jatkuvuutta poikkeusolosuhteissa sekä ylläpitää keskinäistä suhdetta fyysisestä välimatkasta huolimatta. Kirjeissä rakennetaan rauhan ajasta poikkeavaa arkea sota-ajan asettamissa reunaehdoissa. Tämä uusi arki muodostuu sodan mukanaan tuoman epävarmuuden merkityksellistämistä, niukkuuden sanelemien haasteiden ratkaisemisesta, arjen rutiinien rakentamisesta ja kokemusten yhteensovittamisesta. Kirjeenvaihto ylläpitää sosiaalisia suhteita ja mahdollistaa kokemusten jakamisen sekä merkityksellistämisen sodan keskellä.

Tutkielman kielenhuoltoon on käytetty Co-pilot-tekoälysovellusta. Kirjoittaja on tarkistanut tekstin työkalujen käytön jälkeen ja ottaa täyden vastuun työn sisällöstä.

Avainsanat: etnologia, kirjeenvaihto, arki, jatkosota, kokemuksellisuus, narratiivisuus, dialogisuus

Sisällysluettelo

1	Tutkimuksen lähtökohdat	6
1.1	Kirjoittamisen merkitys sota-aikana	6
1.2	Kirjoittamisen käytänteet	7
1.3	Äidin ja tyttären kirjeenvaihto naisten kokemushistorian lähteenä	8
1.4	Lotta Svärd -järjestön toiminta ja arvomaailma	9
2	Tutkimusasetelma ja teoreettinen viitekehys	11
2.1	Tutkimuskysymys ja aiheen raja	11
2.2	Aiempi tutkimus sota-ajasta ja naisten roolista sodassa	12
2.3	Teoreettinen viitekehys ja tutkimuksen keskeiset käsitteet	16
2.3.1	Kokemus ja elämänmuutos	17
2.3.2	Narratiivisuus kirjeiden kerronnassa	18
2.3.3	Konteksti ja kontekstualisointi	20
2.3.4	Dialogisuus	22
3	Tutkimusaineisto ja menetelmät	24
3.1	Tutkimusaineistona äidin ja tyttären välinen kirjeenvaihto	24
3.2	Eettiset kysymykset	25
3.3	Elämäkerrallisuus ja kokemushistoria sota-ajan kirjeissä	27
3.4	Temaattinen analyysi sekä pienet ja suuret kertomukset	29
4	Paikallisosaston toiminta ja arvomaailma kirjeenvaihdon teemana	31
4.1	Lottatoiminnan arki ja yhteisöllisyys kotirintamalla	31
4.2	Suhde kuolemaan ja sankarivainajat sota-ajan arjessa	34
4.3	Kotirintama lottakomennuksen arjen tukijana	36
5	Lottakomennus äidin ja tyttären välisessä dialogissa	40
5.1	Tyttären positio ja arjen rakentuminen lottakomennuksella	40
5.2	Sotaturismi	44
5.3	Rivikuri ja moraaliset kysymykset	47
5.4	Yhteisöllisyys ja symboliset perhesuhteet	52

6 Kirjeissä kuvattua arkea sodan varjossa	58
6.1 Ruoka kodin, huolenpidon ja yhteisöllisyyden rakentajana	58
6.2 Poikkeukselliset elinolosuhteet ja arjen hallinta lottakomennuksella	63
6.3 Terveys, hygienia ja sairastumisen uhka poikkeusolosuhteissa	66
6.4 Viholliskuva, propaganda ja arjen kohtaamiset	71
6.5 Paikallinen siviiliväestö	74
7 Johtopäätökset	79
Lähteet	85

1 Tutkimuksen lähtökohdat

1.1 Kirjoittamisen merkitys sota-aikana

Opinnäytetyössäni analysoin äidin ja tyttären välistä kirjeenvaihtoa ajanjaksolla kesäkuusta joulukuuhun vuonna 1941, jatkosodan alkuvaiheessa. Tarkastelun kohteena oleva kirjeenvaihto sijoittuu aikaan, jolloin perheen tytär palveli radistina lottakomennuksella kaukopartio-osasto Vehniäisen I joukkueessa Os. Loukolassa (ks. Korpela 2015, 184, jossa kerrotaan tyttären lottakomennuksesta).

Kirjeenvaihto tutkimuksen aineistona avaa näkökulmia viestinnästä, aikalaisten ajatusmaailmasta ja sosiaalisista suhteista (Lahtinen ym. 2011, 9). Edellä mainitut näkökulmat saavat entistä suuremman merkityksen poikkeusolosuhteissa, joissa jokapäiväinen siviilielämän viestintä korvautui usein olosuhteiden pakosta kirjeenvaihdolla. Jatkosodan aikana monille rintamalla palvelleille ainoa tapa ylläpitää suhteita perheenjäseniin, sukulaisiin, ystäviin ja tuttaviihin olivat kenttäpostin välityksellä kulkeneet kirjeet. Sota-ajan kirjekulttuurin keskeinen piirre olikin kirjoittajien poikkeuksellinen läheisyys. Rauhan aikana kirjeitä kirjoitettiin pääasiassa kauempana asuville sukulaisille ja tuttaville, sota-aikana kirjoitettiin läheisille perheenjäsenille ja ystäville, joita normaaliolosuhteissa olisi kohdattu lähes päivittäin. Sota-aika teki kirjeiden kerronnasta hyvin arkipäiväistä tiedon, tunteiden ja kokemusten jakamista kirjoittajien kesken. (Taskinen 2015, 16.) Aineistoni avulla selvitän, millaisena jatkosodan poikkeusolojen arki näyttäytyy äidin ja tyttären välisessä kirjeenvaihdossa. Sota-aikana kirjeitä kirjoitettiin poikkeuksellisen paljon (Taskinen 2015, 13). Monille kirjeiden kirjoittaminen ei ollut välttämätöntä ennen sodan syttymistä, vasta sodan poikkeusolosuhteiden myötä syntyi tarve pitää yllä ihmissuhteita kirjoittamalla. Kirjeiden kirjoittamisesta tuli säännöllinen tapa, joka korvasi rauhanajan siviilielämän kommunikaatiota. (Taskinen 2015, 18.)

Vaikka sota-ajan kirjeet ovat olleet yksilölle arvokkaita, tieteellisen tutkimuksen kiinnostuksen kohteeksi ne ovat nousseet vasta viimeisen vuosikymmenen aikana. Sota-ajan kirjeiden luotettavuutta lähteenä on kyseenalaistettu järjestelmällisen ja valtiojohtoisen sotasensuurin vuoksi. (ks. esim. Nevala-Nurmi, Taskinen ja Tikka 2015, 7.) Jatkosodan alkaessa yhteiskunnan kaikki toiminnot, myös kenttäpostilaitos, tulivat sensuurin alaisiksi. Postilähetyksiä tarkastettiin Päämajan alaisissa keskuspostikonttorien

tarkastustoimistoissa pistokokein. Kenttäpostin kokonaismäärään suhteutettuna vain hyvin pieni osa postista voitiin tarkastaa. (Rönkkönen 2006, 645–646.) Kirjeistä ja korteista sensuroitiin tietoja, jotka olisivat mahdollisesti hyödyttäneet vihollista. Sensuroitavia asioita oli muun muassa omien joukkojen sijaintiin ja toimintaan liittyvät tiedot. Lisäksi sensuurin avulla etsittiin tietoa mahdollisesta vakoilutoiminnasta ja ajoittain seurattiin tiettyjen tapahtumien vaikutusta mielialoihin. (Rönkkönen 2006, 644.) Sensuurin ja itsesensuurin läsnäolo sota-ajan kirjeiden kerronnassa on syytä pitää mielessä, sillä aikalaisetkin olivat tietoisia sensuurin piiriin kuuluneista asioista. Opinnäytetyöni keskiöön nousee sota-ajan jokapäiväinen elämä ja se, miten poikkeusolojen arki näyttäytyy äidin ja tyttären välisessä kirjeenvaihdossa. Kirjoittamisen motiivina oli jakaa yhteistä elämää ja arkisia asioita fyysisestä välimatkasta huolimatta. Arkielämän jakamiseen liittyvien asioiden osalta sensuurin piiriin kuuluneet asiat, kuten joukkojen sijainti ja toiminta jäävät siis toissijaisiksi.

1.2 Kirjoittamisen käytänteet

Sota-ajan kirjeiden tyyliin, sisältöön ja kerrontaan vaikuttavat kunkin kirjoittajan koulutustausta, kielelliset lähtökohdat, kyseisen ajan kirjalliset käytänteet, yhteiskunnalliset normit sekä kohteliaisuussäännöt. Historiantutkija Bethany S. Keenan (2020) analysoi ensimmäisen maailmansodan aikana kirjoitettuja orpojen ja leskien kirjeitä, joita julkaistiin yhdysvaltalaisissa sanomalehdissä vuosina 1915–1922. Keenanin mukaan kirjeet noudattavat aikakauden kirjoittamiselle vakiintuneita muotoja. Kirjeiden kielessä oli havaittavissa muotoseikkoja, joita tuolloin opetettiin kaikille ranskalaisille lapsille kouluissa. Lisäksi kirjeiden sisältöä määritteli aikakaudelle ominaiset kohteliaisuuteen liittyvät käytänteet. Kirjeiden kaavamaisuudesta huolimatta tekstit tarjoavat Keenanin mukaan arvokasta tietoa kirjoittajansa arjesta ja kokemuksista sodan ajan poikkeusolosuhteissa, sillä jokainen kirjoittaja mukautti kirjoittamisen yleisesti hyväksytyt käytänteet omiin kerronnan tarpeisiinsa sopiviksi. (Keenan 2020, 55–56.)

Keenanin (2020) esittämät havainnot aikakauden kirjallisista käytänteistä näkyvät myös tämän tutkimuksen aineistossa. Kirjeet alkavat lähes poikkeuksetta tietyillä, kaavamaisilla kohteliaisuusfraaseilla. Tekstit on kirjoitettu kieliopillista normistoa noudattaen, vaikka joitakin puhemuotoisia sanontoja sekä oikeinkirjoitusvirheitä onkin löydettävissä. Pääpiirteittäin aineistoni kirjoitettu kieli noudattaa Suomen kieliopin säännöstöä. Kirjeet päättyvät useimmiten melko vakiintuneisiin lausahduksiin, joissa pyydetään pikaisesti lisää kuulumisia kirjeenvaihdon toiselta osapuolelta sekä toivotaan kirjoittajan pysyvän terveenä ja

turvassa. Opinnäytetyöni lähtökohtana ei ole tarkastella kirjeitä kielellisistä näkökulmista, mutta taustoittaakseni aineistoni syntyä ja olemusta tuon esille kirjeiden kerronnassa näkyviä sukupolvien välisiä eroja tekstien tyyliissä ja sävyssä. Kerronnan tyylierot johtuvat äidin ja tyttären suhteesta ja rooleista sekä heidän erilaisista koulutustaustoistaan. On todennäköistä, että kouluopetuksen painotukset eri aikakausina ovat muokanneet kirjoittajien kielellistä ilmaisua, kirjoitustyyliä ja suhdetta yleiskieleen.

Perheen äidin kirjeet ovat rakenteeltaan huoliteltuja ja kieliopin sääntöjä noudattavia. Lauseet ovat useimmiten melko pitkiä ja johdonmukaisesti jäsenneiltyjä. Tekstit ovat pääosin yleiskielisiä ja ilmaisultaan hillittyjä, mikä rakentaa mielikuvaa vastuullisesta, aikuisesta kirjoittajasta. Kerronnassa korostuvat vahvasti kirjoittajan moraaliset näkemykset oikeasta ja väärästä. Äidin kirjoitustyyliä ohjaa hänen asemansa kasvattajana, jolloin teksteissä korostuu huolenpidon lisäksi tarve muistuttaa tytärtä velvollisuudesta, siveellisyydestä ja isänmaallisuudesta. Tyttären kirjeiden ilmaisussa puolestaan korostuu elämyksellinen ja kokemuksellinen näkökulma. Tyttären kerronta on rytmiltään nopeampaa ja siinä esiintyy runsaasti puhekielisiä ilmauksia. Tyyli ei varsinaisesti ole kielellisesti huolimaton, mutta se on selkeästi spontaanimpaa kuin äidin kerronta. Edellä kuvattu tyyliero korostaa äidin ja tyttären erilaisia rooleja sota-ajan poikkeusolosuhteissa. Äidin kerronta pyrkii rakentamaan järjestystä ja oikean moraalisen toiminnan raameja, kun taas tytär kuvaa pääosin sotaa ja lottakomennustaan elettyinä elämänä ja arjen kokemuksina.

1.3 Äidin ja tyttären kirjeenvaihto naisten kokemushistorian lähteenä

Sota-ajan kirjeenvaihtoa on tutkittu erityisesti pariskuntien sekä rintamasotilaan ja kotirintaman välisenä viestintänä. (ks. esim. Hagelstam 2014, Pehkonen 2013 ja Taskinen 2015). Opinnäytetyössäni tarkastelun keskiössä ovat naiset, tässä tapauksessa äiti ja tytär. Tutkimuksessa hahmotetaan sotaa naisten kokemana sekä analysoidaan, millaisia tietoja, tarpeita, tunteita ja kokemuksia he välittivät toisilleen kirjeiden kautta. Mielenkiintoisia näkökulmia äidin ja tyttären väliseen kirjeenvaihtoon nostaa esiin historiantutkija Barbara Caine (2015). Caine analysoi kahden nuoren naisen kirjeitä, joita he kirjoittivat 1900-luvun alussa. Erityisen kiinnostava on Cainen käsittelemä Elinor Rendelin ja hänen äitinsä välinen kirjeenvaihto. Elinor Rendel kirjoitti kirjeet työskennellessään kaukana kotoa skotlantilaisessa naistensairaalassa ensimmäisen maailmansodan aikana. Caine osoittaa, kuinka kirjeenvaihto oli Elinorille keino kertoa perheelleen nopeasta itsenäistymisestäään. Monen nuoren naisen itsenäistyminen perheestään tapahtui sodan aikana aiemmin kuin rauhanoloissa olisi ollut

tavallista, sillä poikkeusolosuhteet edellyttivät myös naisilta aktiivista yhteiskunnallista osallistumista. Huomionarvoista on, että Elinor Rendel kirjoitti useimmiten äidilleen, jonka uskoi välittävän tarpeelliset kuulumiset koko perheelle sekä sukulaisille ja ystäville. Äiti oli siis Elinorin viestinnän kanava koko lähipiirille. (Caine 2015, 605–610.)

Aineistossani esiintyy Cainen (2015) aineiston kanssa samankaltaisia kirjoittamisen ja kerronnan teemoja, ja tyttären kirjeissä itsenäistyminen korostuu erityisesti käytännönläheisenä toimintana. Tytär kuvaa teksteissään työtä, vastuullisuutta sekä selviytymistä ja sopeutumista nopeasti muuttuvissa olosuhteissa. Kerronta muistuttaa Cainen esittämää tulkintaa Rendelin kirjeistä, joissa kirjeenvaihto toimii keinona tehdä näkyväksi oma kasvu ja ammatillinen sekä henkilökohtainen kehitys (ks. Caine 2015). Toinen yhtäläisyys aineistoni ja Cainen esittämien teemojen välillä on äidin rooli viestinnän välittäjänä. Kuten Elinor Rendel, myös aineistoni tytär olettaa äidin välittävän kuulumisia eteenpäin perheelle ja lähipiirille, jolloin äidin rooli laajenee yksityisestä kirjeen vastaanottajasta koko suvun tiedonvälittäjäksi. Nämä teemat osoittavat, että sota-aika ei ainoastaan muuttanut naisten yhteiskunnallista asemaa vaan muokkasi myös äidin ja tyttären välisiä suhteita. Kirjeenvaihto toimi tunnesiteen säilyttäjänä, mutta samalla se teki näkyväksi nuoren naisen itsenäistymisprosessin. Edellä tarkastellut teemat havainnollistavat kirjeiden merkitystä yksilöllisen kokemuksen ja suhdeverkostojen rakentajina, mutta samalla ne johdattavat pohtimaan kirjeitä myös lähdeaineistona. Poikkeusolosuhteissa laadittuina teksteinä kirjeet kertovat sodan kokemuksista autenttisemmin kuin esimerkiksi jälkeempään laadittu muisteluaineisto. Inhimillisen kokemuksen kannalta sota-ajan kirjeet ovat siis arvokkaita aineistoja. (Hagelstam ja Taskinen 2015, 59.)

1.4 Lotta Svärd -järjestön toiminta ja arvomaailma

Aineistoni kirjeenvaihdon osapuolet, äiti ja tytär, kuuluivat molemmat Lotta Svärd -järjestöön ja toimivat siinä aktiivisesti. Äiti osallistui lottatoimintaan Nakkilan paikallisosastossa. Tytär oli erikoiskoulutuksen saanut lotta, joka oli koulutuksen saatuaan sitoutunut lähtemään lottakomennukselle oman kotipaikkakuntansa ulkopuolelle (Ohlsson 2006, 441).

Lottajärjestön ideologiassa rinnastettiin naisten vapaaehtoinen työ miesten lakisääteiseen maanpuolustusvelvollisuuteen (Pohls ja Latva-Äijö 2009, 159). Lotta Svärd -järjestö oli koko olemassaoloaikansa vahvasti sidoksissa suojeluskuntiin. Molemmissa järjestöissä pyrittiin tietoisesti levittämään yhteistä arvomaailmaa ja maanpuolustustahtoa, erityisesti valkoisen talonpoikaisväestön keskuuteen. Tähän pyrittiin korostamalla suomalaisen perheen ja kodin

arvoa, joiden katsottiin olevan yhteiskunnan ytimessä ja ohjaavan oikeanlaiseen isänmaalliseen ajatteluun. (Nevala-Nurmi 2012, 14.)

Lottajärjestön arvot kiteytyivät uskonnon, kodin ja isänmaan ympärille. Järjestön kasvatustyön tavoitteena oli jäsenistön moraalisen luonteen lujittaminen, jonka nähtiin olevan edellytys koko kansan puolustustahdon ja oikeamielisyyden kohottamiselle (Olsson 1999, 102). Käytännön lottatyö sitoutti jäsenistön paikallisosastoon yhteisen vastuun ja velvollisuuden kautta. Suurin osa lottajärjestön jäsenistöstä oli naimattomia talollisten tyttäriä, joita järjestö kasvatti yhteiskunnalliseen äitiyteen. Naisten työ lottajärjestössä opetti yhteiskunnallista toimijuutta, ja järjestön tarjoama koulutus antoi naisille mahdollisuuden kokemusmaailman laajentamiseen kodin ulkopuolelle. Uskonnollisuus loi pohjaa isänmaalliselle työlle ja kommunismin vastustamiselle. (Olsson 1999, 237–239.)

Lotta Svärd -järjestö osallistui talvi- ja jatkosotaan osana Suomen armeijan huoltoa (Latva-Äijö 2004, 11). Jatkosodan aikana lottatyötä tehtiin toisistaan hyvin poikkeavissa toimintaympäristöissä, kotirintamalla ja sotatoimialueella. Kotirintamalla työ jatkui paikallisosastoissa tutussa yhteisössä, mukautettuna kunkin lotan omaan arkeen. Työ oli monialaisen aineellisen huoltotyön lisäksi myös oman toimintaympäristön henkistä huoltoa. Liikekannallepanoa varten koulutetut lotat nimettiin lottajärjestön vuoden 1941 sääntöuudistuksessa kenttälotiksi. Kenttälotat olivat sitoutuneet lähtemään koulutustaan vastaaviin tehtäviin kotipaikkakuntansa ulkopuolelle vapaaehtoisesti, joten heille maksettiin päivärahaa. Lottajärjestön konteksti auttaa ymmärtämään, millaisessa ideologisessa ja toiminnallisessa ympäristössä aineistoni kirjeenvaihto on syntynyt. (Olsson 2006, 434–441.)

2 Tutkimusasetelma ja teoreettinen viitekehys

2.1 Tutkimuskysymys ja aiheen raja

Opinnäytetyössäni tutkin, millaisena sota-ajan arki ilmenee aineistoni kirjeiden kirjoittajien kokemana ja sanoittamana. Tutkimuskysymykseni on, millaisena sota-ajan poikkeusolojen arki näyttäytyy äidin ja tyttären välisessä kirjeenvaihdossa? Tutkimuskysymykseni olen jakanut neljään pääkysymystä tarkentavaan kysymykseen: 1) Miten Lotta Svärd -järjestön jäsenyys vaikutti kirjoittajien arkeen? 2) Millaiset käytännön asiat ja tarpeet määrittivät kirjoittajien arkea? 3) Millaisia tiedollisia tarpeita kirjoittajilla oli? 4) Millaisia henkilökohtaisia kokemuksia ja ajatuksia kirjoittajat jakoivat toisilleen? Edellä esitetyjä tarkentavia kysymyksiä en käsittele toisistaan erillisinä kokonaisuuksina, vaan ne nivoutuvat aineiston tarkastelussa toisiinsa. Kirjeiden kerronnassa arki rakentuu käytännön toiminnan, tiedollisten tarpeiden, kokemusten ja lottajärjestön aatemaailman muodostamasta kokonaisuudesta. Yksittäiset teemat kietoutuvat analyysissä yhteen, eikä niitä ole tarkoituksenmukaista tarkastella itsenäisinä ilmiöinä.

Käsittelen sota-ajan poikkeusolosuhteiden arjen kokemusta mikrotasolla. Mikrohistoria tulee ymmärtää ei vain tutkimusmetodinä, vaan laajempina lähestymistapana. Se kiinnittyy opinnäytetyöni lähtökohtiin, strategiisiin ratkaisuihin tutkimuksen alussa ja koko opinnäytetyön kulkuun vaikuttaviin valintoihin. (Ks. Peltonen 1999, 21.)

Tutkimuskysymysten tarkastelun rajaan pienelle alalle, kahden henkilön väliseksi dialogiksi. Aineistoni pohjalta pidän opinnäytetyöni lähtökohtana kirjeiden kirjoittajien tarvetta jatkaa ja rakentaa yhteistä arkea poikkeusolosuhteista huolimatta. Kirjeet eivät pysty kasvotusten käydyn keskustelun spontaaniuteen, mutta teksteinä ne ovat usein hyvin keskustelunomaisia (Taskinen 2015, 26–27). Aineistoni arkisen toiminnan kuvaukset sekä tunteiden ja kokemusten jakaminen perhesuhteita ylläpitävänä tekijänä poikkeusoloissa tulevat opinnäytetyöni edetessä näkyviin tutkimuskysymysteni kautta.

Olen jakanut opinnäytetyöni tutkimuskysymysten pohjalta kolmeen analyysilukuun. Ensimmäisessä luvussa tarkastelen sota-ajan poikkeusolosuhteiden kerrontaa Lotta Svärd -järjestön paikallisosaston ja kotirintaman näkökulmasta. Toisen luvun keskiöön nousee perheen tyttären lottakomennus kaukopartio-osasto Vehniäisen I joukkueessa Os. Loukolassa. Kahdessa ensimmäisessä analyysiluvussa esiin nousevat Lotta Svärd -järjestön merkitys

toimintaa ohjaavana tahona niin kotirintamalla kuin lottakomennuksellakin sekä järjestön arvomaailman merkitys kirjoittajille. Kolmannessa analyysiluvussa perehdyn siihen, millaiset aineelliset ja ulkoiset puitteet määrittivät kirjoittajien arkea ja millaisia tarpeita poikkeusolojen arjessa syntyi. Tämän luvun keskeisiksi teemoiksi nousevat rauhanajan olosuhteisiin nähden muuttuneet arjen käytänteet, suhtautuminen vihollisiin sekä yhteisöllisyys ja ystävyys kantavina voimina. Kaikkia opinnäytetyöni analyysilukuja yhdistää kulttuurinen sopeutumisprosessi, jonka myötä sota-ajan poikkeusolosuhteista tuli vähitellen osa jokapäiväistä elämää. Poikkeusolosuhteiden jatkuminen riittävän pitkään johti lopulta käsityksen normaalista uudelleen määrittelyyn, niin sanottuun uuteen normaaliin, jota aineistoni kirjeiden kirjoittajat kuvaavat kirjeissään toisilleen. Elämä rintamaolosuhteissa poikkesi siinä määrin kotirintaman siviilielämästä, että sotatoimialueella työskentelevien ja heidän läheistensä kokemusmaailmat eriytyivät toisistaan sodan kuluessa. Tämän vuoksi kirjeitse vaihdetut ja jaetut kuulumiset, arkielämän kuvaukset ja kokemukset olivat puolin ja toisin tärkeä osa sota-ajan arkea. Kirjeenvaihto piti perheenjäsenet lähellä toisiaan fyysisestä välimatkasta huolimatta. (Hagelstam 2014, 358–359.)

2.2 Aiempi tutkimus sota-ajasta ja naisten roolista sodassa

Uusi sotahistoria oppisuuntana kehittyi 1960-luvulla, kun sosiaalisten, poliittisten ja aatteellisten muutosten myötä syntyi tarve tarkastella sotaa ja konflikteja uusilla tavoilla (Bourke 2006, 21, 25). Uuden sotahistorian tutkijat korostivat, että sodan historian tuli olla kaikkien sodan kokeneiden historiaa, jolloin tutkimuksen keskiöön nousivat sodan johtajien ja merkkihenkilöiden sijaan tavalliset ihmiset. Samalla tutkimuksessa aikaisemmin aliedustettuina olleet naiset sekä heidän toimintansa ja kokemuksensa sota-ajan poikkeusolosuhteissa alkoivat kiinnostaa tutkijoita yhä enemmän. (Bourke 2006, 25.) Uuden sotahistorian ytimessä on yhteisön tai yksilön tulkinta sodasta. Tällöin näkökulma lähestyy ihmisen kokemusta ja sota ymmärretään koko yhteiskuntaa ja kulttuuria läpäisevänä ilmiönä (Pehkonen 2013, 13). 2000-luvulla makrotason ilmiöiden tarkastelun sijaan sotahistorian tutkimus on siirtynyt kohti yksilöllistä sotakokemusta. Tämän myötä kirjeistä on tullut varteenotettavia tutkimusaineistoja (Nevala-Nurmi, Taskinen ja Tikka 2015, 7). Uudesta sotahistoriasta puhuttaessa on tärkeää huomata, ettei sitä ole tarkoituksenmukaista erottaa perinteisestä sotahistoriasta. Yksilön näkökulma nousee tutkimuksellisesti merkittäväksi vasta silloin, kun se kytketään historiallisiin kysymyksiin ja ongelmiin erilaisten metodien ja teorioiden avulla. (Bourke 2006, 40–41.) ”Uusi” ja ”vanha” sotahistoria eivät ole toisiaan poissulkevia oppisuuntia. Ne voivat hyödyntää toisiaan, sillä yhdessä tarkasteltuina

oppisuunnat mahdollistavat sotahistorian lähtökohtien kriittisen arvioinnin ja rikastuttavat tutkimusta poikkeittieteellisillä näkökulmilla. (Kinnunen ja Kivimäki 2006, 17.)

Uutta sotahistoriaa on kirjoitettu runsaasti myös historiatieteen ulkopuolella. Näkökulmia, ideoita ja metodologioita on hyödynnetty ja yhdistelty monipuolisesti muun muassa sosiologiasta, antropologiasta, taloustieteestä, psykologiasta ja kirjallisuudentutkimuksesta. Kulttuurintutkimukselliset näkökulmat ovat siirtäneet tutkimuksen painopistettä persoonallisuudesta ja sisäistetyistä arvoista kohti kollektiivisia symboleja ja merkitysten muodostumista yhteisöissä. Etnografisen sodantutkimuksen yhtenä lähtökohtana on etsiä ja analysoida, miten yksilö hahmottaa ja antaa merkityksiä sodan todellisuudelle. (Bourke 2006, 26.) Suhde historiallisiin toimijoihin on muuttunut, eikä menneisyyttä enää tarkastella yhtenä objektiivisena totuutena, vaan yksilöiden ja yhteisöjen tulkintojen rakentamana kokonaisuutena. (Bourke 2006, 37.) Opinnäytetyössäni analysoin aineiston pohjalta sota-ajan poikkeusolosuhteita kulttuurintutkimuksen näkökulmasta. Katson, että kirjeiden kerronnassa kokemukset rakentuvat ja saavat merkityksiä narratiivisuuden ja dialogisuuden kautta. Näin ollen kirjeet tarjoavat perustellun aineiston uuden sotahistorian korostaman kokemuksellisen ja kulttuurisen näkökulman tarkasteluun. Tästä näkökulmasta katsottuna myös opinnäytetyöni tutkimuskysymys asettuu luontevasti osaksi uuden sotahistorian korostamaa kokemuksellista ja kulttuurista tarkastelutapaa.

Opinnäytetyöni kannalta hyödyllinen, monitieteinen teos on *Kirjeitä Sodasta: Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina* (2015). Teokseen on koottu tutkijoiden kirjoittamia artikkeleita, joiden lähtökohtana ovat tavalla tai toisella sota-ajan poikkeusolosuhteissa syntyneet kirjeet (Nevala-Nurmi, Taskinen ja Tikka 2015, 8). Historian tutkija Ilari Taskisen artikkeli Sota-ajan kirjekulttuuri ja kirjeiden kokemusten tulkinta pohjautuu Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkiston sota-ajan kirjeiden kokoelman tutkimisen yhteydessä tehtyihin havaintoihin. Taskinen tarkastelee aineiston lähtökohdista käsin kirjeiden välittämää sotakokemusta yksilön tasolla kysyen, mitä kirjeet kertovat sota-ajan tapahtumista ja ihmisten tunteista sekä ajatuksista? (Taskinen 2015, 12–13.) Sota-ajan kirjeet voidaan nähdä ennen kaikkea yhteydenpidon välineinä, jolloin niitä on tarkasteltava sosiaalisen kanssakäymisen näkökulmasta (Emt. 21). Taskisen mukaan yhteydenpidon korostuminen sota-ajan kirjeenvaihdossa tekee kirjeistä omaelämäkerrallisina teksteinä poikkeuksellisia, eikä niitä hänen mielestään kannata lähestyä samalla tavalla, kuin kokemuksellisia tekstejä, kuten muistelmia tai päiväkirjoja. Dialogisuus tulee esiin sota-ajan kirjeissä jo tekstien rakenteissa,

joissa kirjoittaja pyrkii huomioimaan vastaanottajan reaktioita ja tunteita sekä tiettyjä kohteliaisuuteen liittyviä konventioita. (Taskinen 2015, 25–27). Etnologi Sonja Hagelstam ja Taskinen käsittelevät artikkelissaan Hiljaisuuden myytit: Postisensuuri, vaikeneminen ja etulinjan kokemukset sota-ajan kirjeissä (2015) valtiojohtoista sotasensuuria, jonka piiriin myös koko kenttäpostijärjestelmä kuului, sekä sen suhdetta sota-ajan kirjeisiin lähdeaineistoina. Kirjoittajat pohtivat myös kirjeiden kirjoittajien suhdetta sotasensuuriin. Kirjeiden teksteissä sensuurin vaikutus näkyy kahdella tavalla, virallisena postisensuurina sekä siitä johdettuna itsesensuurina. (Hagelstam ja Taskinen 2015, 45.) Sensuurin merkitystä kirjeiden kirjoittamista ohjaavana tekijänä ei voida ohittaa, mutta sen merkitystä ei tule myöskään painottaa liikaa ja jättää pienemmälle huomiolle muut sota-ajan tekstejä leimaavat tekijät kuten dialogisuus, ympäröivät poikkeusolosuhteet, sekä aikakauden sosiaalinen normisto ja käytänteet. (Hagelstam ja Taskinen 2015, 52–53.)

Pohtiessani, mitä ja miten minun tulisi aineistoani käsitellä kulttuurintutkimuksen lähtökohdista käsin, on minulle tärkeitä näkökulmia avannut etnologi Pia Olsson tutkimuksessaan 1900-luvun maalla asuvien naisten itseymmärryksestä (2011). Opinnäytetyöni kannalta varsin hyödyllistä ja mielenkiintoista on se, miten Olsson määrittelee omaelämäkerrallisen tekstin. Olssonin mukaan omaelämäkerta on tarina, joka kerrotaan ensimmäisessä persoonassa. Omaelämäkerta on todellisen henkilön kirjoittama retrospektiivinen kertomus omasta elämästä, jossa keskiöön nousee yksilön elämä. (Olsson 2011, 43.) Omaelämäkerrallinen teksti on seuraus kirjoittajan itsensä tekemästä päätöksestä kertoa tarina niin kuin hän sen haluaa kertoa. Useimmiten omaelämäkerrallista tekstiä määrittävät yksilön valintojen lisäksi kulttuuriset tekijät, jotka ohjaavat sitä, mitä teemoja tekstissä esiintyy ja mitä jää niiden ulkopuolelle. (Olsson 2011, 45–47.) Näin ollen kiinnostavaksi muodostuu se, miten kollektiiviset tavat kokea ja jäsentää merkityksiä syntyvät, miten ne toimivat ja miten ne mukautetaan lopulta osaksi omaa henkilökohtaista tarinaa ja sen kerrontaa. (Olsson 2011, 11.) Olsson toteaa tutkimuksessaan, että sota-ajan kontekstissa henkilökohtaisten ja kollektiivisten muistojen välille syntyy vahva yhteys, kun sotasukupolveen liitetään erilaisia yhteisiä kokemuksia ja arvoja. (Olsson 2011, 68.) Tämä on merkityksellinen huomio opinnäytetyöni kannalta. Näitä sotasukupolvelle yhteiseksi miellettyjä kokemuksia ja arvoja peilaan tutkimuksessani henkilökohtaiseen omaelämäkerronnalliseen kerrontaan.

Etnologi Sonja Hagelstamin väitöskirja (2014) avaa tärkeitä näkökulmia sota-ajan kirjeiden käyttämiseen kansatieteellisen tutkimuksen lähdeaineistona. Hagelstam tutkii, millaisia rooleja ja merkityksiä kirjeillä ja kirjoittamisella oli kirjoittajille. Tutkimuksen keskiöön nousee kirjoitetun dialogin merkitys poikkeusoloissa selviytymisen, ihmissuhteiden jatkuvuuden ja identiteetin muodostumisen näkökulmista. Lähtökohtana on, että sodan aiheuttama pelko, epävarmuus ja ero läheisistä vaikuttavat yksilön identiteettiin ja yhteiskuntasuhteisiin. (Hagelstam 2014, 6.) Säännöllisen kirjeenvaihdon myötä sotilaille syntyi kokemus, etteivät he vieraantuneet siviilielämästä. Tällä tavoin kirjoittajat pystyivät ylläpitämään siviilisuheteitaan sekä siviili-identiteettiään ainakin jossain määrin. Sotilaille kirje oli tila, jossa ylläpidettiin tavallista siviilielämää. (Hagelstam 2014, 358–359.)

Aineistoni on vahvasti sidoksissa Lotta Svärd -järjestön kontekstiin. Järjestön kasvatustyön tavoitteena oli jäsenistön moraalisen luonteen lujittaminen, mikä nähtiin edellytyksenä koko kansan puolustustahdon ja moraalisen oikeamielisyyden kohottamiselle (Olsson 1999, 102). Vaikka lottajärjestön ideologia mukaili vahvasti suomalaisten naisjärjestöjen aatemaailmaa, järjestö ei omaksunut toimintaansa naisten oikeuksia vaativaa toimintatapaa eikä sukupuolten välisten eturistiriitojen käsittelyä. Lottajärjestössä korostettiin naisten velvollisuuksia ja sukupuolten välistä yhteistyötä. (Pohls 2009, 161.) Lottajärjestö erosi myös siinä mielessä aikansa muista naisjärjestöistä, että sen organisaatio oli suunniteltu puhtaasti maanpuolustuksen tarpeisiin (Ohawe 1993, 131). Historian tutkija Tiina Ohawe käsittelee artikkelissaan Järjestönaiset huolenpitäjinä koti- ja sotarintamalla (1993) naisten järjestötoiminnan periaatteita. Naisjärjestöjen yhteiseksi tehtäväksi muodostui sota-aikana, konkreettisen avustustyön lisäksi, henkinen hoivatyö, menetyksen kohdanneiden lohduttaminen ja vaikeassa elämäntilanteessa olevien rohkaiseminen. Kaikki sota-aikana toimineet naisjärjestöt ottivat myös tehtäväkseen erilaisten huhujen ja pessimististen tulevaisuudennäkymien vastustamisen, sillä maanpuolustustahdon ylläpitäminen vaikeissa olosuhteissa vaati uskoa tulevaisuuteen ja selviytymiseen. (Ohawe 1993, 132.) Henkisen huollon näkökulmasta naisjärjestöt ja niissä toimiminen tarjosivat myös naisille itselleen minäpystyvyyttä ja henkistä tukea. Järjestöjen toimintaperiaatteisiin ja aatteisiin oli mahdollista tukeutua epävarmoissa olosuhteissa, joissa henkinen väsyminen oli alati uhkana (Ohawe 1993, 158). Edellä kuvattu naisjärjestöjen yhteinen ja kaksinainen tehtävä henkisen huollon saralla tulee esiin monin paikoin myös omassa aineistossani.

Opinnäytetyöni teemoihin kiinnittyy myös etnologi Pia Olssonin tutkimus lottatoiminnasta paikallisella tasolla (1999). Pia Olsson on tutkinut Lotta Svärd -järjestön toimintaa ja arvomaailmaa. Olssonin mukaan kansatieteellinen tutkimus on perinteisesti lähestynyt tutkimuskohdettaan käytännön tasolla. Olsson määrittelee oman tutkimuksensa tavoitteeksi tarkastella lottatoimintaa yksilön ja pienyhteisön näkökulmasta, jolloin tutkimuksen keskiöön nousee lotta-aatteen ja lottatoiminnan jäsenilleen tarjoama kokemus- ja arvomaailma sellaisena, kuin se on jokapäiväisessä elämässä esiintynyt. (Olsson 1999, 12.) Opinnäytetyöni rakentuu vastaavalle yksilö- ja pienyhteisökeskeiselle tarkastelutavalle.

Myöhemmässä tutkimuksessaan *Myytti ja kokemus: Lotta Svärd sodassa* (2005) Olsson pohtii sota-aikana syntynyttä lottakuvaa ja sen suhdetta lottien kokemuksiin. Opinnäytetyöni kannalta erityisen kiinnostavaa on Olssonin pohdinta sukupuolitetusta sodasta. Olssonin mukaan nainen on pitkään haluttu nähdä sota-ajan toimijana viattomana kärsijänä, ilman vastuuta sota-ajan tapahtumista. Tämä on johtanut siihen, että naisten yhteiskunnallinen vastuu on monesti asetettu kyseenalaiseen asemaan. (Olsson 2005, 11.) Kansatieteen tutkimuksen näkökulmasta poikkeusolosuhteet ja poikkeukselliset ajanjaksot ovat pitkään jääneet vähälle huomiolle. Sota-aika tulee esiin tutkimuksessa usein jonkinlaisena murrosvaiheena tutkimusjaksojen välillä. Samoin naisnäkökulma merkitsi pitkään kansatieteen piirissä tutkimuskohteen valintaa naisten perinteisen toiminnan aloilta. 2000-luvulla kansatieteen piirissä on kuitenkin omaksuttu tutkimussuuntaus, jossa naisten yhteiskuntavastuuta ja toimintaa tarkastellaan naisten omien kokemusten ja arkipäivän toiminnan kautta. (Olsson 2005, 13–15.) Opinnäytetyöni kiinnittyy vahvasti ajatukseen naisesta aktiivisena toimijana ja yhteiskuntavastuun kantajana. Vaikka aiempi tutkimus on tarkastellut sota-ajan kirjeitä erilaisista näkökulmista, on äidin ja tyttären välisen kirjeenvaihdon kautta rakentuvaa arkea ja kokemusta tutkittu vähemmän. Tutkimukseni tavoitteena on syventää ymmärrystä sota-ajan kirjeistä tästä näkökulmasta.

2.3 Teoreettinen viitekehys ja tutkimuksen keskeiset käsitteet

Aineistoni ja tutkimuskysymysteni pohjalta opinnäytetyöni teoreettisen viitekehysten keskiöön nousevat käsitteet kokemus, narratiivisuus, konteksti ja dialogisuus. Nämä käsitteet limittyvät toisiinsa ja täydentävät toisiaan analyysissäni niin kokemuksen, kerronnan kuin kirjeissä ilmenevän vuorovaikutuksenkin tasoilla. Käsitteistä muodostuvan kokonaisuuden kautta tulkitseen sitä, miten äidin ja tyttären välinen kirjeenvaihto rakensi, ylläpiti ja teki merkitykselliseksi arkea poikkeusolosuhteissa. Lähestyn aineistoani siitä näkökulmasta käsin,

että kirjeissä jaettu omakohtainen kokemus toimii kerronnan perustana. Kerronta jäsenyyttä narratiivisuuden kautta kertomukseksi, jossa yksittäisistä tapahtumista muodostuu ymmärrettävä kokonaisuus. Kertomusta ei pidä kuitenkaan ajatella pelkkänä neutraalina kuvauksena todellisuudesta. Siinä näkyy väistämättä kirjoittajan tunteet, arvot ja tulkinnat. Kertomus vaikuttaa myös siihen, miten tekstin lukija ymmärtää kerrotun todellisuuden. Se on aina suunnattu jollekin, ja dialogisuus puolestaan paljastaa kertomuksen vuorovaikutteisen luonteen. Kertomusta onkin syytä tarkastella myös siitä näkökulmasta, kenelle kirjoitetaan sekä miksi ja miten kirjoittaja asemoituu suhteessa vastaanottajaan. Kontekstualisointi auttaa puolestaan hahmottamaan kokemuksen ja kerronnan historiallisessa ja kulttuurisessa viitekehyksessä.

2.3.1 Kokemus ja elämänmuutos

Jotta kokemuksen käsitettä voidaan käyttää tutkimuksessa täsmällisellä tavalla, se on erotettava käsitteen arkisesta ja usein hieman epämääräisestä käytöstä (ks. esim. Kivimäki 2006). Kokemus ei ole sama asia kuin spontaani elämys tai tapahtuma, vaan se on kielellisesti jäsenneily subjektiivinen näkemys jostakin koetusta. Tällöin kokemus ei viittaa tapahtumiin sinänsä, vaan yksilön tapaan tulkita niitä ja rakentaa niille merkitys. Kokemus paikantuu yksilöön, mutta ei ole koskaan irrallinen sosiaalisesta ja kulttuurisesta ympäristöstään. Sosiaalisesti jaettu kieli rajaa ja määrittää kokemusta sekä mahdollistaa sen ymmärrettävyyden muille. (Emt. 2006.) Se, miten tapahtumat muuttuvat kokemuksiksi, riippuu monien tekijöiden yhteisvaikutuksesta, kuten yksilön elämäntilasta, sosiaalisesta asemasta, historiallisesta ajankohdasta ja kulttuurisista merkityksistä. Näiden tekijöiden yhdistelmät tuottavat toisistaan poikkeavia merkityskokonaisuuksia, joiden kautta kokemukset jäsennevät. (Emt. 75.) Kokemushistorian näkökulmasta omaelämäkerralliset tekstit eivät viittaa autenttiseen tapahtumahistorialliseen totuuteen, vaan kirjoittajansa tai kertojansa kokemaan todellisuuteen. Esimerkiksi sota-aikana tuotetut tekstit voidaan nähdä maailmaa jäsentävinä esityksinä, jotka pohjautuvat kokemukseen todellisuudesta ja pyrkimykseen ymmärtää ja järjestää maailmaa kokemuksen kautta. Tekstit ja kertomukset toimivat tällöin kokemusten muokkaamisen ja merkityksellistämisen välineinä. (Kivimäki 2006, 76–77.)

Sota-ajan kirjeenvaihtoa tarkasteltaessa pidän elämänmuutosta keskeisenä yksilön kokemuksia jäsentävänä taustatekijänä. Sosiaalipsykologi Vilma Hännisen (2000) mukaan keskeinen kysymys elämänmuutoksissa on yksilön sopeutuminen tai sopeutumattomuus

muuttuviin olosuhteisiin ja kriiseihin. Yhtäältä elämänmuutokset uhkaavat ihmisen psyykkistä ja jopa fyysistä hyvinvointia, ja toisaalta ne voivat tarjota mahdollisuuksia positiivisiin kehityskulkuihin. Elämänmuutokset tarjoavat myös mahdollisuuden tarkastella yksilön tapaa merkityksellistää elämäänsä laajemmassakin mittakaavassa. Muuttuvissa olosuhteissa aiemmin näkymättömiksi jääneet rutiininomaiset suhtautumistavat alkavat usein murtua, ja uusien merkitysten muotoutumisen prosessi tekee niitä näkyviksi. Hännisen mukaan tarinallisen elämänmuutostutkimuksen lähtökohtana voidaan pitää kysymystä siitä, miten ihmiset selviytyvät vaikeistakin elämänmuutoksista rakentamalla tapahtumille merkityksiä. Merkitysten muodostaminen voidaan nähdä kunkin yksilön elämäntilanteesta ja -historiasta kumpuavana, luovana ja kulttuurisia merkityksiä hyödyntävänä prosessina. (Hänninen 2000, 72–73.)

En käsittele elämänmuutosta erillisenä käsitteenä, vaan se esiintyy kokemuksissa taustalla vaikuttavana prosessina, joka tekee sota-ajasta kokijalleen poikkeuksellisen ja merkityksellisen. Aineistossani elämänmuutoksen näkökulmasta keskiöön nousevat erityisesti tyttären lottakomennus ja pitkä fyysinen välimatka läheisiin, mikä murtaa totutut arjen rakenteet, rooleja ja tulevaisuuden näkymiä. Elämänmuutos on läsnä kokemuksessa vaiheena, jossa aiemmat kokemukset ja kulttuuriset järjestelmät eivät enää sellaisenaan riitä jäsentämään todellisuutta, vaan ne vaativat uudelleentulkintaa. Aineistossani en tarkastele elämänmuutosta niinkään yksilön näkökulmasta vaan katson, että se on pikemminkin kirjoittajan ja vastaanottajan välisessä dialogissa syntyvä kokemus. Äidin ja tyttären välinen kirjeenvaihto toimii tilana, jossa elämänmuutosta jaetaan, tulkitaan ja rakennetaan. Elämänmuutos näyttäytyy siis vuorovaikutuksellisenä kokemuksena muuttuneissa olosuhteissa, joissa merkityksiä rakennetaan yhdessä.

2.3.2 Narratiivisuus kirjeiden kerronnassa

Narratiivisuus on keskeinen osa inhimillistä ajattelua, jolloin ihmisen elämä voidaan nähdä olemukseltaan kerronnallisena. Narratiivisuus ymmärretään osana elämää ja yksilön omana kertomuksena siitä, mitä jollekin tietylle ihmiselle on tapahtunut vallitsevissa olosuhteissa, mitä siitä on seurannut ja millaisia merkityksiä yksilö on tapahtumille antanut. (Heikkilä 2023, 16–17.) Narratiivit ovat siis mielen keskeisiä välineitä käsitellä ja rakentaa todellisuutta. Sosiaalipsykologi Jerome Brunerin (1991) mukaan järjestämme kokemuksemme ja muistomme pääasiassa syy-seuraussuhteiden ja kertomusten kautta. Kertomukset eivät kerro todellisuudesta sellaisenaan, vaan tulkitsevat sitä. Ne koetaan uskottaviksi siksi, että ne

sopivat kulttuurin tuttuihin tapoihin kertoa asioista. (Bruner 1991, 2–4.) Tämä Brunerin (1991) näkemys intentionaalisesta merkityssuhteesta narratiivisessa tekstissä korostaa sitä, että kertomuksen tapahtumat saavat merkityksensä suhteessa toimijoiden arvoihin, uskomuksiin, toiveisiin ja tunteisiin. Intentionaalinen merkityssuhde jäsentää kertomusta antamalla tapahtumille inhimillisesti ymmärrettävän merkityksen eri toimijoiden näkökulmasta ja sen avulla voidaan tarkastella, millaisista motiiveista ja tarpeista kirjeiden kerronta syntyy. (Bruner 1991, 7.) Intentionaalisen merkityssuhteen kautta on mahdollista tarkastella kirjeitä toimintana. Kirjeissä lohdutetaan, rauhoitellaan, jaetaan käytännön tietoa, rakennetaan toivoa, ylläpidetään läheisyyttä ja vahvistetaan käsityksiä velvollisuudesta ja oikeanlaisesta toiminnasta. Intentionaalisen merkityssuhteen avulla voidaan tehdä tulkintoja siitä, miten äidin ja tyttären välinen kirjeenvaihto rakentaa merkityksiä arjesta, tunteista ja vastuusta sekä heijastaa samalla Lotta Svärd -järjestön ja suojeluskuntaperheen arvomaailmaa.

Brunerin (1991) esittelemä käsitepari kanonisuus ja murtumakohta on käyttökelpoinen opinnäytetyöni kannalta. Kanonisuudella Bruner viittaa kulttuurisesti vakiintuneisiin toimintamalleihin, joiden kautta kerrottuja tapahtumia ymmärretään ja jäsennetään. Kanoniset rakenteet tuottavat kertomuksen ymmärtämislle välttämättömän kontekstin, mutta ne eivät vielä yksinään muodosta kertomusta, vaan pikemminkin tuottavat kertomuksen oletetun, normaalin kulun. Murtumakohdalla Bruner tarkoittaa kanonisen järjestyksen rikkoutumista niin, että tapahtumista tulee kertomisen arvoisia. Kertomus syntyy oikeastaan vasta sitten, kun jokin ennakoilta odotettu esimerkiksi kertomuksen normistossa, kertojan roolissa tai tilanteessa muuttuu yllättäen. Tämä poikkeama tuo esiin jotakin epätavallista ja merkityksellistä, kertomisen arvoista. (Bruner 1991, 12–13.) Sota-ajan kirjeenvaihdossa kanonisuuden ja murtumakohdan jännite korostuu. Kirjeiden kerronnassa kanoninen arki rakentuu rutiinien, pienten askareiden ja käytännön asioiden kuvailun kautta. Murtumakohdat puolestaan nousevat esiin epävarmuutena, pelkona, huolena läheisistä ja normaalille arjelle poikkeuksellisissa tilanteissa. Kanonisuuden ja murtumakohdan välinen jännite auttaa tulkitsemaan sota-ajan kirjeitä siitä näkökulmasta käsin, miten sota-ajan arkea rakennettiin kerronnassa merkitykselliseksi. Narratiivit ovat tapa jäsentää todellisuutta, ne rakentuvat jaettujen mallien sekä käsitysten varaan ja ne muodostuvat intentionaalisesti. Sota-ajan kirjeiden kontekstissa on kyse kirjoittaen kerrotuista narratiiveista, jotka kertovat sekä kanonisesti arjesta että siinä esiintyvistä murtumakohdista.

2.3.3 Konteksti ja kontekstualisointi

Omaelämäkerrallinen kerronta on aina väistämättä kontekstisidonnaista. Henkilökohtainen kerronta rakentuu kollektiivisten ja kulttuuristen sääntöjen mukaan. Tämän vuoksi oman opinnäytetyöni keskiöön nousevat kontekstit ja kontekstualisointi. Mary Hufford (1995) tarkastelee kontekstin käsitettä folkloristisessa tutkimuksessa. Kontekstin käsitettä tarkastellaan perinteen ymmärtämisen näkökulmasta, jolloin Huffordin tulkinta sopii hyvin opinnäytetyöhöni. Huffordin mukaan konteksti viittaa lähestymistapaan, joka muokkaa ja ohjaa merkitysten muodostumista yksittäisten ilmiöiden ja kokonaisuuksien välillä. Konteksti on kompleksinen ilmiö, joka sisältää konkreettiset vuorovaikutustilanteet ja laajemmat kulttuuriset sekä ideologiset merkitysjärjestelmät. (Hufford 1995, 528.)

Kontekstin käsitettä on syytä tarkastella myös kriittisesti. Mikäli konteksti ymmärretään liian laajasti käsittämään kaikki aineistoa ympäröivä, heikkenee käsitteen merkitys, eikä sillä pystytä enää selittämään tai erottelemaan analyysin kannalta merkityksellisiä asioita. Tämän vuoksi kontekstin käsitettä käytettäessä on aina oltava tietoinen siitä, että aineiston tulkitsijan tulee toimia aktiivisesti kontekstualisoiduna eli kontekstien rakentajana, jolloin hänen tehtävänä on määrittää kyseisessä tilanteessa tarkasteltavien kontekstien merkityksellisyys. Mitkä ovat keskeisiä konteksteja aineiston kannalta eli tärkeimpiä merkityksiä rakentavia ehtoja? Kontekstien perusteltu määrittäminen vaatii aina vahvaa aiheeseen liittyvää substanssiosaamista, erityistä harkintaa ja kykyä oivaltaa asiayhteyksiä. Konteksteja määriteltäessä on huomioitava myös ajallisuuden asettamat edellytykset sekä se, kenellä lopulta on missäkin ajassa ollut valtaa määrittellä sen hetkiset normit ja käytänteet. Kerronnan reunaehtojuen pohtiminen kontekstien kautta liittyy henkilökohtaiseen kerrontaan yhteiskunnalliset ideologiat ja prosessit, sekä näkemyksen siitä, mitä on pidetty virallisena historiallisena totuutena. (Hynninen 2017, 86.) Tekstien tulkitsija muodostaa omalla tulkinnallaan kontekstuaalisen tason. Tulkitsijan lähtökohdat ja mielipiteet vaikuttavat väistämättä siihen, miten hän suhtautuu aineistoonsa ja mitä hän nostaa esiin. Tämän vuoksi on tärkeää pohtia kriittisesti omia ennakko-oletuksiaan sekä tulkintaprosessin aikana syntyviä reaktioita, jotka ovat jo osa tutkimuskysymysten rakentumista ja aineistosta syntyvän tiedon muotoutumista. Tulkitsijan omien tunteiden, valintojen ja analyysin reflektointi prosessin aikana on keskeinen osa tulkintaa. Yhdeksi kontekstuaalisuuden tasoksi muodostuu aineiston tulkitsijan henkilökohtainen vaikutus ja valinnat. (Hynninen 2017, 87.)

Opinnäytetyössäni henkilökohtaisiin valintoihini liittyvä kontekstuaalisuuden taso syntyy ensinnäkin siitä, että tarkastelen aineistoani pääosin Lotta Svärd -järjestön arvomaailmasta käsin. Aineistoni kirjeiden kirjoittajat olivat sitoutuneita lottajärjestöön ja näin heidän toimijuutensa kiinnittyy vahvasti järjestön toimintaan ja ihanteisiin. Tästä näkökulmasta järjestö on aineiston kannalta olennainen taustatekijä. Se ohjaa kirjoittajien valintoja suhteessa tapahtumiin sekä arvoihin ja asenteisiin liittyviin merkityksiin. Samalla tämä tulkinnallinen lähtökohta ohjaa aineistoni analyysia. Tulkitsen kirjeitä kulttuurisina teksteinä, joissa lottajärjestön arvot ja normit jäsentävät sitä, miten kirjoittajat kertovat kokemuksistaan ja määrittelevät omaa paikkaansa suhteessa sotaan, kotiin, lähimmäisiin ja velvollisuuteen. Toinen henkilökohtainen valintani on nostaa opinnäytetyöni keskiöön sota-ajan poikkeusolosuhteiden arjen ja sen, miten poikkeuksellisesta tulee vähitellen normaalia. Aineistoni kirjeet eivät ole siis vain kertomuksia kriiseistä, vaan keino sopeutua, tuottaa ja ylläpitää arkea vaikeissa olosuhteissa. Erilleen olosuhteiden vuoksi joutuneet kirjoittajat jatkavat yhteistä elämää kirjeiden kautta. Näin kirjoittajat muokkaavat sota-ajan olosuhteita osaksi jokapäiväistä elämää. Poikkeuksellisen arjen normalisoitumisen näkökulmasta, sota-ajan epävarmuus ja olosuhteet eivät ole vain poikkeamia vaan prosesseja, jotka pitkittyessään muokkaavat kirjoittajien käsityksiä siitä, mikä on lopulta normaalia ja tavallista. Kolmas henkilökohtainen valintani liittyy positioon aineistoni tulkitsijana. Olen työskennellyt pitkään lottahistorian parissa ja on perusteltua olettaa, että minulle on syntynyt aiheesta valmiita sisäisiä tulkintoja. Tämän vuoksi yksi opinnäytetyöni kannalta keskeinen tulkinnan kontekstuaalinen taso on tietoisuus siitä, että minun on aktiivisesti kyseenalaistettava omia oletuksiani. Samalla tarkastelen, miten omat reaktioni ja valintani vaikuttavat siihen, mitä aineistosta nostan esiin ja miksi.

Opinnäytetyössäni kontekstualisoin aineistoni kirjoittajien kerrontaa analysoimalla sitä, millaiset tekstin ulkoiset ja sisäiset tekijät ohjaavat kerrontaa. Minkälaisia kulttuurisia käytänteitä kirjoittajat seuraavat ja mitä jää kerronnan ulkopuolelle? Näin rakentuu kuva henkilökohtaisten kokemusten ja kollektiivisten kulttuuristen kertomusten välille sekä suhde aikaisempaan tutkimukseen. (Hynninen 2017, 85.) Kontekstualisoidessani aineistoni kerrontaa hyödynnän perustellusti valikoitunutta tutkimuskirjallisuutta hyväkseni. Sen avulla tarkastelen, miten kirjeiden kerronta kietoutuu laajempiin sosiaalisiin ja kulttuurisiin konteksteihin. Kirjeiden tulkinta on eräänlaista dialogia tutkimuskirjallisuuden ja kirjeiden kirjoittajien henkilökohtaisen kerronnan välillä.

2.3.4 Dialogisuus

Mukailen opinnäytetyössäni etnologi Eerika Koskinen-Koiviston (2014) esittelemää näkökulmaa, jossa tiedon tuottaminen ymmärretään dialogisen antropologian ja hermeneutiikan jatkumossa tulkinnalliseksi prosessiksi tulkitsijan, tekstin ja kontekstin välillä. Hermeneutiikan näkökulmasta tiedon tuottaminen on jatkuva prosessi, joka juontaa juurensa historiaan ja perinteeseen, mutta jäsentyy nykyhetkessä. Sekä aineiston tulkitsijalla, että aineiston tuottajalla on omat käsityksensä maailmasta, jotka risteävät tulkintaprosessissa. Ideaalitulanteessa aineiston tulkitsijan ymmärrys tutkimusaiheesta täsmentyy ja muuttuu tulkintaprosessin aikana, luoden yhteisen ymmärryksen tulkitsijan ja aineiston välille. (Koskinen-Koivisto 2014, 31.) Dialogisuutta voidaan tarkastella useana toisiinsa kietoutuvana ulottuvuutena. Ensinnäkin dialogisuus on ontologista, jolloin se viittaa siihen, että ihmiselämä ja ymmärrys toisista rakentuvat vuorovaikutuksen varaan, koska toisen ihmisen ajatuksiin on mahdollista päästä käsiksi vain kommunikaation kautta. Tämän vuoksi kaikki vuorovaikutukseen perustuvat tutkimusaineistot, kuten kirjeet, voidaan nähdä luonteeltaan dialogisina. Toisekseen dialogisuus on toiminnallista eli funktionaalista, jolloin dialogi suuntautuu johonkin. Omaelämäkerronnassa dialogisuuden toiminnallisuus ilmenee muun muassa menneiden kokemusten ja samalla minuuden arvioimisena sekä kokemusten jakamisena toisille. Kolmanneksi dialogisuudella on eettinen ja poliittinen ulottuvuus, joka liittyy aineiston tulkitsijan positioon ja valta-asemaan suhteessa aineistoon. Dialogisuus ei siis ole pelkkä menetelmävalinta, vaan kytkeytyy siihen, millaisena tutkija rakentaa suhteensa tutkittaviin ja millaisin ehdoin toisen kokemusta tehdään näkyväksi tutkimuksessa. (Koskinen-Koivisto 2014, 2.)

Sosiaalipsykologi Vilma Hänninen esittelee teoksessaan *Sisäinen tarina, elämä ja muutos* (2000) näkökulman, jonka mukaan kertomus nähdään ihmisen itsestään toisille kertomana tarinana. Kerronnan avulla tapahtumista voidaan muodostaa uusia tulkintoja. Kertomuksen kautta yksilö voi jakaa kokemuksiaan, saada jäsenyyksilleen sosiaalista vahvistusta ja reflektoida tapahtunutta. Jakamisen kautta kertomus siirtyy tekstin lukijoiden resurssiksi, jota he voivat käyttää hyväksi oman elämänsä merkityksellistämiseksi ja tulkitsemiseksi. (Hänninen 2000, 22.) Hännisen korostamaa kertomusten sosiaalista jakamista ja merkitysten rakentumista voidaan tarkastella dialogisena prosessina, jota etnologi Sonja Hagelstam (2011) avaa esitellessään venäläisen teoreetikon Mihail Bahtinin näkemyksiä dialogista ja dialogisuudesta. Bahtinin mukaan kirjoittaja ja vastaanottaja ovat aina tasavertaisessa roolissa

kommunikaatiotilanteessa. Kirjeiden kerronnan rakentuminen on dialogista toimintaa, jossa kirjoittaja ja lukija jatkuvasti vaikuttavat toisiinsa synnyttäen näin kertomuksen. Se, mitä ja miten tekstin tuottaja kirjoittaa, määrittyy pitkälti siitä, miten hän ennakoi vastaanottajan reagoivan kerrottuun tarinaan. Kun kirjoittaja pyrkii ennakoimaan vastaanottajan mahdollisia reaktioita, hän ikään kuin vilkuilee lukijaa sivusilmällä. Kirjoittaja ei mahdollisesti halua esimerkiksi huolestuttaa, loukata tai suututtaa vastaanottajaa. Hän saattaa muun muassa sanamuodoin yrittää vaikuttaa vastaanottajan oletettuun reaktioon vähättelemällä juuri kirjoittamaansa tai jo etukäteen puolustautumalla. Kaikki yritykset ennakoida vastaanottajan reaktiot vaikuttavat väistämättä tekstin sisältöön, tyyliin ja äänensävyyn, mutta myös kirjoittajan tapaan ajatella, kokea, nähdä ja ymmärtää itseään ja ympäröivää maailmaa. Asennoitumalla tekstin vastaanottajaan dialogisesti, kirjoittaja näkee itsensä toisen näkökulmasta. (Hagelstam 2011, 302.)

Etnologi Erkki Pehkosen (2013) mukaan kirje on dialogin muoto, jossa kirjoittaja haluaa kertoa jotakin juuri sillä hetkellä kertomisen arvoiseksi kokemaansa. Huomattavaa on kuitenkin se, että kirjetä ei voida pitää puhutun dialogin täydellisenä vastineena, vaikka kummassakin kyse on vuorovaikutuksesta. Kirjeitä analysoitaessa tulisikin kiinnittää erityistä huomiota juuri niiden kirjalliseen luonteeseen. Kirjoittaminen tallentaa hetket myöhempää tarkastelua varten, toisin kuin puhe. Kirjeet sisältävät tarkemmin pohdittuja aihevalintoja sekä tiivistetymppää ja selkeämpää ilmaisua kuin puhe. Kirjeen kirjoittamiseen tarvitaan myös aikaa, jonka vuoksi sitä voidaan luonnehtia hitaaksi vuorovaikutukseksi verrattuna puhumiseen. Vaikka kirjeitä ei voida pitää suullisen keskustelun kirjoitettuna muotona, näillä kahdella dialogin muodolla on kuitenkin myös yhtäläisyyksiä. Dialogin määritelmä keskusteluna pitää sisällään kaksi keskeistä tekijää ensinnäkin vapauden vaihtaa ajatuksia ja toisekseen keskustelijoiden välisen kunnioituksen. Näin ollen keskustelijat eivät välttämättä pyri synteisiin, mutta eivät myöskään liialliseen vastakkainasetteluun. (Pehkonen 2013, 65–66.) Tästä näkökulmasta katsoen dialogisuus auttaa tulkitsemaan sitä, miten äidin ja tyttären kirjeenvaihdossa rakennetaan läheisyyttä, jaetaan kokemuksia ja määritellään niitä rajoja, joiden puitteissa sota-ajan poikkeusoloista voidaan kirjoittaa.

3 Tutkimusaineisto ja menetelmät

3.1 Tutkimusaineistona äidin ja tyttären välinen kirjeenvaihto

Olen työskennellyt Lottamuseolla erilaisissa asiantuntijatehtävissä vuodesta 2007 lähtien, joten aineiston valinta Lottamuseon kokoelmista oli perusteltua. Aineistoksi valikoitui jatkosodan aikana äidin ja tyttären välillä käyty kirjeenvaihto, jossa äiti kirjoittaa kotirintamalta Nakkilasta tyttarelleen lottakomennukselle ja tytär puolestaan kirjoittaa äidilleen sotatoimialueelta Itä-Karjalasta. Aineisto lahjoitettiin Lottamuseon kokoelmiin syksyllä 2024. Kirjeenvaihto alkaa kesäkuussa 1941 ja päättyy syksyyn 1944. Kirjeenvaihdon tytär on tällä aikavälillä kahdesti lottakomennuksella. Ensin syksyllä 1941 Itä-Karjalassa ja sitten vuoden 1944 syyskesällä Värtsilässä, Heinävedellä sekä Joensuussa. (Korpela 2015, 184–185.) Rajasin opinnäytetyöni aineiston käsittämään perheen tyttären ensimmäistä lottakomennusta, koska nämä kaksi lottakomennusta olivat olosuhteiltaan toisistaan varsin poikkeavat. Ensinnäkin sotatilanteen asettamat reunaehdot naisten vapaaehtoiselle työlle Lotta Svärd -järjestön nimissä olivat vuoden 1941 hyökkäysvaiheen aikana hyvin erilaiset kuin loppukesän ja syksyn 1944 vallitsevat olosuhteet. Toisekseen kirjeenvaihdon tyttären maantieteellinen sijoittuminen ja työtehtävät näillä kahdella lottakomennuksella poikkesivat siinä määrin toisistaan, että aineisto olisi tematiikkansa puolesta laajentunut liikaa opinnäytetyön tarkoituksia varten. Tämän vuoksi olen rajannut aineistoni käsittämään kirjeet tyttären ensimmäisen lottakomennuksen ajalta.

Aineistoni ensimmäinen kirje on päivätty 22.6.1941 ja viimeinen 28.12.1941. Kaikki äidin kirjeet on kirjoitettu kotirintamalta Nakkilasta. Tyttären kirjeistä ensimmäiset ovat kirjoitettu Syvärannan lottaopistolta, jossa tytär oli Lotta Svärd -järjestön radistikurssilla jatkosodan syttyessä. Tämän jälkeen tytär kirjoittaa ennen lottakomennukselle lähtöään kotiin Mikkelistä, jossa hän osallistui Radiopataljoonan 4. komppanian järjestämälle kurssille. (Korpela 2015, 184.) Mikkelistä tytär siirtyi lottakomennukselle kaukopartio-osasto Vehniäisen I joukkueen eli Os. Loukolan radistiksi. Joukkueessa oli sodan alkuvaiheessa 16 partiomiestä ja viisi lottaa. Joukkue, jossa tytär työskenteli, vaihtoi hyökkäysvaiheen aikana asemapaikkaa usein. 18. elokuuta joukkue siirtyi Haloniemeltä Rautjärvelle, 7.9. se pysähtyi kolmeksi päiväksi Vuoksenrantaan, mistä matka jatkui Rautuun. Kannakselle Vaasenin kylään joukkue siirtyi lokakuun ensimmäisenä päivänä. Tytär toimi Os. Loukolan radistina Syvärillä Vaasenin kylässä vuoden 1941 loppuun saakka. (Korpela 2015, 184–185.)

Aineistoni aikarajauksen puitteissa äiti lähetti tyttärelleen 13 kirjettä ja tytär äidilleen 28 kirjettä. Kirjeiden lukumäärän ero suhteessa kirjoittajaan selittyy luultavasti sillä, että kirjeistä käy ilmi äidin lähettäneen viikoittain tyttärelleen postipaketteja, joiden yhteydessä on ollut myös kirjallinen tervehdys. Näitä postipakettien mukana tulleita tervehdyksiä ei ollut mukana Lottamuseolle lahjoitetussa kirjeaineistossa. Tytär kuitenkin viittaa omissa kirjeissään usein näihin pakettien mukana kulkeneisiin tervehdyksiin. Aineistoni ulkopuolelle olen rajannut myös postikortit, johtuen siitä, että ne sisältävät vain lyhyitä tervehdyksiä ja kohteliaisuusfraaseja. Ne eivät tuo lisäarvoa opinnäytetyöni kysymyksenasetteluun, eikä tematiikkaan. Aineistoa on säilyttänyt syksyyn 2024 saakka aineiston lahjoittaja. Aineisto tuli Lottamuseolle kirjeiden kirjoittamispäivän mukaan kronologisesti järjestettynä. Kirjeenvaihto muodostaa yhtenäisen ja johdonmukaisen dialogin kirjoittajien välille, vaikka pakettien mukana kulkevat kirjeet puuttuvat aineistosta.

Aineistoni on poikkeuksellinen, johtuen kirjeenvaihdon tyttären sijoittumisesta kaukopartio-osaston lottatehtäviin. Kuten aikaisemmin on todettu, kaukopartio-osastoissa työskenteli vain joitakin kymmeniä lottia. Pitkän työurani aikana Lotta Svärd -aiheen parissa en ole koskaan aikaisemmin nähnyt aihepiiriltään vastaavaa kirjeenvaihtoa. Ammattini puolesta olen myös perehtynyt muiden instituutioiden säilyttämään lotta-aineistoon, joten minulle on hyvä käsitys siitä, minkälaista aineistoa lottajärjestön historiasta ja toiminnasta on säilynyt.

Kansallisarkistossa on Suomen laajin Lotta Svärd -arkisto, joka sisältää suurimman osan järjestön keskusjohtokunnan sekä piiri- ja paikallisosastojen aineistoista. Kansallisarkiston ja Lottamuseo lisäksi merkittäviä lotta-aiheisia kokoelmia on Tampereen Suojeluskunta- ja Lottamuseossa, Seinäjoen Suojeluskunta- ja Lotta Svärd -museossa, Sotamuseossa, maakuntamuseoissa, paikallismuseoissa ja yksityiskokoelmissa. Lottamuseo on tehnyt kyselyn maakuntamuseoille niiden toimialueilla olevista lotta-aiheista kokoelmista vuonna 2013. Täydellä varmuudella en voi sanoa, ettei edellä mainittujen instituutioiden tai yksittäisten keräilijöiden arkistoista löytyisi kaukopartiotoimintaan liittyvää lotta-aineistoa. Ainakaan tutkimusta kaukopartiossa toimineen lotan omaelämäkerrallisista teksteistä, tässä tapauksessa kirjeistä ja kirjeenvaihdosta, ei kuitenkaan ole tehty.

3.2 Eettiset kysymykset

Aineistoni omistaja Lottamuseo on ammatillisesti hoidettu erikoismuseo, joka on sitoutunut noudattamaan kansainvälisen museoneuvoston ICOM:in museotyön eettisiä sääntöjä toiminnassaan. Lottamuseo tallentaa ja säilyttää kokoelmiin otettuja aineistoja

museoammattillisia standardeja noudattaen. Museolle lahjoitetut aineistot siirtyvät museon omistukseen lahjakirjalla. Lahjakirjan allekirjoittamalla lahjoittaja luovuttaa aineiston museolle, jolloin museo saa täydet käyttöoikeudet aineistoon ja museolla on myös oikeus luovuttaa aineistoja ulkopuolisten tutkijoiden käyttöön. Noudattaakseni hyvää tieteellistä käytäntöä olen käynyt useita keskusteluja aineiston lahjoittajan kanssa halukkuudestani käyttää kirjeenvaihtoa opinnäytetyöni aineistona. Lahjoittaja on antanut aineiston käyttöön suostumuksensa ja suhtautunut asiaan myönteisesti, jopa innostuneesti. Aineistonhallinnan näkökulmasta tutkimusaineistoni noudattaa hyvää tieteellistä käytäntöä. Aineisto on tallennettu ja järjestetty siten, että se säilyy käyttökuntoisena ja luotettavana, jolloin sen jatkokäyttö on mahdollista. (Fingerroos ja Kokko 2022, 66.)

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeiden mukaan aineistoja on käsiteltävä niin, että tutkija kunnioittaa jokaisen ihmisen tiedollista itsemääräämisoikeutta (Fingerroos ja Kokko 2022, 75). Aineisto on kirjeiden kirjoittajille henkilökohtaista ja tarkoitettu alkujaan luettavaksi vain kirjeen vastaanottajalle ja mahdollisesti vastaanottajan läheisille. Aineisto sisältää paljon kirjoittajien henkilökohtaiseen, yksityiseen elämään liittyviä tietoja, tunteita ja kokemuksia. Se ei kuitenkaan sisällä yleisesti katsoen arkaluonteisia tai salattavia asioita. Tässä kohtaa minun tulee aineiston tutkijana, kiinnittää erityistä huomiota sensitiivisyyteen. Aineiston sensitiivinen käsittely edellyttää kyseisen aikakauden historiallisen kontekstin tuntemusta sekä ymmärrystä siitä, että asioiden arkaluonteisuus on myös jokaiselle henkilökohtainen asia. Aineiston asianosaiset, kirjeiden kirjoittajat, ovat kuolleet jo useita vuosia sitten. Tämän perusteella katson, että aineiston lahjoittajien suostumus käsitellä asianosaisten tuottamaa aineistoa on riittävä ja täyttää opinnäytetyölle asetetut tutkimuseettiset vaatimukset.

Opinnäytetyössäni kunnioitan kirjeiden kirjoittajia ja heidän sukulaisiaan käyttämällä kirjoittajista pseudonyymejä ja nimeämällä aineiston tuottaneet henkilöt perhesuhteen mukaan äidiksi ja tyttäreksi. Aineiston tuottaneiden henkilöiden suojaaminen pseudonyymeillä mahdollistaa tutkimuksen tekijälle tiettyjä vapauksia suhteessa aineistoon. Kirjeissä kerrotut henkilökohtaiset ja oman aikansa historiallisen kontekstin värittämät asiat ovat opinnäytetyön tekijälle helpommin lähestyttäviä, kun aineiston tuottajien jälkipolville mahdollisesti ristiriitaisia tunteita herättävät teemat ja tulkinnat eivät liity tunnistettavaan henkilöön. (Pehkonen 2015, 72.)

Menneisyyden kirjeitä tutkittaessa on tärkeää tunnistaa ja tunnustaa menneisyyden todellisuuden ja siitä kirjoitettujen kirjeiden välinen ero. Kirjeet on kirjoitettu oman aikansa kontekstissa, jolloin kirjeiden sisältöä ja ilmaisua määrittävät 1940-luvun yleisesti hyväksytyt arvot ja normit sekä kirjoittajien henkilökohtaiset oletukset ja ajatukset suhteessa ympäröivään maailmaan. (Pehkonen 2015, 61.) Tämän vuoksi koen tärkeäksi käsitellä aineistoani aikalaisnäkökulmaa huomioiden sekä suhteuttaa se kirjoittamishetkellä vallinneisiin olosuhteisiin. Aineiston tuottajien omaäänisyyden esiin nostamiseksi käytän opinnäytetyössäni alkuperäisaineistosta poimittuja sitaatteja, joiden avulla luon suhdetta aineiston, tulkintojen, tutkimuksen tematiikan ja kirjeiden kirjoittajien välille. Aineiston sensitiivinen käsittely ja empaattinen lukutapa eivät sulje pois velvoitettani täyttää ja käyttää tutkijan sananvapautta. Tutkijan sananvapaus on tärkeää huomioida, sillä opinnäytetyön tekijänä minulla on velvollisuus tuottaa luotettavaa tietoa ympäröivästä maailmasta. (Fingerroos ja Kokko 2022, 79.)

3.3 Elämäkerrallisuus ja kokemushistoria sota-ajan kirjeissä

Opinnäytetyöni metodologiassa hyödynnän soveltuvin osin näkökulmia omaelämäkerrallisesta kerronnasta, kokemushistoriasta, narratiivisesta analyysistä, temaattisesta analyysistä sekä kulttuurisista kertomuksista. Näistä lähtökohdista johdetut aineiston analyysin menetelmät sivuavat toisiaan, kietoutuvat yhteen ja täydentävät toisiaan. Omaelämäkerrontaa lähestyn kerronnan ja luennan vuoropuheluna, jolloin yksittäisen henkilön kirjoittamat kertomukset edustavat kyseisen henkilön itseymmärrystä, joka tulee toisten nähtäväksi, luettavaksi ja tulkittavaksi (Vilkko 1997, 15). Analysoin omaa aineistoani omaelämäkerran sopimusteorian pohjalta. Sosiologian tutkija Anni Vilkon (1997) mukaan sopimusteoria perustuu oletukseen, että kulttuurisen ja sosiaalisen todellisuuden tasolla muodostuu merkityksiä. Analyysini lähtökohta on, että kulttuuriset ja sosiaaliset merkitykset omaelämäkerrallisissa teksteissä syntyvät kirjoittajan ja lukijan yhteisesti ymmärretystä kommunikaatiosta sekä sota-ajan sukupolven kollektiivisista kulttuurisista kertomuksista. (Vilkko 1997, 22–23.)

Historian tutkija Penny Summerfield (2019) esittelee opinnäytetyöni kannalta tärkeän näkökulman naisten tuottamaan omaelämäkerralliseen kirjeaineistoon. Summerfieldin mukaan naisten keskinäinen kirjeenvaihto auttoi naisia ymmärtämään, mitä naisena oleminen merkitsi vallitsevissa olosuhteissa. Kirjeenvaihdon kautta naiset asemoivat itseään suhteessa hallitsevaan sukupuolijärjestelmään sekä sota-ajan poikkeusolosuhteisiin. Teksteissään naiset

reflektoivat sitä, mitä naisena oleminen sodassa merkitsi, jolloin kirjeiden kirjoittamista voidaan pitää myös itsensä löytämisen prosessina. (Summerfield 2019, 37.)

Omaelämäkerrallinen teksti kietoutuu yhteen kokemushistorian kanssa, sillä yksilöiden omaelämäkerrallinen narratiivi kiinnittää huomiota kokemuksiin, jotka jätetään huomiotta tai marginalisoidaan perinteisessä historian kirjoituksessa (Summerfield 2019, 3). On myös huomioitava, että naisten ja miesten sotakokemukset ovat erilaisia. Kulttuurinen sukupuoli vaikuttaa maanpuolustukseen ja sodan olemukseen, samoin kuin sota vaikuttaa yhteiskunnan sukupuolijärjestelmään. (Kivimäki 2006, 72.) Tämä näkökulma on keskeinen myös tämän tutkimuksen aineisto huomioiden, sillä äidin ja tyttären välinen kirjeenvaihto tarjoaa mahdollisuuden tarkastella, miten naisena olemisen merkityksiä jäsennetään ja neuvotellaan sodan poikkeusolosuhteissa. Samalla aineistoni ilmentää sukupuolittuneiden sotakokemusten moninaisuutta. Äidin toimijuus rakentuu naisille perinteisistä kotirintaman tehtävistä, kun taas tyttären poikkeuksellinen asema kaukopartio-osastossa työskentelevänä, erikoiskoulutettuna lottana tuo hänen kokemusmaailmaansa lähemmäs armeijassa palvelevien miesten sotakokemusta, vaikka hän ei toimikaan rintamalla tai kannan asetta.

Kokemushistorian tutkimus juontaa juurensa sosiaalishistorian ja arjenhistorian näkemyksiin ihmisestä tutkimuskohteena. Sosiaalishistoria, joka pohjaa rakenteisiin, kuitenkin pienentää historiallisen toimijan laajempien yhteiskunnallisten järjestelmien statistiksi. Arjen historia puolestaan erottaa subjektinsa liiaksi rakenteista pyrkiessään etsimään historiallista totuutta. Kokemushistorian vahvuus suhteessa sosiaalishistorian ja arjen historian tutkimukseen on sen mahdollisuuksissa tarkastella kokemusta tieteellisesti. Sen avulla voidaan analysoida sitä tasoa, jolla rakenteet muuttuvat käsityksiksi ja käytännöiksi. Lisäksi kokemushistorian kautta voidaan tutkia, miten nämä käsitykset ja käytännöt puolestaan muokkaavat rakenteita. Rakenteet, kuten esimerkiksi suojeluskunta, Lotta Svärd -järjestö, kulttuurinen sukupuoli ja sosiaalinen asema kietoutuvat toisiinsa vain historiallisen kokijansa kautta. (Kivimäki 2006, 74.) Kokemushistorian tutkimuskohteena ovat siis kokijan maailmankuvaan kiinnittyvät rakenteet ja merkitysjärjestelmät, niiden muotoutuminen, keskinäinen järjestys sekä valtasuhteet. Kokemus itsessään on tapahtuman tai elämyksen sanallistaminen. (Kivimäki 2006, 79–80.) Aineistoni analyysissä keskeiseksi nousee juuri tämä kokemusten, merkitysten ja rakenteiden välinen vuoropuhelu.

Sotakokemusten ymmärtämisen kannalta on olennaista, että aineistoa tulkittaessa huomioidaan sotaa edeltävältä ajalta periytyvät merkitysjärjestelmät. Tässä opinnäytetyössä

huomioitavia sotaa edeltäviä merkitysjärjestelmiä ovat sukupuolittunut kansalaisuus, isänmaallisuus, naisten vapaaehtoinen järjestötyö ja naisten maanpuolustusvelvollisuus. Suomalaisen sodan kokemuksen kannalta tärkeää on tärkeää myös tiedostaa, että sodan odotus oli osa 1920- ja 1930-lukujen yhteiskuntaa, kulttuuria ja suomalaisten odotushorisonttia. Erilaisista vaikuttimista käsin sotaan joko varauduttiin, sitä pelättiin, odotettiin tai toivottiin. Nämä odotushorisontit määrittävät osaltaan suomalaisten sotakokemuksia. (Kivimäki 2006, 82.) Kokemushistorian keskiöön nousee kokijan ja ympäröivän todellisuuden vuorovaikutus, jolloin teorian ja metodologian tasolla kokemus yhdistää kolme ulottuvuutta rakenteet, käytännön ja kokijan sisäisen maailman. Kokemus on myös voimakkaasti sidoksissa kieleen, jolloin kokemushistoria kuvaa empiirisesti sitä, kuinka sodasta puhutaan ja kirjoitetaan, miten kerrotulla ohjataan merkitysten antamisen strategioita ja mistä vaietaan. Tällöin tärkeiksi tutkimuskohteiksi nousevat omaelämäkerralliset tekstit. (Kivimäki 2006, 84–85.) Sotaa edeltävien merkitysjärjestelmien tunnistaminen ja huomioiminen ohjaavat myös omaa tulkintaani siitä, miten poikkeusolojen arki rakentuu äidin ja tyttären välisessä kirjeenvaihdossa.

3.4 Temaattinen analyysi sekä pienet ja suuret kertomukset

Opinnäytetyössäni käyti analyysin lähtökohtana laadullista sisällönanalyysia. Sen avulla tunnistin ja tarkastelin aineistostani sota-ajan poikkeusolosuhteiden kerrontaan liittyviä ilmiöitä ja pyrin tulkitsemaan niitä aikakauden yhteiskunnallisissa ja kulttuurisissa konteksteissa. Aineiston laadullinen analyysi mahdollistaa tarkasteltavien ilmiöiden ymmärtämisen ja antaa mahdollisuuden ilmiöiden kuvailuun. (Kananen 2017, 35.) Kuten Sonja Hagelstam (2014) toteaa väitöskirjassaan, sisällönanalyysin avulla voidaan sota-ajan kirjeiden tekstejä tulkita omakohtaisina kokemuksina sota-ajan arjesta sellaisina kuin ne näyttäytyvät perheenjäsenten välisessä dialogissa (Hagelstam 2014, 7). Aineiston analysoinnissa laadullinen sisällönanalyysi ei ole ongelmaton menetelmä. Kasvatustieteilijä Ulla-Maija Salo (2015, 166) on nostanut esiin sisällönanalyysin haasteita ja toteaa, että sitä käytetään usein ilman ymmärrystä siitä, että menetelmän avulla voidaan tuottaa erilaisia luokitteluja, mutta varsinaiseen analyysiin menetelmällä ei vielä päästä.

Kansainvälisessä tutkimusmenetelmäkirjallisuudessa sisällönanalyysistä käytetään usein termiä temaattinen analyysi, jolla useimmiten viitataan aineiston luokitteluvaiheeseen eli alkuvaiheen analyysiin. Sisällönanalyysi voidaankin nähdä paitsi metodina myös väljänä teoreettisena viitekehyksenä, joka voidaan liittää erilaisiin analyysikokonaisuuksiin. (Salo

2015, 169–170.) Käytin alkuvaiheen analyysissä laadullista sisällönanalyysyä, jonka avulla järjestin aineistoni mielekkääksi kokonaisuudeksi. Syvensin ja täydensin aineistoni analyysia tarkastelemalla henkilökohtaisen kerronnan pienten ja suurten kertomusten suhdetta. Tässä yhteydessä pienillä kertomuksilla tarkoitetaan henkilökohtaisessa kerronnassa ja omaelämäkerrallisissa teksteissä esiintyviä yksittäisiä, rajattuja kertomuksia, jotka sisältävät huipentuman sekä syy-seuraussuhteen. Pieniä kertomuksia voidaan kutsua myös mikronarratiiveiksi. Suuret kertomukset eli hallitsevat kulttuuriset kertomukset ovat puolestaan kulttuurisia kertomuksia, joissa esitetään käsityksiä tiivistetysti historiallisista tapahtumista, kulttuurisista arvoista ja ihanteista. (Koskinen-Koivisto ja Marander-Eklund 2016, 338–339.) Hallitsevat kulttuuriset kertomukset muodostuvat lopulta aina suhteessa kertojan näkökulmaan. Suuriin kertomuksiin viitataan mikronarratiiveissa, joissa tuodaan esiin oma asema, erilaisia hierarkioita ja ryhmien välisiä kulttuurisia arvoja. (Koskinen-Koivisto ja Marander-Eklund 2016, 345.)

Kertomuksen sisällöt vaihtelevat riippuen siitä, mitä näkökulmaa kertoja haluaa tietoisesti tai tietämättään korostaa. Kertomusten tulkinnassa keskeisiä näkökulmia ovat:

- 1) Kerronta itse, jokaisella yksittäisellä kertomuksella on oma merkityksensä laajemmassa kerronnan ja kerrontatilanteen kontekstissa.
- 2) Henkilökohtainen näkökulma, kertomuksella on merkitys kertojan minuutta esittävänä ja määrittävänä, jolloin kertomuksen ydin on sen kertominen kuka minä olen tai kuka minä haluaisin olla.
- 3) Luova näkökulma, jolloin kertomusta määrittävät epäsuorat, kertomuksen taustalla vaikuttavat arvot ja käsitykset. Henkilökohtaisissa kertomuksissa pohditaan omaa suhdetta ympäröivään maailmaan.

Näistä näkökulmista etenkin kolmas tarjoaa mahdollisuuden tulkita henkilökohtaisia kertomuksia suhteessa vallitseviin arvoihin, kontekstiin ja kollektiivisesti jaettuun kertomukseen. (Koskinen-Koivisto ja Marander-Eklund 2016, 340–341.) Kielitieteilijä Viveka Adelswärd (1996, 12) toteaa, että kulttuurimme ei tarjoa ainoastaan normeja sille, mitkä tapahtumat ovat muistamisen arvoisia tai kulttuurisesti merkittäviä. Se tarjoaa myös malleja siitä, miten tällaisista tapahtumista tulisi kertoa. Lisäksi kulttuuri ohjaa sitä, miten näitä tapahtumia tulisi ymmärtää. Omaelämäkerrallisen tekstin kirjoittaja ei valitse kertomukseensa tapahtumia ja yksityiskohtia sattumanvaraisesti, vaan valintoja ohjaavat arvot. Kertomukselle tyypillistä onkin juonellistaminen eli kaikkien tapahtumien asettaminen syy-seuraussuhteisiin sekä toimijoiden pelkistäminen esimerkiksi hyviin ja pahoihin. (Pöysä 2022, 288.)

4 Paikallisosaston toiminta ja arvomaailma kirjeenvaihdon teemana

4.1 Lottatoiminnan arki ja yhteisöllisyys kotirintamalla

Lottajärjestö kiinnittyi vahvasti maaseudun pienyhteisöihin ja paikallisosastot voidaan nähdä agraarin Suomen järjestäytymisen muotona (Pohls ja Latva-Äijö 2009, 61).

Maanpuolustusorganisaatiossa järjestön vastuualueiksi nimettiin huolto- ja tukitoimet, jotka käsittivät kotirintamalla ruoka-, väline- ja lääkintähuollon sekä varojen keräämisen maanpuolustustyötä varten. Lisäksi tärkeä osa kotirintaman toimintaa oli valistustyö, mielipiteiden muokkaus sekä uuden sukupolven kasvattaminen isänmaallisiin arvoihin. (Pohls ja Latva-Äijö 2009, 161.) Toiminnan ytimessä oli sadoissa paikallisosastoissa tehty vapaaehtoinen työ. Jo 1930-luvulla lähes jokaisessa Suomen kunnassa oli lottaosasto, joista osa oli vielä jakautunut useammaksi kyläosastoksi. Kotirintaman toiminnan laajuudesta kertoo esimerkiksi se, että vuonna 1941 oli Suomessa kuntia, kauppaloita ja kaupunkeja yhteensä 602, lottajärjestön paikallisosastoja 668 ja kyläosastoja 1744. (Pohls ja Latva-Äijö 2009, 100.) Paikallisosastoissa tärkein yhteinen toiminnan muoto oli ompelu- tai työillat, joiden järjestämiseen myös lottajärjestön säännöt velvoittivat (Lukkarinen 1981, 84). Järjestön jäsenet olivat velvollisia osallistumaan yhteisiin työiltoihin. Poissaolo sallittiin vain poikkeustapauksissa ja silloinkin edellytettiin, että kyseinen henkilö korvasi ompeluillan työpanoksen omalla vapaa-ajallaan. (Pohls ja Latva-Äijö 2009, 114.)

Kuten aikaisemmin on todettu, kirjeenvaihdon molemmat osapuolet sekä kuuluivat lottajärjestöön, jolloin he olivat myös järjestön asettamien velvoitteiden piirissä. Kotirintamalta Nakkilasta tyttarelleen kirjoittaessaan äiti ei kuitenkaan mainitse kertaakaan suoraan koko kirjeenvaihdon aikana lottajärjestön työ- tai ompeluiltoja eikä työvelvoitetta. Hänen osallistumisensa iltoihin käy kuitenkin ilmi kirjeiden kerronnasta epäsuorasti. “Meillä on täällä lottain myyjäiset ensi tiistaina. Olemme virkannut sängyn peitetä villalangan tähteistä. Se onkin jo melkein valmis ja kaunis siitä tuleekin.” (Äiti 13.12.1941 / Nakkila) Äidin kirjeessä 13.12.1941 esiintyvä maininta lottien myyjäisistä ja yhteisestä käsityöprojektista kertoo kotirintaman lottatoiminnan arjesta. Katkelma tiivistää ompelu- ja työiltojen moninaisen merkityksen paikallistasolla. Ensinnäkin lainaus kertoo, että ompeluillat olivat osa paikallisosaston varainhankintaa. Myyjäisiin valmistetut käsityöt kytkivät naisten työn suoraan maanpuolustuksen tukemiseen. Lainauksesta käy myös ilmi sota-ajan

poikkeusolosuhteiden varainhankinnan materiaaliset haasteet, niukkuus ja säästäväisyyden eetos vallitsevissa olosuhteissa. Peitettä tehtiin villalangan tähteistä, jolloin yhdessä tehty käsityö voidaan tulkita sekä säästäväisyyden että periaatteellisen oikeamielisyyden symbolina. Käsityön kautta lottajärjestön arvot muuttuvat konkretiaksi. Toiseksi kerronnassa käytetty monikkomuoto viittaa työn kollektiiviseen luonteeseen. Ompeluillat olivat yhteisöllisiä tapahtumia, joissa tuotettiin paitsi myyjäistavaraa myös yhteisöllisyyttä ja henkistä kestävyyttä. Sota-ajan naisjärjestöjen tehtäviin kuului konkreettisen avustustyön ohella mielialan ylläpitäminen, ja yhdessä tekeminen tarjosi keinon normalisoida sota-ajan poikkeusolosuhteita arkisia, yhteisiä ja hyvin konkreettisia asioita tekemällä. Kerronnallisesti edellä esitetty lainaus rakentaa kuvaa toimeliaasta arjesta. Sota ei näyttäydy dramaattisena murtumakohtana, vaan taustalla vaikuttavana olosuhteena, jonka keskellä arkea tuotetaan ja ylläpidetään. Ompeluillat ja myyjäiset rytmittivät aikaa ja synnyttivät kokemusta jatkuvuudesta.

Ompelu- tai työiltojen sisältö oli määritelty melko tarkasti lottajärjestön ohjeistuksessa. Illoissa valmistettiin varusteita sekä tehtiin myyjäis- ja arpajaistavaroita. Ohjelmaan kuului myös aina järjestön säännöissä määriteltyä valistuksellista sisältöä. (Pohls ja Latva-Äijö 2009, 114.) Äidin kirjeissä ei kerrota, millaista ohjelmaa ompeluilloissa järjestettiin. Tulkitsen tämän johtuvan siitä, että ompeluillat olivat niin tavanomaista toimintaa paikallisosastoissa, ettei kirjeiden kirjoittaja kokenut merkitykselliseksi kertoa niistä tarkemmin. Usein, kuten tässäkin tapauksessa, ne kaikkein arkisimmat, kokijalleen lähes itsestään selvät asiat jäävät kerronnan ulkopuolelle. Kirjeenvaihdossa kirjoittajan huomio lottatoiminnan osalta kiinnittyy arjesta edes hieman poikkeavien asioiden kuvailuun. Työ- tai ompeluiltojen sisällön kuvailun sijaan perheen äiti kertoo kirjeissään tyttärelleen lottien järjestämistä poikkeuksellisista tapahtumista, myyjäisistä ja pikkulottien juhlista. ”S.L. lähti Karhulaan harjoituksiin. Siellä on tänä iltana pikkulottain juhla. Hän on näytelmässä keijuna ja toisessa ohjelmassa tonttuna.” (Äiti / Nakkila 28.12.1941) Kirjeistä selviää, että lainauksessa mainittu S.L. on kirjeenvaihdon tyttären pikkusisko, joka toimi aktiivisesti oman paikkakuntansa pikkulotissa. Toimiminen pikkulotissa johti usein myöhemmin lottajärjestön jäsenyyteen, kuten tässäkin tapauksessa. Järjestön jäsenmäärän kasvusta suuri osa selittyy järjestön aktiivisella nuorisotyöllä, jonka tavoitteena oli sitouttaa nuoret järjestön arvomaailmaan. Lottajärjestön nuorisotyön myötä syntyi järjestökokonaisuus, jonka muodostivat suojeluskuntalaiset, lotat, suojeluskuntapojat ja pikkulotat. Järjestökokonaisuus vertautui aikalaisten puheissa perhepiiriin, sillä 1800-luvun loppupuolella kukoistukseen nousutta perheideologiaa haluttiin

hyödyntää uuden aikakauden tarpeisiin. Modernisoituvassa Suomessa keskusteluun nousi kansan kasvattaminen oikeanlaiseen isänmaalliseen ajatteluun. Tätä tavoitetta pyrittiin edistämään korostamalla julkisessa puheessa perheen ja kodin arvoa. Näin suojeluskunnista ja lottajärjestöstä muodostui aatteellinen kokonaisuus, joka mukaili varsin yleisesti länsimaisessa nationalistisessa ajattelussa esiintyvää metaforaa kansakunnasta kotina ja perheenä. Järjestökokonaisuuden jäsenmäärän kasvun ja toiminnan kehityksen myötä suojeluskunnista ja lottajärjestöstä tulikin sota-aikaan mennessä yksi suomalaisen yhteiskuntaan vahvasti vaikuttava tekijä. (Nevala-Nurmi 2012, 13–14.)

Tutkielmani aineistosta käy ilmi, että kirjeenvaihdon osapuolet ja heidän muut perheenjäsenensä pitivät itsestään selvänä osallisuutta Lotta Svärd -järjestön toimintaan. Perheen henkilöhistorioista sain selville, että koko perhe on kuulunut ja omaksunut suojeluskunnan ja lottajärjestön ideologian jo 1930-luvulla. Molemmat perheen tyttäret ovat olleet pikkulottia ja kasvaneet näin pienestä pitäen suojeluskuntaperheen arvomaailmaan. Tämä on huomioitava asia, sillä lottajärjestön arvostuksen nousu yhteiskunnallisena toimijana sekä sitä myöten jäsenmäärän nopea kasvu johti siihen, että järjestössä toimi hyvin eritasoisesti järjestön arvomaailmaan sitoutuneita naisia ja tyttöjä. Lottajärjestön 1930-luvun järjestelmällinen koulutustoiminta takasi sen, että kaikki järjestöön liittyvät naiset saivat tietyn määrän aatteellista kasvatusta jo ennen järjestöön liittymistään. Tämän jälkeen yhteisöllisyyttä ja jaettua arvomaailmaa vahvistettiin säännöllisesti jo edellä kuvatuissa työ- ja ompeluilloissa. Lottatyövoiman suuri tarve ja jäsenmäärän nopea kasvu johtivat siihen, että jatkosodan aikana lottajärjestöllä ei ollut enää mahdollisuutta kouluttaa ja sitouttaa uutta jäsenistöään entiseen malliin. Uuden jäsenistön sitoutuminen järjestön perinteiseen arvomaailmaan jäi paikoitellen hyvinkin heikoksi. Tämä selittää sen, minkä vuoksi lotat toimivat jatkosodan aikana hyvin erilaisista lähtökohdista käsin ja nämä lähtökohdat myös vaikuttivat yksilötasolla lottien toimintaan niin kotirintamalla kuin komennuksellakin. Asia ei jäänyt huomaamatta järjestön jäsenistön keskuudessa. Tämä johti monin paikoin siihen, että lottaa arvostettiin ja kunnioitettiin sen mukaan, kauanko hän oli ollut järjestön jäsenenä.

Täällä on tammik. 4 pvä juhlat. Silloin rouva ? 20 vuotisjuhla. Hän on toiminut lottain sihteerinä 20 vuotta. Koko perhe on kutsuttu sinne kunniavieriksi. Oikein tekstattiin hieno adressi. Salin koristelu ja ohjelma suoritus on meidän ryhmän tehtävänä. Huomen illalla on meillä kokous sen johdosta. Lahjaksi rouva ? saa laiskanlinnan luultavasti. (Äiti 28.12.1941 / Nakkila)

Äidin 28.12.1941 päivätyyn kirjeen katkelma, jossa hän kuvaa lottajärjestön 20-vuotisjuhlan valmisteluja, avaa näkymän kotirintaman järjestöelämään sodan keskellä. Kirjeessä kerrotaan pitkäaikaisen sihteerin juhlistamisesta, kunniavieraan asemasta, adressin laatimisesta sekä salin koristelusta ja ohjelman järjestämisestä. Näennäisen arkinen tapahtumakuvaus heijastaa kuitenkin lottatoiminnan jatkuvuutta ja yhteisöllistä merkitystä poikkeusoloissa. Järjestön rituaalit jatkuvat sodasta huolimatta, ja juuri se vahvistaa yhteisön yhteenkuuluvuutta. Juhlan kohteena olevan sihteerin 20-vuotinen toiminta tekee näkyväksi järjestössä arvostetun pitkäjänteisen sitoutumisen. Pitkä palvelus nähdään moraalisenä ansiona, joka oikeuttaa julkiseen tunnustukseen. Samalla kirje tuo esiin kirjoittajan oman toimijuuden. Äiti osallistuu juhlan järjestelyihin ja kokoukseen aktiivisesti osana paikallisosaston toimintaa. Kirje rakentaa kuvaa lottayhteisöstä moraalisenä ja organisoituna yhteisönä, jossa vastuu, velvollisuus ja yhteinen työ limittyvät toisiinsa.

4.2 Suhde kuolemaan ja sankarivainajat sota-ajan arjessa

Sota-ajan poikkeusolosuhteille tyypillisiä tapahtumia olivat lähes viikoittain järjestettävät sankarihautajaiset, joihin kokoonnuttiin suurella joukolla. Sankarihautajaisten merkityksellisyys levisi paljon laajemmalle kuin vainajan lähipiiriin tai edes paikallisyhteisöön. Sankarikuolema ei ollut yksityisasia, vaan kuolema nähtiin osana kansakunnan meneillään olevaa yhteistä taistelua. Hautajaisissa esiin nousivat surun ja kaipauksen lisäksi isänmaanrakkaus ja uhrimieli sekä epävarmuus Suomen kohtalosta. (Kemppainen 2006, 143.) Lottajärjestön paikallisosastot huolehtivat jo rauhan aikana sisällissodassa valkoisten puolella kaatuneiden haudoista. Tämän jatkumona lottajärjestö otti hoitaakseen talvisodan ja myöhemmin jatkosodan uhrien kunnioittamisen käytännön toiminnan kautta. Vainajien muistoa vaalittiin järjestämällä sankarihautajaisia ja osallistamalla niihin sekä huolehtimalla sankarihaudoista. (Olsson 2009, 111–112.)

Perheen äiti kirjoittaa kotipaikkakunnan sankarihautajaisista tyttärelleen useaan otteeseen ja mainitsee kirjeissään kaikki perheelle entuudestaan tutut kaatuneet nimillä. Kirjeissä kuolleista puhutaan toteavaan, neutraaliin sävyyn, paikoitellen jopa listauksen omaisesti. Tunteille kirjeiden kerronnassa ei juurikaan anneta sijaa.

Täältä kuuluu aina vaan surullisia. A. K. ja H. A. on kaatunut ja paljon muita, joita et tunne. Ensi sunnuntaina on suuret sankarihautajaiset. Haudataan yli kahdenkymmenen. Siirtoväestä et tunne tai tiedä muita paitsi P. ja M., jotka

ovat Kootalta. En muista luetella heitä kaikkia kun ovat ihan vieraita. (Äiti 13.8.1941/ Nakkila)

Tänään täällä oli taas sankarihautajaiset. Nyt oli kolme vainajaa m.m. T. L. Uusia kaatumistapauksia ei ole sattunut. (Äiti 14.9.1941/ Nakkila)

Joko olet kuullut, että teidän yksi koululainen on kaatunut. Hän on 8 luokkalainen T. nimeltään. Muistatko? Viime sunnuntaina oli sankarihautajaiset. Haudattiin V. S.. Nyt on taas uusi. K. A. on kaatunut. Hän asuu Paneliassa mutta haudataan Nakkilaan. V. K:n ruumis tuli jo Nakkilaan. En tiedä sitten joko on haudattu. (Äiti 21.11.1941 / Nakkila)

Äidin tapa kirjoittaa kuolemasta asettuu osaksi laajempaa sota-ajan tunteiden ilmaisua ohjannutta kulttuurista kontekstia. Sotavuosina Suomea ja suomalaisuutta jouduttiin määrittelemään toistuvasti uudelleen, samoin suomalaisten suhdetta tunteisiin ja tunne-elämään. Etenkin surua ja sen ilmentämistä määriteltiin yhteisen sosiaalisen normiston kautta uudelleen sotatilan poikkeusolosuhteiden aikana. Surun ilmaisemista pidettiin usein tarpeettomana. Oletusarvo oli, että kaikki suomalaiset ymmärtävät ilman tunteiden ilmaisuakin toistensa tuskan. Yhtenäisen kansan kärsimystä ei ollut siis tarpeen tuoda julki. Ei ollut myöskään tavatonta, että sosiaalisista normeista poikkeava yksilö palautettiin isänmaallisin argumentein takaisin hyväksyttävien käytöstapojen raameihin. (Kempainen 2006, 256–257.) Lottaihanne määritti myös surun ilmaisemiselle omat raaminsa, jotka korostivat kestävyyttä ja hyväksyntää. Naiset ottivat sota-aikana virallisen roolin sankarivainajien surijoina. Naisten jaettu yhteinen suru ja sen maltillinen käsittely lujittivat paikallistasolla yhteisöllisyyttä. (Olsson 2005, 111–112.)

Kirjeistä ei käy ilmi, kuinka läheinen suhde kirjoittajien ja kirjeissä mainittujen kaatuneiden välillä oli, lukuun ottamatta T:tä, joka oli ollut samassa koulussa perheen tyttären kanssa. Kirjeiden kerronnasta päätellen kaatuneet paikkakuntalaiset eivät ole kuuluneet perheen lähipiiriin, sillä kaatuneista puhutaan kirjeissä etu- ja sukunimellä. Toisin kuin perheen läheisistä henkilöistä, joita puhutellaan vain etunimellä.

Mitäs minä nyt uutisia muistaisin. Risto Setälä on kaatunut Vihervaara ja Konttinen haavoittunut. Ensi perjantai iltana on täällä sankarihautajaiset. Haudataan yksi vainaja. Hän on meille tuntematon. (Äiti 6.7.1941/ Nakkila)
Onpa se ikävää, kun Setälän Risto on kaatunut. Haudataanko hänet Nakkilaan? (Tytär 10 12.8.1941)

Aineiston pohjalta on vaikea arvioida, millaisia tuntemuksia tiedot oman paikkakunnan kaatuneista ovat mahdollisesti herättäneet. Etenkin kun kirjeiden kerronta kaatuneiden osalta on kovin neutraalia, toteavaa ja aikakauden sosiaalista normistoa noudattavaa. Huomioitavaa on, että kirjeenvaihtoa käydään kahden toisilleen hyvin läheisen henkilön kesken. Kirjeiden yksityisyys ja henkilökohtaisuus huomioiden olisi voimakkaampienkin tunteiden sanallistaminen varmasti ollut mahdollista ja sallittavaa. Kirjeissään perheen tytär kommentoi hyvin harvakseltaan ja niukkasanaisesti uutisia oman paikkakunnan kaatuneista. Tyttären kirjeiden kerronta kaatuneiden osalta on hyvin samankaltaista kuin perheen äidinkin. Uutisiin kaatuneista otetaan kantaa ainoastaan toteavaan tyyliin, ajalle tyypillisillä kohteliaisuusfraaseilla. Tytär osoittaa kuitenkin kirjeissään kiinnostusta oman paikkakunnan kaatuneita kohtaan, sillä hän kysyy säännöllisesti kirjeissään asiasta äidiltään. ”Kirjoittakaa nyt Nakkilan kuulumisia. Olen täällä kuin pussissa kun ei tule satakunnankansaakaan tänne. Onko sieltä paljon kaatunut sen jälkeen, kun olin lomalla.” (Tytär 5.9.1941) Tytär kysyy kotipaikkakunnan kaatuneista usein samassa yhteydessä kuin muistakin perheen arkeen liittyvistä kuulumisista. Tämä viittaa siihen, että kuolema on sota-ajan poikkeusolosuhteiden myötä arkipäiväistynyt. Syksyllä 1941, kun tytär kyselee kotipaikkakunnan kaatuneista kirjeissään, sota on ehtinyt kestää vasta joitakin kuukausia. Tytär on kuitenkin ollut jo talvisodan aikana teini-ikäinen, joten kuoleman arkipäiväistyminen hänen ajattelussaan on todennäköisesti alkanut jo talvisodan aikana.

Kirjeiden kerrontaa analysoimalla voidaan havaita, että kuolemasta on muodostunut osa sota-ajan arkipäivää. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kuolemaan ja kuolemasta puhumiseen ei olisi liittynyt tunteita tai vahvoja kokemuksia. Teemasta kertominen kirjeissä neutraaliin ja toteavaan sävyyn saattaa johtua myös ajan yleisestä tavasta käsitellä ja sanoittaa surua hillitysti, jolloin kerronnan neutraalia sävyä ohjaa osaltaan ympäröivä sosiaalinen normisto. Tulkintani mukaan kirjeissä ei vain käydä dialogia kuolemasta ja sankarivainajista vaan samalla tuotetaan yhteistä jaettua niin kutsuttua uutta arkea, jonka normaali osa on kuoleman läsnäolon hyväksyminen.

4.3 Kotirintama lottakomennuksen arjen tukijana

Lottajärjestön keskusjohtokunta oli antanut jo ennen sotia tarkan ohjeistuksen toimenlottien varusteista. Lottapukuja tuli toimenlotalla olla mukanaan kaksi kappaletta, joista toinen päällä ja toinen repussa varapukuna. Pukuun kuului lisäksi lottaneula, valkoiset kaulukset ja mansetit sekä harmaat tai mustat sukat ja kengät. Päällysvaatteena toimenlotalla oli

sadetakkimantteli. Talvella mantteliin oli mahdollista kiinnittää napitettava, irrallinen villavuori. Lisäksi toimenlotan tärkeimpiin varusteisiin kuului selkäreppu sisältöineen. Lottajärjestön ohjeistuksen mukaan repussa tuli olla alusvaatekerta, kaksi pyyheliinaa, kolme nenäliinaa, valkoiset kaulukset ja mansetit, matalakantaiset ja pitkävartiset varakengät, kenkien kiillotustarpeet, kaksi paria villasukkia, lotan henkilökohtaiset toilettitarvikkeet, ruokailuvälineet sekä lotan ”rauta-annos” (korppuja, teetä, sokeria ja suolaa). Täydelliseen toimenlotan varustukseen kuului vielä kenttäpullo ja kenttäkattila. (Alhainen 1936, 299–300.) Lähtökohtana oli, että toimenlotta sai tarvitsemansa varusteet lottajärjestöltä, lukuun ottamatta henkilökohtaisia hygieniatarvikkeita. Jatkosodan alkaessa toimenlotan varusteita ja rahaa niiden hankkimiseen oli kuitenkin tarpeeseen nähden hyvin niukasti. Lottajärjestö sai puolustusministeriöltä 20 miljoonan markan suuruisen määrärahan varusteiden hankintaa varten. Laskelmien mukaan yhden toimenlotan varusteiden hinnaksi tuli 2 000 markkaa, joten puolustusministeriön määrärahalta pystyttiin varustamaan 10 000 toimenlotta. Puolustusministeriön avusta huolimatta osa toimenlotista joutui lähtemään lottakomennukselle vajaalla varustuksella. (Lukkarinen 1981, 216.)

Toimenlottien varusteiden jatkuvaa tarvetta pyrittiin helpottamaan järjestön piirien ja paikallisosastojen toimesta. Kotirintamalla varusjaoston tärkein tehtävä oli komennuksella olevien lottien varusteiden täydentäminen ja siihen tarvittava varainkeruu. Piirit ja paikallisosastot hankkivat omilla varoillaan lakkeja, esiliinoja, villavaatteita ja lottapukuja. (Lukkarinen 1981, 261.) Kotirintaman konkreettisen tuen tarve ilmenee monin paikoin aineistossani, kun virallisen huoltojärjestelmän puutteita oli tarpeen täydentää omin avuin. Perheen tyttären kerronnasta selviää melko hyvin, millaisia aineellisia tarpeita lottakomennuksella oli ja kuinka tytär pyysi näiden tarpeiden täyttämiseen apua kotirintamalta sekä äidiltään, että paikalliselta lottayhteisöltä.

Miten te luulette, voisiko sitä minun omaa lottapukuani, joka oli Kootan Maijalla sairaalassa nyt, kun hän ei sitä enää tarvitse lähettää minulle tänne paketissa. Tottahan se perille tulisi. Täällä tarvitsisi ihan välttämättä kaksi lottapukua. Maijahan tulee sairaalasta pois ihan kohta, koska koulut alkavat siellä, eikä niin. – Täällä puku likaantuu ihan muutamassa päivässä, eikä oikein likaisessa viitsisi kulkea. Se on silloin niin kylmäkin. Aina en ehdi pesemäänkään ja siviilissä täällä ei oikein voi kulkea kauempaa. (Tytär 27.10.1941)

Kirjeenvaihdosta käy ilmi, että lottapukuja myös lainattiin järjestön jäsenten kesken. Ensisijaisesti pyrittiin järjestämään lottapuku komennuksella oleville lotille. Tämän jo jatkosodan alkuvaiheessa käytössä olleen epävirallisen käytänteen virallisti lottajärjestön keskusjohtokunta vuosikokouksessaan 1942. Vuosikokous määräsi kotirintaman lotat luovuttamaan lottapukunsa toimenlotille. (Lukkarinen 1981, 217.) Yleinen varustilanteen heikkous tulee selvästi esiin aineistoni kerronnassa. Tytär on joutunut lähtemään lottakomennukselle vajaalla varustuksella, mikä hankaloittaa ja tekee epämukavaksi elämän lottakomennuksella.

Ne tulevat siinä samassa paketissa. Siinä on lottatakin villavuorit, jotka saat ommella takkiin kiinni, ja talvilakki, villahousut, ja villapaita. Takki ja lakki on Puojilta. Villavaatteet lottien varastosta. Sitten ostettiin... villalankaa ja annetaan kutoa sukkia lotille. (Äiti 1.11.1941/ Nakkila)

Lottajärjestö oli jäsenmäärältään suuri, joten sen toiminnan ohjaaminen olisi ollut hyvin hankalaa ilman tarkkaa ja yhtenäistä ohjeistusta. Tavoitteena oli, että sääntöjen avulla jokaisella lotalla oli yhtenäinen käsitys toimintatavoista, jolloin lottien siirtäminen eripuolilta Suomea komennukselle sujui joustavasti. Yhtenäinen säännöstö oli olennainen osa lottajärjestön kriisivalmiutta. Sen avulla järjestö myös vahvisti uskottavuuttaan sekä rakensi mainettaan yhteiskunnallisena toimijana. Tämän vuoksi myös yhtenäiseen pukeutumiseen ja sitä koskevaan ohjeistukseen suhtauduttiin vakavasti. Lottapuku ja sen käyttöön liittyvä ohjeistus valmistui ja vakiintui jo 1920-luvulla, lukuun ottamatta vuosien saatossa tehtyjä pieniä muutoksia ja tarpeen vaatimia lisäyksiä. (Lukkarinen 1981, 93.) Tässä yhteydessä on hyvä tuoda esiin, että järjestössä toimittiin pääpiirteittäin kahdella tasolla. Ensimmäkin jo edellä kuvattu järjestön keskusjohtokunnan säännöstöllä ohjaama virallinen taso ja toiseksi käytännön toiminnan taso eli se, minkälaiset mahdollisuudet ja puitteet lottakomennuksella oli sääntöjä lopulta noudattaa. Kyse tuskin oli siitä, että yksittäinen lotta ei olisi komennuksella ollut tietoinen säännöistä tai halukas noudattamaan niitä, vaan pikemminkin olosuhteista.

Aineistostani on paikoitellen havaittavissa, kuinka lottajärjestön virallinen ohjeistus ja käytännön sanelema todellisuus olivat ristiriidassa keskenään, jolloin olosuhteiden pakosta oli sääntöjä sovellettava. ”Sukat lähetän ensi perjantaina tai lauantaina. Ne valmistuvat siksi. Ne ovat kyllä väriltään vihreät, mutta pane ne alimmaisiksi. Nyt ei saa muuta.” (Äiti 1.11.1941/Nakkila) Edellä esitetystä lainauksesta käy hyvin ilmi sekä halu toimia

lottajärjestön säännösten mukaisesti, että pula-ajan materiaalipulan mukanaan tuomat haasteet, joiden puitteissa oli toimittava. Lottapuvun käyttöä säätelevän ohjeistuksen mukaan puvun kanssa tuli käyttää mustia tai tummanharmaita sukkia. Kirjeenvaihdon äidillä ei ollut mahdollisuuksia toimittaa tyttärelleen ohjeistuksen mukaisia sukkia, joten hän kehottaa tytärtään piilottamaan sukat muiden vaatteiden alle. Sama jännite ihannelotan ulkoasun ja käytännön mahdollisuuksien välillä nousee esiin toistuvasti aineistossani. Lisäksi lotan ulkoiseen olemukseen vaikutti materiaalisten mahdollisuuksien lisäksi käytännöllisyys.

Tein yhden kauluksen lisää itselleni väliaikaisesti – hihansuista. Olen nimittäin vallan ollut hihat käärittyinä ylös, joten en ole ollenkaan tarvinnut manseteita hihoissa. Yhtään kertaa lomalta tulon jälkeen en ole ollut puvun hihat alhaalla. Ne ovat siten niin epäkäytännölliset. Näin on paljon mukavampi. (Tytär 6.11.1941)

Mielenkiintoista on, että tytär nostaa erikseen esiin kirjeessään säännösten vastaisen lottapuvun käytön ja kertoo rikkoneensa säännöstöä toistuvasti. Lottapuvun käytön ohjeistuksessa nimittäin todetaan, että lottapuvun hihojen tulee olla alhaalla ja hihansuissa pitää aina käyttää valkoisia mansetteja. Voisiko tässä olla tulkittavissa jopa jonkinlaista pientä kapinahenkeä pikkutarkkaa ohjeistusta kohtaan? Mahdollisesti myös rivien väliin kirjoitettua nuoren naisen itsenäistymisprosessia, kirjeenvaihdon tytär viestittää kerronnallaan tietävänsä itse, miten parhaiten toimia vallitsevissa olosuhteissa. Edellä esitetyn lisäksi kirjeenvaihto tuo esiin äidin ja tyttären välisen vuorovaikutuksen merkityksen. Kerronnasta käy selkeästi ilmi, kuinka kotirintama osallistuu aktiivisesti komennuksella olevan arjen tukemiseen. Aineistossa kotirintama ei näyttäydä vain taustalla vaikuttavana tukena, vaan aktiivisena toimijana, jonka apu oli keskeistä ja merkityksellistä lottakomennuksen arjen sujumisen kannalta.

5 Lottakomennus äidin ja tyttären välisessä dialogissa

5.1 Tyttären positio ja arjen rakentuminen lottakomennuksella

Lottajärjestön jäsenille sodan poikkeusolosuhteet tarjosivat uudenlaisia mahdollisuuksia, kuten lottakomennuksen oman kotipaikkakunnan ulkopuolelle. Nuorille naisille avautui ennen kokematon tilaisuus tutustua kodin ulkopuoliseen elämään ja irrottautua perinteisestä naisen roolista (Nevala-Nurmi 2012, 114). Lottakomennusta isänmaan hyväksi pidettiin oikeutettuna motiivina jättää perhepiirin ja kotipaikkakunnan velvoitteet. Erityisesti sotatoimialueelle suuntautuva komennus kiinnosti järjestön nuoria jäseniä eri puolilla maata. Komennukselle lähtemisen syynä oli ainakin osittain lottajärjestössä omaksuttu arvomaailma ja halu toimia isänmaan hyväksi, toisaalta komennukselle nuoria naisia houkuttelivat myös seikkailunhalu ja vaihtelunhalu. (Nevala-Nurmi 2012, 326.) Äidin kirjeissä lottakomennus mahdollisuutena tulee näkyväksi tavassa, jolla hän kuvaa tyttärensä kokemusten poikkeuksellisuudesta.

Kyllä sinulla on paljon elämyksiä, jotka ei koskaan unohdu, eikä saakaan unohtua. Olisi mukavaa, jos olisi aikaa ja tilaisuutta kirjoittaa muistiin näkemyksiä ja kokemuksia sieltä. Ei sellaisia saa toista kertaa nähdä elämässään. Sitten kun olet vanha ja jos sinulla on lapsia niin kuinka olisi mielenkiintoista itse kerrata ja tuleville kertoa nuoruutensa päivien tapahtumia. (Äiti 14.9.1941/Nakkila)

Sota-aika muutti radikaalisti kokonaisen ikäpolven nuoruutta. Sodan myötä nuoruus ikään kuin katosi lapsuuden ja aikuisuuden väliltä. Poikkeusolosuhteissa ei ollut mahdollista siirtyä aikuisuuteen vähitellen, vaan sota pakotti lapset siirtymään aikuisuuden velvollisuuksien maailmaan ilman nuoruuden suoma valmentavaa siirtymää. Nuoret joutuivat itsenäistymään keskellä aikuisillekin haastavaa kokemusmaailmaa. Sota toi mukanaan nuorten elämään pelon, surun, väkivallan ja kuoleman. Nuoret kasvoivat olosuhteissa, joissa he joutuivat tinkimään nuoruudelle tyypillisestä huolettomasta elämästä ja osallistumaan Suomen puolustamiseen. (Näre 2008, 9.)

Äiti tunnistaa jo aikalaisena, miten poikkeuksellista nuoruutta hänen tyttärensä elää. Äidin viittaus elämyksiin, jotka eivät unohdu, liittyy osittain myös tyttären positioon lottajärjestössä. Jatkosodan aikana kaukopartioyksiköissä työskenteli samaan aikaan vain joitakin kymmeniä lottia (Saressalo 2010, 45–46). Kaukopartion mukana kulkevat lotat olivat siis hyvin pieni osa lottajärjestön jäsenistöstä. Tilastoa siitä, kuinka monta lottaa yhteensä suoritti

lottakomennusta jatkosodan aikana, ei ole tehty. Lottapiirien vuosikertomuksista saatujen tietojen perusteella voidaan kuitenkin arvioida, että komennuksella oli 90 000–95 000 lottaa. (Lukkarinen 1981, 225.) Hyvin harvalla lotalla oli siis mahdollisuus tällaiseen erikoiskomennukseen. Tytär valikoitui tehtäväänsä, kun hän osoitti koulutuksensa aikana erinomaista osaamista radistina (Korpela 2015, 184).

Äidin kerronnassa on havaittavissa tulevaisuuden uskoa, kun hän kehottaa tyttärtään kirjoittamaan muistiin sota-ajan tunnelmia ja tapahtumia jälkipolvia varten. Kirjeiden kerronnassa näkyy, että hän uskoo sodan olevan ainutkertainen tapahtuma, jota voi jälkeinpäin muistella turvallisessa yhteiskunnassa. Aineistoni kirjeenvaihto ajoittuu syksyyn 1941, jolloin Suomi kävi hyökkäysvaiheen sotaa ja monet uskoivat sodan päättyvän saksalaisten tuella nopeasti Suomen eduksi. Mannerheim oli asettanut julkisesti sodan tavoitteeksi Itä-Karjalan vapauttamisen ja suuren Suomen (Kivimäki 2014, 265). Syksyn 1941 yleisessä asenneilmapiirissä on ymmärrettävää, että myös äiti suhtautuu sodan jälkeiseen elämään myönteisesti. Mikäli aineistoni kattaisi myös vuosia kestäneen asemasota vaiheen olisi perusteltua kysyä, muuttuisiko äidin kirjeiden kerronta ja suhtautuminen sotaan olosuhteiden muuttuessa. Tyttären kirjeissä ei pohdita vallitsevaa sotatilannetta eikä tytär myöskään kirjoita arveluja sodan lopputuloksesta tai kestosta. Kirjeiden kerronta on hyvin vahvasti kiinni käsillä olevassa hetkessä ja kokemusmaailmassa. Ainoastaan yhdessä kirjeessä tytär pohtii lyhyesti sodan päättymistä. ”Koskahan sekin juhla saadaan pitää? Sitten tietenkin kun rauha on, mutta koska se tulee?” (Tytär 27.10.1941)

Kesällä 1941 kaukopartiotoiminnan ytimessä oli jatkosodan syttymisen myötä sotilaalliseksi muuttuva salainen tiedustelu, joka palveli merkittävässä määrin hyökkäävien joukkojen tiedontarvetta (ks. Saressalo 2010, 107). Päämajassa pidettiin erittäin tärkeänä, että kaukopartioiden toimittamat tiedot saadaan käyttöön mahdollisimman ajantasaisina. Tästä syystä partioiden viestitoimintaa haluttiin kehittää ja lottia alettiin kouluttaa partioradisteiksi päivystämään tukikohtien radioasemille. (Porvali 2021, 147.) Erityisesti kaukopartio-osastoissa, joissa partio- ja erikoismiesten puute oli suuri, lottien merkitystä korosti se, että naiset vapauttivat omalla työllään vastuunalaisissa tehtävissä miehiä varsinaiseen rintamapalvelukseen (Saressalo 2010, 45). Tyttären kerronnasta on havaittavissa, kuinka hän jäsentää omaa työtehtäväänsä ja paikkaansa osana kaukopartion toimintaa.

Ei meidän työmme mitään erikoisen vaikeata ole. Sen kun koneen tuntee ja ne sotasalaisuudet muistaa, joita meille täällä uskotaan. Lottia koulutetaan tähän sitä varten, että siten voivat miehet olla enemmän muissa tärkeämissä tehtävissä. (Tytär 22.6.1941)

Tytär kertoo suhteessa tekstin kokonaismäärään hyvin vähän, vain muutamalla lauseella, työstään lottakomennuksella. Sen sijaan kirjeissä kuvaillaan laajasti matkantekoa, elinympäristöä ja arkisia sattumuksia. Työnkuvausten vähäinen määrä kirjeiden kerronnassa voi johtua työhön liittyvistä määräyksistä, sotasensuurista tai työn rutiininomaisesta luonteesta. Huomionarvoista on, että kirjeenvaihdossa työtä koskevassa kerronnassa ei esiinny muistelukerronnalle tyypillistä raatamisen eetosta. Kansalaisvelvoite tehdä työtä yhteisen isänmaan hyväksi muuttuu muistelukerronnassa usein raatamisen eetokseksi ja uhrautumiseksi, jossa kertoja ei valita, vaikka raskasta työtä tehtiin itseä säälimättä. Työn edessä tapahtuva uhriutumisen voidaan nähdä kollektiivisesti jaettuna talvi- ja jatkosodan kulttuurisena kertomuksena. (Hytönen 2014, 183–184.)

Muisteluaineiston ja oman aineistoni työtä koskeva kerronta eroaa toisistaan merkittävästi. Työn edessä uhriutumisen kulttuurisena kertomuksena näyttäisikin syntyneen vasta vuosikymmeniä sotien jälkeen, jolloin muistelukerrontaan on varmasti vaikuttanut myös se, miten yhteiskunnassa on haluttu sotaa ja sota-ajan sukupolvea muistella. Yleinen asenneilmapiiri on todennäköisesti osaltaan ohjannut muistelukerrontaa. Omassa aineistossani työtä koskevaan kerrontaan ei liity juurikaan asenteita tai tunteita. Työtä kuvataan neutraalisti ja toteavasti. Vertailukohtana voidaan mainita toinen oman aineistoni kanssa hyvin samankaltainen kirjeenvaihto, joka on painettu kirjaksi *Tyttö sodassa* (2006). Kirjaan on koottu Kyllikki Villan ja hänen äitinsä välinen kirjeenvaihto jatkosodan ajalta. Villan kirjeistä käy ilmi samoin kuin omasta aineistostanikin, että sodan keskellä ihminen elää omaa nykyhetkeään, ei historiallista tilannetta, jonka kokonaisuus saattaa hahmottua vasta vuosia tai vuosikymmeniä jälkeenpäin. Tämä nykyhetkessä eläminen selittää työn neutraalin kuvauksen, erona muistelukerrontaan niin Villan kuin oman aineistonikin kerronnassa.

Komennuksella olevan lotan päiväraha puhutti niin lottia kuin järjestön johtoakin. Heti sodan alkaessa, heinäkuussa 1941 lottajärjestön keskusjohtokunta teki päätöksen, että komennuksella oleville lotille ei makseta kuukausipalkkaa. Päätös perustui ajatukseen lottatyön vapaaehtoisuudesta. Komennuksella olevan lotan päivärahasi määrättiin 10 markkaa tai 18 markkaa lotan tehtävästä riippuen. Tilastokeskuksen rahanarvonmuuntimen

mukaan summat vastasivat vuoden 2024 euroissa 10 markkaa 3,07 euroa ja 18 markkaa 5,53 euroa. Komennuksella olevan lotan päiväraha oli siis varsin nimellinen ja kesän kääntyessä syksyyn tilanne alkoi lottatyövoiman osalta käydä vaikeaksi. Monet lotat eivät taloudellisten vaikeuksien vuoksi olleet enää halukkaita lähtemään pitkiksi ajoiksi komennukselle. (Lukkarinen 1981, 220.) Osittain tästä syystä komennuksella olevat lotat olivat usein hyvin nuoria. Koululaisten velvollisuudet ja taloudelliset vastuut eivät vielä sitoneet heitä kotipaikkakunnalle. Aineistostani käy ilmi, että taloudelliset haasteet eivät koskeneet kirjeenvaihdon tytärtä, koska hän asui vielä vanhempiensa elättämässä perheessä. Kirjeiden kerronnasta voi myös päätellä, että perhe ei vaikuta aivan vähävaraiselta. Raha kuitenkin puhuttaa äidin ja tyttären välisessä kirjeenvaihdossa, sillä syksyn 1941 aikana raha otetaan puheeksi kirjeissä toistuvasti.

Vieläkö teillä on siellä sama päiväraha kun ennenkin. Vai onko noussut kun vettiin etulinjoille. (Äiti 14.9.1941/Nakkila)

Mehän saamme nyt 18:- päivässä. Juuri kun läksimme vanhasta paikasta sain päivärahat: 330:- Nyt minulla on 350:- (Tytär 29.9.1941)

Entä miten sen sinun rahasi laita on. Etkö lähetä kotiin sitä. Vaikka et kaikkia lähettäisikään niin osan kumminkin. Ajattelemme että ei vaan menisi hukkaan tai tulisi jotain muuta vahinkoa... Tänne on monesti sotilaat lähettänyt rahansa pois sieltä kun ei sieltä saa mitään ostaa. Täällä ne ovat tallella. (Äiti 1.11.1941 / Nakkila)

Niistä rahoista kirjoitit. Onhan minulla sitä jo yli 1200:- joten siitä liikenisi kyllä kotiin vaikka kuinka... Eihän ne täällä kyllä hukkaan menisi, mutta onhan se varmempi lähettää sinne. (Tytär 7.11.1941)

Lähetin tänään postituksella kotiin rahaa 200 -. Se on tarkoitettu joululahjan tapaiseksi. Tehkää sillä mitä haluatte ja osaatte. (Tytär 13.12.1941)

Kirjeenvaihdosta käy ilmi, että tytär maksaa päivärahoista omia, pieniä kustannuksiaan muun muassa valokuvia, joita hän teettää itsestään muistoksi ihmisille. Lisäksi tytär lähettää osan rahoista kotiin säästöön tulevaisuutta varten sekä muistaa perheenjäseniään lähettämällä kotiin pieniä rahasummia lahjojen hankkimista varten. Rahaa tytär ei pyydä kirjeissään kertaakaan kotoa, sen sijaan hän pyytää ruokatarpeita ja kulutushyödykkeitä kotoa, mikä johtui todennäköisesti siitä, että niitä ei ollut komennusolosuhteissa saatavilla. Komennuksella olevan lotan päiväraha oli jatkosodan alkuvaiheessa sekä periaatteellinen että käytännön kysymys. Kirjeenvaihdon kerronnassa raha näyttytyy ennen kaikkea elettyinä kokemuksena. Äidin toistuvat kysymykset päivärahan suuruudesta ja sen mahdollisesta korotuksesta

(14.9.1941) sekä tyttären tarkat vastaukset kertyneistä summista (29.9.1941) osoittavat, että raha oli osa arjen konkreettista rakentamista poikkeusoloissa. Kokemuksen näkökulmasta raha ei kirjeissä merkitse niinkään kulutusmahdollisuutta kuin hallinnan tunnetta. Rahan lähettäminen kotiin puolestaan tuottaa jatkuvuuden kokemusta. Koti näyttäytyy vakaana säilytyspaikkana rahalle tulevaisuuden varalle, vastakohtana komennuksen liikkuvalla ja haavoittuvalla arjelle.

Kirjeiden kerronnassa raha näyttäytyy narratiivina, jonka kautta rakentuu kuva pärjäämisestä ja itsenäistymisestä. Tytär ei pyydä rahaa kotoa, vaikka pyytää tarvikkeita, mikä vahvistaa kertomusta omavaraisuudesta ja kyvystä selviytyä. Kertomuksessa raha ei ole vain vaihdon väline, vaan symbolinen resurssi, jonka avulla tuotetaan kokemusta vastuusta, aikuisuudesta ja selviytymisestä poikkeusolosuhteissa. Sota-ajan rahaan liittyvä kerronta tekee näkyväksi, miten aineelliset tosiasiat muuntuivat kokemuksellisesti merkittäviksi asioiksi. Raha menettää osin kulutuksellista arvoaan ja näyttäytyy säästämisen ja tulevaisuuden mahdollisuuksien vertauskuvana.

5.2 Sotaturismi

Jatkosodan alkaessa nousivat esille sodan alueelliset tavoitteet. Niihin vaikuttivat talvisodan tapahtumat sekä idästä nousevan uhan kokemus. Jo talvisodan aikana syntynyt ajatus Tarton rauhan rajojen tarkastamisesta Suomen eduksi nousi valtion johdossa keskusteluun. Saksan sotilaallisen tuen myötä tavoitteeksi asetettiin Suomen alueellinen laajeneminen Laatokasta Vienanmereen. (Kivimäki 2014, 263–264.) Sodan hyökkäysvaiheen aikana syksyllä 1941 Suomi onnistui valtaamaan muutamassa kuukaudessa lähes keskikokoisen eurooppalaisen valtion suuruisen alueen (Hyttiä 2008, 5). Aineistoni kirjeenvaihdon tytär kuvailee kirjeissään pitkästi ja monisanaisesti oman osastonsa nopeaa siirtymistä syvälle Itä-Karjalaan. Osasto Loukola, jonka radistina tytär toimi matkasi Haloniemeltä Rautjärvelle, Vuoksenrantaan ja Rautuun, josta siirryttiin lokakuun alussa Vaasenin kylään kauas Syvärille. (Korpela 2015, 184.)

Tulimme tänne perjantaina ja nyt jo huomenna tiistaina lähdemme edelleen. Tänään se meille sanottiin. Kyllä on jännittävää lähteä edelleen. Menemme juuri vallatulle alueelle. Siellä on kaikki tietkin ihan maan tasalla, se on selvä. Asumme autossa. (Tytär 1.9.1941)
Ajatelkaa – pääsen Aunukseen. Hienoa, vai mitä? Kyllä on minua onnistanut taas, sen minä vaan sanon. Lähdemme koko popula. Se on varmasti jännää se. Me kait joudumme siellä telttamajoitukseen. (Tytär 29.9.1941)

Tyttären kerronnasta nousee esiin sotaturismi ilmiönä. Itse sota ja lottakomennus ovat tietenkin kaukana lomailusta, mutta siirryttäessä oman maan rajojen ulkopuolelle alkaa niin sodassa työskenteleviin kuin matkailijoihinkin vaikuttavat samankaltaiset tekijät, kuten etääntyminen omasta arjesta ja uteliaisuus toiseutta kohtaan. (Kivimäki 2014, 278.)

Sotaturismi näkyy ilmiönä muun muassa sotilaiden keräämissä valokuva-albumeissa, joissa sota vertautuu suureen seikkailumatkaan. Kerätyt valokuvat muistuttavat hämmästyttävän paljon nykypäivän turistikuvia. Albumeihin on koottu kuvia valloitetun alueen kirkoista, rakennuksista, muistomerkeistä ja paikallisista ihmisistä. Tyypillistä oli myös kuvauttaa itsensä tienviittojen vieressä, jotka osoittivat matkan kulkevan kauas Itään sekä miehitettyjen kaupunkien patsaiden tai muistomerkkien edessä. Näitä otoksia lähetettiin sitten kenttäpostin välityksellä kotirintamalle ikään kuin todisteeksi siitä, kuinka kauas omilta kotikyliltä oli matkattu. (Kleemola 2016, 562.) Aineistoni kerronta perheen tyttären näkökulmasta mukailee melko tarkasti edellä esitettyjä sota-ajan valokuva-albumeissa esille nousevia sotaturismiin liittyviä teemoja.

Tulimme muuten Viipurin kautta, ja millaisen Viipurin. Kyllä oli kaupunki lohduttoman näköinen. Asema oli kaikkein eniten tuhoutunut. Sitä olisi luullut sellaiseksi romahtamiskuntoiseksi. Ihan niin kuin kuorma-autosta olisi kaadettu aina siihen kaikki romu. Sellainen korkea kasa se oli mitään perustustakaan ei ollut jäljellä, eikä seinää sen paremmin. Se oli ollut kuulemma paljon hienompi, kuin Helsingin asema. Samanmallinen kuin Berliinissä, mutta mitäs asemasta, kun linna oli pystyssä ja Suomen lippu oli sen tornissa. Se oli juhlallinen näky. Kävimme Torkkelinpatsaan luona, jossa se paraati pidettiin silloin sunnuntaina ja ajoimme sitten läpi koko kaupungin. (Tytär 9.9.1941)

Lokakuun ensimmäisenä päivänä hyökkäyssodassa Itä-Karjalaan saavutettiin merkittävä voitto, kun suomalaiset miehittivät alueen pääkaupungin Petroskoin. Kaupunki oli tyhjä ja pahoin tuhoutunut, mutta suuren asutuskeskuksen valtaus Neuvostoliitolta oli silti suomalaisessa sotahistoriassa ainutlaatuinen saavutus. (Kivimäki 2014, 269.) Suomalaisten saavuttaessa Petroskoin oli hyökkäyssotaa käyty jo kolme kuukautta. Monet olivat todennäköisesti jo pitkään odottaneet hetkeä, jolloin päämäärä saavutetaan. Petroskoi, jonka suomalaiset nimesivät heti valtauksen jälkeen Äänislinnaksi, osoittautui sinne saavuttaessa melkoiseksi pettymykseksi. Kaupunki oli pahoin sodan runtelema, eikä sen menneestä loistosta ollut jäljellä juuri mitään. (Kivimäki 2014, 279.)

Oli eri kivaa, kun jouduimme olemaan niin kauan Äänislinnassa eli Petroskoissa. Kuljimme ympäri kaupunkia ja katselimme. Harmittaa nyt niin kamalasti, kun en siellä muistanut, että mulla on kamerakin olemassa, kun siellä kuljimme. Leninin toriltakin olisi saanut hienon kuvan siitä patsaasta. Se oli kai loppujen lopuksi Stalinin patsas, eikä Leninin. En silti tiedä ihan varmaan, sillä sitä purettiin parasta aikaa. (Tytär 3.12.1941)

Kirjeenvaihdon tytär kuvailee seikkaperäisesti käyntiään Äänislinnassa. Mielenkiintoista on, että kirjeessä ei oteta kantaa siihen, mitä Äänislinnan valtaus merkitsi sodankäynnin kannalta. Kirjeestä ei myöskään välity tuntemuksia, jotka liittyisivät suomalaisten valtaamaan Äänislinnaa tai sodan sen hetkiseen tilanteeseen. Sama ilmiö näkyy tyttären kirjeissä kautta linjan, hän ei ota kantaa Suomen asemaan tai sodan kulkuun. Kirjeiden kerronta on enemmänkin visuaalisen ympäristön seikkaperäistä sanallistamista. On vaikeaa arvioida tunteiden kerronnan vähäisyyteen syytä, sillä se voi johtua perheen dynamiikasta, kasvatuksesta, henkilökohtaisista ominaisuuksista, ajan asenneilmapiiristä, sosiaalisista käytänteistä tai jostakin muusta ulkoisesta tai sisäisestä motiivista.

Kirjeenvaihdosta käy ilmi, ettei kotiväki myöskään odota kerrontaa henkilökohtaisista tunteista tai tuntemuksista. Äiti ei kysy niistä kirjeissään, vaan hän tiedustelee ja on huolissaan käytännön asioista, kuten terveydestä, ruuasta ja vaatetuksesta. Samoin kirjeenvaihdosta selviää, että perhe on hyvin kiinnostunut tyttären seikkaperäisistä matkakuvauksista ja niitä luetaan jopa perheen lähipiirissä ääneen, ikään kuin jonkinlaista jännityskertomusta.

Kiitoksia hauska kirjeestäsi. Oli oikein mielenkiintoista kuulla kuulumisia sieltä. On se jännittävää kulkea siellä vallatulla alueella ja nähdä se hävitys, minkä vihollinen on aikaan saanut. Koitan ajatuksissani kuvitella sitä kokemaasi näkyä, mutta tietysti se jää hyvin vajavaiseksi. (Äiti 14.9.1941/Nakkila)
Kirjoita nyt taas ja kerro mitä olet nähnyt. On niin jännittävää lukea. Eilenkin kun kirjeesi saapui niin kesken sallatin teon, kädet sipulissa täytyi se avata ja sotaäänellä lukea. Rannan Väinö, Tuulikki, Reijo ja Arja olivat juuri meillä ja kuulivat sen myös. (Äiti 14.9.1941/Nakkila)

Suomalaisten nopea eteneminen Itä-Karjalaan syksyllä 1941 merkitsi siirtymistä paitsi uusille alueille myös uusien kokemusten pariin. Tyttären kuvauksissa Aunukseen pääseminen näyttäytyy jännittävänä ja jopa onnekkana tapahtumana. Kerronta rakentaa sodasta kokemuksen, jossa korostuvat uudet kokemukset ja uteliaisuus. Sota näyttäytyy enemmänkin matkana kuin taisteluna. Vaikka kyse ei ollut vapaaehtoisesta matkailusta, kirjeiden

kerronnassa toistuvat matkakertomukselle tyypilliset piirteet, kuten paikkojen luettelointi ja nähtävyyksien kuvaus sekä fyysisen ympäristön sanallistaminen. Sen sijaan, että kirjeissä korostettaisiin sodan poikkeuksellisuutta tai traumaattisuutta, kerronta pyrkii palauttamaan tilanteen kanoniseen muotoon, matkakuvauksen ja seikkailun keinoin.

Konteksti vaikuttaa ratkaisevasti siihen, millaiseksi merkitykset rakentuvat. Hyökkäysvaiheen poliittinen tilanne, sotatapahtumat ja aatteellinen ilmapiiri, vallattujen alueiden symbolinen arvo sekä kotirintaman tiedonjano luovat raamit, joissa sotaa koskeva kerronta syntyy. Äidin kerronnasta käy ilmi, että tekstin tyyli ja sisältö myös vastasivat kotirintaman odotuksia. Tytär kirjoittaa kokemuksistaan huomioiden kirjeiden vastaanottajien tarpeet ja odotukset. Sotaturismi näyttäytyy siis kokemuksellisena ja kerronnallisena keinona, jonka avulla hyökkäyssodan poikkeuksellinen todellisuus jäsennetään kanonisen kertomuksen muotoon. Sodan murtumakohta ei häviä, mutta sitä häivytetään tekemällä siitä osa matkantekoa.

5.3 Rivikuri ja moraaliset kysymykset

Lottakomennukselle lähtevä lotta jätti usein taakseen lapsuudenkotinsa ja siirtyi uudelleen ja hyvin poikkeukselliseen ympäristöön, keskelle sotaa. (Latva-Äijö 2009, 362.) Aineistoni kirjeenvaihdon toinen osapuoli on 17-vuotias nuori nainen. Tämän vuoksi aineiston tarkastelussa on perusteltua kiinnittää huomiota nuorten asemaan, mahdollisuuksiin ja haasteisiin, joita sota-ajan poikkeusolosuhteet toivat mukanaan. Sota-ajan nuorten paikoin ristiriitaisetkin ajatukset, tunteet ja toimet eivät syntyneet siinä hetkessä, vaan taustalla oli valmiiksi poikkeusolosuhteisiin liittyvää jatkumoa. Jo Suomen itsenäisyyden alkuaika oli ollut väkivaltainen ja nuorten sekä lasten kasvulle haasteellinen. Nuorten ristiriitaista yhteiskunnallista asemaa kuvastaa hyvin se, että 1930- ja 1940-luvuilla täysi-ikäisyyden ikäraja oli 21 vuotta ja äänioikeuden sai täytettyään 24 vuotta. Sodan aikana nuoret joutuivat siis ottamaan vastuuta ja suorittamaan velvollisuuksia aikuisten tapaan ilman oikeuksia, joita aikuisille kuului. Tämä jännite sota-ajan nuoruudessa on hyvin poikkeuksellisen. Lisäksi sodan mukanaan tuoma väkivalta haastoi nuorten maailmankuvaa ja elämänasennetta. (Näre 2008, 9–11.)

Näreen (2008) mukaan on myös huomattavaa, että nuorisotyön, koulutuksen ja järjestötyön avulla haluttiin tukea nuoria haastavassa yhteiskunnallisessa tilanteessa, mutta samalla tavoitteena oli sitouttaa nuoria yhteiskuntaan ja sen valvontaan. Näin nuorista tuli enemmän ulkoisten toimenpiteiden kohteita kuin aktiivisia toimijoita siitä huolimatta, että Suomen

puolustaminen lankesi pitkälti nuorten harteille. (Näre 2008, 13.) Sota-aika merkitsikin nuorille jatkuvaa väkivallan läsnäoloa ja tuhon kohtaamista sekä uhriutumista esimerkiksi kesäkuussa 1944 kaatuneista 8 500 sotilaasta runsas 5 000 oli alle 24-vuotiaita eli he menehtyivät ennen kuin saavuttivat oikeuden vaikuttaa äänestämällä yhteiskunnallisiin asioihin. (Näre 2008, 18.) Edellä kuvattu nuorten hyvin poikkeuksellinen yhteiskunnallinen asema vaikutti väistämättä myös sota-ajan sukupuolirooleihin ja ihmissuhteisiin. Jatkuva kuoleman läheisyys muutti niin sukupuolten kuin sukupolvienkin välisiä suhteita. (Näre 2018, 9.) Sota-ajan sukupuolimoraalista muotoutui jännitteinen, toisaalta ihanteena pidettiin pidättyväisyyttä, toisaalta poikkeusolot tarjosivat mahdollisuuden poiketa normeista.

Historian tutkija Tiina Kinnusen (2018) mukaan toisen maailmansodan aikana niin Suomessa kuin muissakin sotaa käyvissä maissa otettiin naisten moraalit ja käyttäytyminen erityiseen tarkkailuun. Tämä johtui olosuhteista, joissa yleisesti hyväksytystä seksuaalinormistosta oli aikaisempaa helpompi poiketa sodan aiheuttaman liikkuvuuden ja sukupuolten välisen uudenlaisen työnjaon vuoksi. Kontrollin kohdistuminen etenkin naisiin johtui myös siitä, että aikakauden asenneilmapiirissä naisten katsottiin symboloivan äitiyttä ei vain yksilön tasolla vaan koko kansakunnan näkökulmasta. Naiset siis symboloivat kotirintaman vahvuutta, ja kansakunnan siveellisyyttä niin sodan keskellä kuin tulevaisuudessakin. (Kinnunen 2018, 26.)

Sota-aika ja siihen liittyvät sukupuolten väliset jännitteet loivat tarvetta ohjata nuorten kanssakäymistä. Yhdistystoiminnalla oli jo pitkät perinteet nuorison ohjaamisessa ja valistamisessa, joten oli luontevaa, että se pyrki vastaamaan tähän tehtävään myös sota-aikana. Yhdistystoiminta oli suosionsa huipulla 1920- ja 1930-luvuilla, jolloin aatteelliset ja poliittiset yhdistykset toimivat aktiivisesti paikallistasolla. Yhdistykset rakensivat pitäjiin ja moniin kyliin toimitaloja, järjestivät iltamia sekä ylläpitivät opintokerhoja ja harrastuksia. Nuorisoseurojen, työväenyhdistysten tai suojeluskuntien talot olivat paikalliskulttuurin keskuksia, joissa nuoriso tapasi toisiaan. (Sarmela 1994, 109.) Yhdistyskulttuuri loi käytänteitä ja sosiaalisia normistoja nuorten tapailulle ja seurustelulle. Lottajärjestön jäseniltä odotettiin vahvaa moraalista sitoutumista järjestön arvomaailmaan. Lotan käytöksen tuli olla aikakauden tiukimpien vaatimusten mukaista. Lotan tuli olla raitis, käytökseltään vaatimaton ja kohtelias sekä omata korkea sukupuolimoraali. Lottajärjestössä niin kutsuttu rivikuri oli tiukka, mutta ulkoista kontrollia merkittävämpää oli itsekuri. Jokaisella järjestön jäsenellä oli velvollisuus huolehtia siitä, että hän ajatteli ja toimi, kuten lottajärjestön jäsenelle oli sopivaa.

Lottajärjestössä rivikuria vahvistettiin järjestelmällisesti kouluttamalla ja valistamalla jäsenistöä. Lottajärjestön toimintaa ohjaava arvomaailma kiteytettiin 12 elämänohjetta käsittäviksi niin sanotuiksi kultaisiksi sanoiksi. (Ohanwe 1993, 134.)

Kultaiset sanat

Jumalan pelko olkoon elämäsi suurin voima!

Opi rakastamaan maatasi ja kansaasi!

Aseta korkealle lotta-ihanteesi. Vain oikeamielisenä, puhtaana ja raittiina voit olla oikea lotta!

Vaadi aina ensin itseltäsi!

Ole hyvä!

Ole uskollinen vähäisimmässäkin!

Muista vastoinkäymisten kohdatessa päämäärämme suuruus!

Kunnioita ja auta lotta-sisariasi heidän työssänsä, siten vahvistuu yhteistunto!

Muista menneitten sukupolvien työ. Kunnioita vanhuksia, he ovat tehneet enemmän kuin me!

Ole vaatimaton esiintymisessä ja puvussasi!

Alistu itsekuriin, siten korostat järjestökuria!

Lotta, muista edustavasi suurta, isänmaallista järjestöä. Varo tekemästä mitään, mikä sitä vahingoittaa tahi sen mainetta loukkaa!

(Lottamuseon kokoelmat, esine E1162:1)

Kultaisissa sanoissa määriteltiin ideaalilotta, jollaiseksi jokaisen lotan odotettiin pyrkivän. Kultaiset sanat eivät olleet vain lottajohdon pyrkimys luoda ja vahvistaa paikallistahojen valtakunnallista identiteettiä, vaan mietelausekokoelma otettiin hyvin vastaan myös yksittäisten lottien keskuudessa (Latva-Äijö 2004, 178). Kultaiset sanat oli tarkoitettu yksinkertaisiksi, helposti omaksuttaviksi ja muuttumattomiksi elämänohjeiksi järjestön jäsenille. Ne toimivat kristillissiveellisenä ihanteena ja uskonnollisisänmaallisen maanpuolustushengen nostattajina. Kultaiset sanat olivatkin yksi lottia voimakkaimmin yhdistävistä tekijöistä. Mietelausekokoelmaa painettiin koristeellisiksi huoneentauluiksi, joiden suosio oli suuri. Järjestön kristillissiveellinen arvomaailma ja sen mukanaan tuoma naisten muodostama yhteisöllisyys konkretisoitui huoneentauluna seinälle ripustetuissa Kultaisissa sanoissa. Mietelauseita luettiin säännöllisesti ääneen yhteisissä tapaamisissa ja moni yksittäinen lotta otti tavakseen lukea itsekseen joka päivä kultaiset sanat ja pysähtyä niiden äärelle mietiskelemään. (Latva-Äijö 2004, 180–181.) Kultaisten sanojen ohjaava ja voimaannuttava vaikutus lottien keskuudessa oli merkittävä ja on perusteltua olettaa, että jokainen lotta tunsikin mietelausekokoelman. Aineistossani kultaisten sanojen merkitys kirjeenvaihdon osapuolille ei kuitenkaan tule esille. Olisi ollut täysin perusteltua olettaa, että kirjeistä olisi löytynyt viitteitä kultaisiin sanoihin, niiden voimaan tai jopa sitaatteja, ottaen

huomioon mietelauseiden suuren tunnettuuden ja merkityksen jäsenistön keskuudessa, näin ei kuitenkaan ole.

Aatteellisen, pitkäjänteisen valistustyön lisäksi lottajärjestö pyrki pitämään yllä rivikuria ja korkeaa moraalialia jäsenistön keskuudessa myös konkreettisin keinoin. Alkusyksystä 1941 lottajärjestön keskusjohtokunnalle kantautui arveluttavia tietoja lottien käyttäytymisestä rintamajoukoissa. Niinpä uusissa järjestöohjeissa todettiin yksiselitteisesti, että järjestöön liittyminen ja siitä eroaminen on vapaaehtoista, mutta järjestön jäsenenä on jokaisen noudatettava järjestön sääntöjä sekä velvollisuutta käyttäytyä järjestön arvon mukaisesti. Sääntörikkomuksista voitiin rangaista yksityisellä varoituksella, julkisella varoituksella, määräaikaisella erottamisella tai pysyvällä erottamisella. Syksyllä 1941 lottajärjestön keskusjohtokunta päätti myös, että komennukselta on välittömästi kutsuttava pois sellaiset lotat, joiden käyttäytymisessä oli huomautettavaa ja heidät tuli asettaa oman paikallisosastonsa johtokunnan toimesta rangaistusten piiriin. Joitakin lottia palautettiin komennukselta kotiin muun muassa juopottelun seurauksena, aviotonta lasta odottavana, sopimattoman käytöksen tai sukupuolitaudin vuoksi. Pahimmista rikkomuksista rangaistiin järjestöstä erottamisella tai kehotuksella erota. Yhteensä näitä kahta kovinta rangaistusta käytettiin jatkosodan aikana 346 tapauksessa, mikä on 0,38 % sodan aikana komennuksella olleista lotista. (Lukkarinen 1981, 221–222.)

Tilastojen perusteella voidaan todeta, että lottajärjestön tavoitteet rivikurin ja moraalisten kysymysten osalta toteutuivat valistustoiminnan ja konkreettisten pelotteiden myötä varsin hyvin. Moraaliset odotukset eivät rajoittuneet pelkästään järjestön virallisiin sääntöihin, vaan ne näkyivät myös kirjeenvaihdossa äidin tyttarelleen kirjoittamissa ohjeissa ja varoituksissa.

Voi kulta kun olen ajatellut, että kumpu olisivat siivoja miehiä ja osaisivat antaa arvoa teille niin etteivät menisi tahdittomuuteen. Ymmärrät kai mitä tarkoitan. Ja että te tytöt vaan antaisi aiheita sellaiseen. Muista rakas, mitä sinulle olen puhunut. Olet nuori, elämä alussa, jos nuorena päästää ihanteensa alas on siitä seuraukset huonot ja kulkevat ne läpi elämän ja pilaavat sen. Olet lotta. Tiedät, mitä se velvoittaa. Ja myöskin koululaisena on sinun velvollisuutesi pitää itsesi kurissa. Älä rakas saa minusta käsitystä, että epäilisin hyvää tahtoasi. Mutta äitinä tahdon vain varoittaa sinua pahoilta viettelyksiltä. (Äiti 9.9.1941/Nakkila)

Jälkeenpäin kootut tilastot lottien käytösrikkeiden minimaalisesta osuudesta suhteessa koko komennuksella olleiden lottien kokonaismäärään eivät poista sitä seikkaa, että aikalaiset

näkivät sodan poikkeusolosuhteiden mukanaan tuoman murroksen sukupuolten välisissä suhteissa. Aineistostani käy ilmi, että äiti on huolissaan tässä suhteessa tyttärestään, joka on itsenäistynyt nopeasti toimimaan oman paikallisyhteisönsä ulkopuolella. Äidin huolta ei ainakaan vähennä puheet, jotka kantautuvat paikallisyhteisöön.

Et usko kun täällä aina kuulee puhuttavan huonoa lotista jotka ovat siellä. Sotilaat kertovat kun käyvät lomalla. Minä olin tällä viikolla käymässä Rintalassa ja sain kuulla taas ikäviä uutisia lotista. Sanon sen sinullekin sillä ehdolla ettet vaan kirjoita kenellekään jos ei olisi tottakaan. Nim. Marjatan asiat on huonosti. Hän on siellä vielä, että en tiedä sitten miten asia on tullut tiedoksi tänne. Kun tällaista kuulee niin se tuntuu niin katkeralta. Siellä on suuret vaarat aina tarjolla. Voi voi kun Sinä ja te kaikki tytöt varjeltuisitte kaikesta pahasta. Emme me mitään niin hartaasti toivo kun että käytöksenne olisi kaikin puolin moitteetonta ja eikä vaan tulisi mitään ikävää ja häpeää kotiin vanhemmille ja paikallisosastolle (Äiti 21.11.1941 / Nakkila)

Äidin kirjeiden kerronnasta nousee esiin, että hän on huolissaan paitsi tyttärensä käytöksestä ja siveellisyydestä, myös mahdollisesta mainehaitasta, joka saattaisi syntyä sopimattomasta kanssakäymisestä vastakkaisen sukupuolen kanssa. Kuoleman läheisyys herätti toisissa halun hallita tilanteita ja varautua entistä enemmän vieläkin pahemman päivän varalle. Toisille taas syntyi tarve elää kuin viimeistä päivää, kokea mahdollisimman paljon ennen mahdollista kuolemaa. Edellä esitetyt toimintamallit ovat yleisiä tapoja reagoida vaaraan ja kollektiivisella tasolla niistä muotoutui elämäntapoja. Kuoleman läsnäolo synnytti ”tässä ja nyt” -asenteen, joka rikkoi vanhoja moraalisia pidikkeitä varsinkin sukupuolisuhteiden osalta. (Näre 2018, 9.)

Sotavuodet myös tarjosivat nuorisolle mahdollisuuksia aivan uudenvälisiin sukupuolten välisiin kohtaamisiin, kun koko yhteiskunta oli jatkuvassa liikkeessä. Molempien sukupuolten edustajat joutuivat olosuhteiden pakosta siirtymään rintamalle, kotirintamalle, lottakomennukselle, työkomennukselle tai evakkoon. Tämä jatkuva liike tarjosi entistä paremmat mahdollisuudet tavata entuudestaan vieraita vastakkaisen sukupuolen edustajia ilman yhteisön sosiaalista kontrollia. (Näre 2016, 14.) Tytär haluaa kerronnassaan huomioida äitinsä huolen ja rauhoitella häntä sukupuolisiveyden osalta kertomalla, kuinka sotakomennusyhteisössä on omat sääntönsä ja määräyksensä.

Isä kävi eilen täällä ylhäällä katsomassa, ja sanoi, että pojat, eivät saa iltateen jälkeen enää tulla tänne meidän kämpppään. Hyvä se on, että hän sanoi sen nyt, sitten, ei ole ainakaan mitään sanomista myöhemmin, kun tiedämme heti alusta pitäen sen. Isä sanoi, että liian on kuullut, että monissa paikoin on lotista annettu

huonojakin lausuntoja, mutta että hän haluaa, että hänen ”putiikkinsa” lotista ei ole mitään moittimista. Sitten isä kiitti ja kehuu meitä kovasti, että me olemme oikein kiltisti olleet tähän asti vaikka hän ei ole tähän mennessä mitään ”aikamäärää” pannut. Ja muutenkin hän puhui meille meidän uhrautuvuudestamme y.m.s:sta, jota jokainen tuntee näin sota-aikana ja kiitti meitä siitä. (Tytär 30.10.1941)

Lainauksessa mainitulla isällä viitataan tiedustelu-upseeri Kustaa Loukolaan. Kirjeiden kerronnasta käy ilmi, että Loukolaa arvostettiin ja kunnioitettiin suuresti, joten todennäköisesti hänen ohjeisiinsa ja määräyksiinsä sukupuolten välisestä kanssakäymisestä suhtauduttiin vakavasti. Kirjeiden kerronnasta ei myöskään ole löydettävissä viitteitä ihastuksiin tai tapailuun vastakkaisen sukupuolen kanssa. Tytär kyllä kertoo lämpimään sävyyn sotilaista, mutta kaikki he tuntuvat kirjeiden kerronnan perusteella olevan tyttärelle tasapuolisesti ystäviä, eikä kirjeistä löydy yhtään vastakkaisen sukupuolen edustajaa, josta tytär kertoisi enemmän tai lämpimämpään sävyyn kuin muista.

Aineistoni kirjeenvaihdossa moraaliset kysymykset ilmenevät erityisesti äidin huolena tyttärestään. Äiti ei ainoastaan varoita tyttärtään, vaan liittyy moraalisesti oikean käytöksen suoraan lottaihanteeseen. Näin ollen moraalit eivät näy vain henkilökohtaisena ominaisuutena, vaan osana julkista roolia ja yhteisöllistä vastuuta. Äidin huoli kohdistuu yhtä lailla maineeseen kuin myös tyttären henkilökohtaiseen hyvinvointiin. Hänen kirjeistään välittyy tietoisuus sodan poikkeusolojen synnyttämästä murroksesta sukupuolten välisessä kanssakäymisessä sekä paikallisyhteisössä kiertävistä huhuista. Tyttären kerronta puolestaan rakentaa kuvaa sääntöjen noudattamisesta arjessa. Hän viittaa komennusyhteisön selkeisiin rajoihin, kuten miesten vierailuja koskeviin määräyksiin, ja korostaa esimiehen auktoriteettia sekä yhteisön moitteetonta käytöstä. Näin hän asemoi itsensä kertomuksessaan kuuliaisesti ja vastuulliseksi toimijaksi. Kerronnan tasolla tytär vastaa äidin huoleen rakentamalla narratiivin, jossa moraalinen oikeamielisyys toteutuu ja järjestön arvoja noudatetaan. Kokonaisuutena kirjeenvaihto heijastaa sodan poikkeusolojen ja lottajärjestön ihanteen välistä jännitettä. Äidin huoli, paikallisyhteisön huhupuheet ja järjestön kurikäytännöt muodostavat sosiaalisen kontrollin verkoston, jonka keskellä tytär tuottaa kertomusta moitteettomuudesta ja itsekurista.

5.4 Yhteisöllisyys ja symboliset perhesuhteet

Yhteisöllisyyden näkökulmasta rintamaolosuhteiden kotoistaminen näyttäytyy turvallisena elämänä, tosin sota-ajan poikkeusolosuhteiden määrittelemissä puitteissa. Tämä tarkoittaa,

että rintamalla toimimista jäsenetään kodin rakenteiden pohjalta. Olosuhteet ja ympäröivä yhteisö edustavat toimijoille symbolisesti kotipiiriä, jolloin asiat nähdään ja sanoitetaan kodin ja perheen tematiikan kautta. (Heikkinen 2012, 41.) Rintamatehtävissä lapseksi, siskoksi tai äidiksi identifioituminen voidaan nähdä sukupuoleen liittyvänä strategiana poikkeuksellisissa ja monesti ristiriitaisissa tilanteissa. Yleisellä tasolla perheenjäsenen rooliin identifioituminen antoi suojaa sotatoimialueella työskentelyyn. (Heikkinen 2012, 43–44.)

Rintamaolosuhteiden kotoistamisessa vanhemmat mieshenkilöt, useimmiten upseerit, miellettiin isähahmoiksi. Heillä oli asemansa puolesta auktoriteettia, joka ulottui myös rintamalla toimivien naisten piiriin. Asetelma muistutti yleistä patriarkaalista sukupuoli- ja perhejärjestelmää. Naisten kunnioitus ja ihailu näitä rintaman isähahmoja kohtaan voi selittyä tuon ajan naisille tyypillisesti kuuluvalla nöyrällä, miehistä auktoriteettia kunnioittavalla suhtautumisella, mikä puolestaan vahvisti jo olemassa olevaa armeijan hierarkkisuutta. Symbolisessa perheessä poikanimityksellä on useita merkityksiä kontekstin mukaan. Yhdessäolon kontekstissa käytettynä poikanimitys tuo toveruuden ja sisarusuhteen sävyjä puheeseen. Tällöin pojan vastaparina on tyttö, jolloin kyseiset henkilöt ovat saman ikäluokan edustajia. Usein jaottelua miehiin ja poikiin tehdään ei vain iän vaan myös sotilasarvon mukaisesti, myös nimitystä veli käytettiin melko yleisesti. (Heikkinen 2012, 46–47.) Nämä lainaukset tyttären kerronnassa korostavat rintamaolosuhteiden kotoistamista.

Syönnin jälkeen isä meni Suikkasen luo ja sanoi: 'Toiste ei tarvitse antaa herroille paikkaansa... Tässä ei katsota herrojen parasta, vaan teidän parastanne! (Tytär 6.11.1941)

Isä kysyi pojilta tykkäävätkö tai haluavatko he, että hän söisi heidän kanssaan samassa pöydässä. Pojat tietenkin halusivat, ja isä tulee aina siihen, poikien pöydän päähän syömään. (Tytär 6.11.1941)

Sen lisäksi, että tytär viittaa vanhempaan miespuoliseen auktoriteettiin isä-termillä, tapahtumat sijoittuvat ruokapöytään, jota voidaan pitää kodin ja perheyhteisön symbolina. Yhteinen ruokailu murtaa armeijan hierarkiaa, kun ”isä” puolustaa ”poikiaan” ohittaen sotilasstatukseltaan korkea-arvoisemman henkilön. Näin ”isä” asettuu suojelemaan ja puolustamaan rooliin suhteessa miehistöön, jolloin yhteisön jäsenten hyvinvointi ja yhteisöllisyys ohittavat muodollisen arvojärjestyksen. Tilanne mukailee perinteistä patriarkaalista perhemallia, jossa isän tehtävä on huolehtia ja suojella perheensä jäseniä. Toinen huomioitava seikka on se, että jälkimmäisessä lainauksessa valta ja läheisyys risteävät. Vaikka sotilasarvot määrittelevät yhteisön normit ja rakenteet, ottaa ”isä” paikan poikien

pöydän päästä, mikä viittaa niin ikään patriarkaaliseen perhemalliin. ”Isä” siis käyttää auktoriteettiaan ohittamalla yleisesti hyväksytyin arvojärjestyksen ja vahvistaa näin suhdettaan ”poikiin”. Samalla auktoriteetti näyttyy sotilasarvon lisäksi moraalisenä johtajuutena. Tyttären kerronnan sanavalinnoista, tyylistä ja sävystä on pääteltävissä, että hän ihailee ja kunnioittaa ”isää”. Vastakkainasettelu korkeampiarvoisten sotilashenkilöiden ja ”poikien” välillä näyttyy tekstissä alaisten reiluna kohteluna ja kunnioittamisena, joiden kautta kirjoittaja rakentaa myönteistä kuvaa joukkueen johtajasta.

Seuraava lainaus tuo esiin hyvin sen, miten kirjoittajan rintamayhteisössä arkea jäsenettiin sisaruuden käsitteen kautta. ”Meitä lottia pojat sanovat siskoiksi ja ovat veljiä keskenään ja myös meille. Tämän tästä tulee joku sanomaan: ”Sisko kiltti, viitteisitkö ommella tämän’ ja tietenkin ’sisko’ ompelee.” (Tytär 24.9.1941) Tässäkin tapauksessa yhteisöstä rakentuu symbolinen perhe, mutta suhteet määrittyivät veljeyden ja sisaruuden kautta. Siskonimitys asettaa komennuksella toimivat lotat toisaalta tasavertaiseen ja samaan ikäluokkaan kuuluvaan kategoriaan, toisaalta naisille perinteiseen hoitavaan ja huoltavaan asemaan. Näin ollen komennuksella toimineet suunnilleen samanikäiset nuoret eivät asetu romanttiseen suhteeseen vaan sisarusuhteeseen, joka tekee läheisistä suhteista luonnollisen osan yhteisöä ja kanssakäymistä. Siskonimitys siis asettaa tietynlaiset normit suhteelle. ”Sisko” on läheinen, mutta samalla läheisyys on moraalisesti hyväksyttävää. Tekstissä kuvaillussa arkisessa tilanteessa sisaruus ei näyttäydä pelkkänä puhutteluna vaan ohjaa myös arjen toimintaa. Sisaruuteen kytkeytyy näin odotus huolenpidosta ja konkreettisesta auttamisesta, joka samalla heijastaa perinteistä sukupuolittunutta työnjakoa patriarkaalisisessa perhemallissa.

Perheen äidin kirjeistä ei löydy yhtä yksiselitteisiä viittauksia symboliseen rintamaperheeseen, kuin tyttären teksteistä. Tämä on toki ymmärrettävää, ottaen huomioon kirjeenvaihdon osapuolten position suhteessa rintamayhteisöön. Äidin kerronnasta käy kuitenkin ilmi, että hän ymmärtää ja hahmottaa rintamayhteisön kotouttamisen, hyväksyy sen ja pitää sitä tärkeänä tyttären hyvinvoinnin ja turvallisuuden näkökulmasta.

”Lämmin joulutervehdys Sinulle sinne kauas. Siellä sinä nyt sitten vietät joulusi. Ensimmäinen joulu kotoa poissa! Minkähänlainen juhla teillä siellä mahtaa olla? Kuusi on varmaankin, mutta onko kynttilöitä? Piparkakut ehkä puuttuu myös sekä omenat. Entä se joulupukki? Sen ainakin luulen tulevan teitä hauskuuttamaan. Ja sitten kaikin koko perhe olette koolla kaikessa rauhassa ja tottakai myöskin jouluvirren veisaatte.” (Äiti 13.12.941)

Äidin kerronnassa erityisen kiinnostava on joulutervehdys, jossa hän kutsuu rintamayhteisöä, johon hänen tyttärensä kiinnittyy ”perheeksi”. Tämä viittaa siihen, että äiti näkee tyttärensä osana yhteisöä, joka tuo mukanaan läheisyyttä, mahdollisesti myös ystävyyttä sekä kodinomaista turvaa. Toinen huomioitava seikka äidin joulutervehdyksessä on se, miten tervehdys muotoutuu kysymyksistä ja oletuksista, jotka koskevat perinteisiä joulurituaaleja. Kuusi, kynttilät, piparkakut, omenat, joulupukki ja joululaulut muodostavat kokonaisuuden, josta joulu on perinteisesti rakentunut. Äidin kerronta kuitenkin paljastaa epävarmuuden siitä, mitkä näistä jouluun kuuluvista asioista ovat poikkeusoloissa mahdollisia toteuttaa. Niukkuus ja sodan aiheuttamat olosuhteet tekevät perinteisen joulunvietosta epävarmaa, jolloin jouluun kuuluvat elementit ja joulun viettäminen pitää mukauttaa vallitseviin olosuhteisiin ja uudenlaisiin käytänteisiin. Sota-ajan poikkeusolosuhteissa tyttären joulunvietto irtautuu kodin piiristä ja siirtyy rintamayhteisön symbolisen perheen piiriin. Äidin kerronta osoittaa, kuinka yhteisesti jaettu dialogi auttaa jäsentämään poikkeuksellista tilannetta. Listaus perinteisesti jouluun kuuluneista asioista ja toive niiden toteutumisesta myös rintamaolosuhteissa luo toivoa. Perinteistä juhlaa vietetään mahdollisuuksien sallimissa rajoissa sodasta huolimatta.

Virallisten organisaatioiden sisälle syntyville pienryhmille ominaista on niiden kiinteys. Koheesiossa on kysy ryhmää yhteen sitovista tekijöistä, jotka saavat jäsenet kiinnittymään ja pysymään ryhmässä. Lottien tapauksessa yhteen sitoviksi tekijöiksi voidaan katsoa ainakin lottajärjestön arvomaailma ja jäsenten sukupuoli. Ryhmien kiinteyttä käsittelevissä tutkimuksissa erotetaan usein toisistaan primääri- ja sekundaariryhmä. Primääriryhmä on liittymä, jonka jäsenet ovat tiiviissä henkilökohtaisessa vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Tällaisessa ryhmässä vallitsee vahva yhteenkuuluvuuden tunne huolimatta siitä, ettei ryhmällä ole muodollisia käyttäytymisnormeja. Sekundääriryhmällä puolestaan on kiinteä organisaatio, kirjoitetut säännöt, virat ja johtajat. (Peltokorpi 2011, 169.) Lottien ollessa kyseessä primääriryhmän muodosti usein, kuten myös oman aineistoni perheen tyttären tapauksessa, lottien muodostama pienyhteisö komennusolosuhteissa. Lottien kohdalla turvallisuuden tarve ja elämänhalu vahvistivat primääriryhmää. Läheiset lottaystävät tarjosivat turvaa, tukea ja lohtua, jolloin lotissa syntyi halu toimia tiiviisti yhdessä toinen toistaan tukien myös vapaa-ajalla. (Peltokorpi 2011, 175.)

Eilen lähti 2 kansakoulun opettajaa pois täältä. Nyt meitä on siis 5. Ne 3, jotka täällä ennestään ovat, ovat kaikkein parhaita tuttuja Tuusulan kurssilta. Kyllä olivat ihmeissään, kun tulimme. Sanoivat, että oli hyvä, kun juuri me tulimme tänne. (Tytär 30.8.1941)

Tyttären kerronnassa korostuu primääriyhteisön merkitys lottien arjessa, jossa elinolosuhteet olivat sota-ajan poikkeusolosuhteiden takia rajalliset. Tässä tapauksessa myös aikaisempi tuttavuus ja yhteiset kokemukset koulutusajoilta edistivät ryhmän tiivistymistä pieniyhteisöksi sekä loivat ryhmän jäsenten välille luottamusta. Tyttären kirjeistä käy ilmi, että hän koki ennestään tuttujen lottien saapumisen komennuspaikalle myönteisenä, ehkä osittain jopa helpottavana asiana.

Eilen illalla Siiri-sisko sanoi mulle, että mennäänpäs juomaan yläkertaan teetä. No sen kun eteisessä Siiri pysäytti minutkin ja sanoi, että tulehan tänne ruokakomeroon. Ja sitten mättämään marmeladia ennestään tehtyjen suurien voileipien päälle niin paljon kuin saimme pysymään. Ja sitten ylös sen kuin kintuista pääsimme. (Tytär 9.11.1941)

Tyttären kirjeissä kerrotaan paljon erilaisista pienistä sattumuksista, joista yhteinen arki poikkeusolosuhteissa rakentui. Edellä kuvattu tilanne, jossa lotat käyvät salaa ruokakaapilla hakemassa marmeladia voileivilleen viittaa siihen, että sodan keskelläkin nuoret naiset elivät omaa henkilökohtaista nuoruuttaan. Lottien yhteinen salaisuus, halu herkutella ja viettää mukava hetki yhdessä kuvaavat sitä, kuinka sodan arki koostui työn ja velvollisuuksien lisäksi pienistä arkisista ilon hetkistä. Yhdessä jaetut kokemukset vahvistivat yhteenkuuluvuuden tunnetta, sillä ne olivat hetkiä, joita jaettiin vain läheisimpien ihmisten kesken.

Lottien yhteisöllisyys ei ollut yhtenäinen ilmiö, vaan se muotoutui olosuhteiden mukaan eri tavoin kotirintamalla ja lottakomennuksella. Komennuksella työskentelevät lotat olivat usein läheisiä keskenään. Pitkä välimatka kotiin, nuori ikä ja aikainen itsenäistyminen sekä ajoittain haastavat olosuhteet yhdistivät komennuksella olevia lottia, kun tukea ja turvaa haettiin lottaystävistä. Kotirintamalla työskennelleet lotat puolestaan asuivat useimmiten omassa kodissaan, ja lottatyö oli jaksottaista sekä limittyi omaan kotipiiriin arkeen. (Peltokorpi 2011, 175.) Äidin kerronta kuvaa kotirintaman arkea, joka rakentuu paikallisesta yhteisöstä ja omasta henkilökohtaisesta perhe- ja tuttavapiiristä. Syntymäpäiväkutsut, kyläily ja muut yhteiset tilaisuudet ylläpitivät sosiaalisia suhteita sota-ajasta huolimatta. “Meitä kutsuttiin huomenna Vankan mamman syntymäpäiville. Hän täyttää 80 vuotta.” (Äiti 18.10.1941, Nakkila)

Lottajärjestykseen kuulumisen näyttäytyi kotirintamalla ja komennusolosuhteissa intensiteetiltään erilaisena. Kotirintamalla lottatoiminta nivoutui osaksi muuta arkea ja

paikallisyhteisön elämää, kun taas komennuksella se muodosti usein keskeisimmän sosiaalisen viitekehyksen.

Kirjoita nyt taas ja kerro mitä olet nähnyt. On niin jännittävää lukea. Eilenkin kun kirjeesi saapui niin kesken sallatin teon, kädet sipulissa täytyi se avata ja sotaäänellä lukea. Rannan Väinö, Tuulikki, Reijo ja Arja olivat juuri meillä ja kuulivat sen myös. (Äiti 14.9.1941, Nakkila)

Tämä lainaus äidin kerronnasta tuo esiin sen, kuinka merkityksellistä tiedon ja kokemusten jakaminen oli yhteisön sisällä sota-aikana. Teksti kuvaa tilannetta, jossa tyttären kirjeen kerronta muuttuu yksityisestä kirjeenvaihdosta yhteisön kanssa jaetuksi kokemukseksi. Perheen äiti kirjoittaa tyttärelleen lukeneensa hänen kirjeensä ääneen kyläilemässä oleville sukulaisille tai tuttaville. Tällä tavoin yhteisöllisesti jaettu kirje voidaan tulkita siltana kahden erilaisen todellisuuden, kotirintaman ja lottakomennuksen välillä. Kirja antaa kotirintaman paikallisyhteisölle mahdollisuuden seurata komennuspaikan tapahtumia henkilökohtaisen kerronnan kautta.

Kirjeissä kuvatut symboliset perhesuhteet, lottien välinen ystävyys ja arkiset hetket olivat keinoja jäsentää sodan arkea ja kokemusmaailmaa. Narratiivisuuden näkökulmasta kirjoittajat tuottavat kertomuksia, joissa poikkeusolosuhteet liitetään tuttuihin kulttuurisiin malleihin, kuten perheeseen, sisaruuteen, yhteisöllisyyteen, arkeen ja juhlaan. Tällä tavoin kirjoittajat pyrkivät tekemää sota-ajan poikkeusolosuhteista ymmärrettäviä. Tästä näkökulmasta katsottuna, kirjeenvaihto toimii dialogina, jossa kirjoittajat rakentavat merkityksellisyyttä muuttuneille olosuhteille ja muovaavat näin sodan poikkeusolosuhteista jokapäiväistä, arkista elämää.

6 Kirjeissä kuvattua arkea sodan varjossa

6.1 Ruoka kodin, huolenpidon ja yhteisöllisyyden rakentajana

Ruoalla on ravintoarvon lisäksi monia muitakin merkityksiä. Ruoka on muun muassa turvallisuuden tunnetta, ja esimerkiksi perheessä se on yksi tapa osoittaa ja ottaa vastaan kiintymystä. Perheen yhteiseen ruokailuun sisältyy olennaisena osana ruokailijoiden väliset läheiset suhteet ja niiden vaaliminen. Varsinkin menneinä vuosikymmeninä, jolloin oltiin pidättyväisempiä tunteiden ilmaisemisen suhteen, ruuan valmistus ja tarjoilu antoivat mahdollisuuden osoittaa kiintymystä ja huolenpitoa. Jos perheen äiti halusi kertoa jotain tunteistaan, saattoi hän tehdä sen ruoan välityksellä esimerkiksi ateriaa suunnitellessaan ja valmistaessaan huomioimalla kunkin perheenjäsenen ominaislaadun ja kulloisenkin elämäntilanteen. (Häyrynen 2004, 77–78.)

Meillä oli keskiviikkona sikalahti. Niin että makiat juhlat on nyt jo pidetty. Mutta sinua ei ole unohdettu. Lähetän nim. paketin. Laitan siihen palasen verimakkaraa ja lihamakkaraakin. Lämmitä jollakin tavalla ettet kylmänä syö. Luulen, että ne säilyvät hyvänä niin kauan kun pääsevät perille. Kirjoita sitten miten kävi. Lihamakkara on myös kypsää. (Äiti 1.11.1941/Nakkila)

Edellä esitetty lainaus havainnollistaa, miten ruoan kautta välitettiin ja vaalittiin perhepiirissä kiintymystä ja huolenpitoa fyysisestä välimatkasta huolimatta. Äidin lähettämä paketti ja tarkat ohjeet ruoan säilyttämisestä ja lämmittämisestä ilmentävät sekä käytännöllistä huolenpitoa että tunneperäistä sidettä lähettäjän ja vastaanottajan välillä. Samalla ruoan lähettäminen teurastuksen yhteydessä valmistetuista antimista voidaan tulkita pyrkimykseksi jakaa perheen yhteinen ruokahetki tyttären kanssa välimatkasta huolimatta. Ruokaa lähettämällä äiti liittyy poissa olevan perheenjäsenen symbolisesti osaksi perheen yhteistä ruokailua. Näitä perheen sisäisiä, ruoan kautta välittyviä merkityksiä on kuitenkin tarkasteltava osana laajempaa yhteiskunnallista kontekstia. Valtion hallinnoima elintarvikkeiden säännöstely kehysti sota-ajan ruokahuoltoa ja vaikutti ratkaisevasti myös ruokaan liittyviin mielikuviin, tunteisiin ja kerronnallisiin tapoihin. Sota-ajan poikkeusolosuhteissa valtion rooli ihmisten arkielämässä sai aivan uudenlaiset mittasuhteet. Sota-ajan suunnitelmataloudessa valtio oli kaikkialla, sillä se sääteli, tuki, määräsi, verotti, kompensoi ja kontrolloi lähes kaikkia arjen toimintoja. (Kivimäki 2016, 83.)

Välittömästi talvisodan syttymisen jälkeen yleinen taloudellinen tilanne johti siihen, että väestön toimeentuloa jouduttiin turvaamaan valtiojohtoisella elintarvikkeiden säännöstelyllä. Valtioneuvosto asetti kaksi toimikuntaa, joista toisen tehtävä oli kansanhuoltoministeriön perustaminen ja toisen lisenssitoimikunnan perustaminen. Kansanhuoltoministeriön tehtävänä oli talouselämän keskitetty johtaminen, jonka avulla pyrittiin turvaamaan väestön toimeentulo sekä säännöstelemään talouselämää ja työvoiman käyttöä. Lisenssitoimikunta puolestaan säänteli ulkomaankauppaa. (Räikkönen 1993, 160–161.) Ajanjaksolla syyskuusta 1939 toukokuuhun 1941 määriteltiin säännöstelyn hallinnolliset ja lainsäädännölliset puitteet. Säännöstely toimi kansanhuoltoministeriön jakamalla ostokorteilla, joilla sai ostaa säännöstelyn alaisia tuotteita. Ostokorttiannosten suuruus määräytyi kunkin henkilön iän ja ammatin mukaan. (Räikkönen 1993, 163.) Siitä huolimatta, että säännöstelyn avulla pyrittiin turvaamaan kaikkien kansalaisten elintarvikehuolto, niukkuudesta ja jopa puutteesta tuli osa poikkeusolojen arkipäivää. Kalorimäärillä mitattuna säännöstelyn avulla pystyttiin täyttämään vain noin puolet ravinnon tarpeesta. (Räikkönen 1993, 171.) Niukkuus ja valtiojohtoinen suunnitelmatalous leimasivat vahvasti sota-ajan ihmisten arkea, ja tämä tulee esiin myös oman aineistoni kerronnassa.

Eilen saimme taas päivärahat. Minulla on nyt rahaa n. 210–220 mk. Kyllä se tahtoo aina mennä se raha kun pitää kaupungilta koettaa saada jotakin parempaa suuhunsa. Kurkkuakin olen ostanut, mutta kai arvaat, mitä se maksaa. (Tytär / Kpk 10, 12.8.1941)

Lainaus kertoo, kuinka elintarvikkeiden niukka saatavuus näkyi konkreettisesti kirjoittajan elämässä. Kirjoittaja harmittelee, että rahaa kuluu elintarviketäydennysten ostamiseen. Tämä viittaa siihen, että lottakomennuksella virallista ruokahuoltoa oli tarpeen täydentää omakustanteisesti mahdollisuuksien rajoissa. Tyttären kirjeissä kotiin nälkä ei näyttäydy pelkästään biologisena tuntemuksena, vaan arkea jäsentävänä kokemuksena, joka ohjaa rahankäyttöä, ajattelua ja kirjoittamista. Nälkä ja siihen liittyvät lieveilmiöt olivatkin yksi jatkosodan keskeisiä sukupolvikokemuksia, joka näyttäytyy sota-ajan kirjeissä sekä fyysisinä että kulttuurisina merkityksinä. Tästä näkökulmasta katsottuna nälkä on merkityksellinen osa sodan kokeneiden henkilöiden arkea, muistia ja identiteettiä. (Pehkonen 2013, 197–203.) Nälästä kirjoittaminen oli osa sodan kokemuksen sanoittamista ja jaetun todellisuuden rakentamista (Pehkonen 2013, 203–208). Aineistostani käy ilmi, miten ruoka ja sen hankkiminen muodostuivat merkityksellisiksi teemoiksi kirjeenvaihdossa. Toistuvina aiheina

ne rakensivat yhteistä kokemuspohjaa, jossa niukkuus ja ruoan kaipuu yhdistivät rintamalla ja kotirintamalla eläviä ihmisiä.

Pula-aikana niukkuus ei välttämättä johtunut rahan puutteesta vaan siitä, ettei elintarvikkeita ollut riittävästi saatavilla. Maaseudulla asuvat olivat ruoan suhteen hieman helpommassa asemassa kuin kaupunkilaiset, koska heillä oli paremmat mahdollisuudet harjoittaa omavaraistaloutta. Jälkeenpäin on arvioitu, että suomalaiset pystyivät tyydyttämään noin kaksi kolmasosaa tarvitsemastaan ravintomäärästä ostokorteilla. Loppuosa oli hankittava muilla keinoin. Keskeisessä asemassa korttiannosten täydentämisessä oli omavaraisuus. Kaikki pienimuotoinenkin viljely, kotieläinten pito, kotitarvemetsästys ja -kalastus sekä erilaisten luonnonantimien hyväksi käyttäminen toivat helpotusta pula-ajan ruokatalouteen ja arkeen. (Kallioniemi 2004, 18.) Edellä kuvattu ruoan niukkuus ja omavaraisuuden merkitys tulevat esiin myös aineistoni kirjeissä. “Toivottavasti pääsette sitten jo kotiin, kun possu tapetaan. Silloin saat sinäkin tarpeeksi perunaa ja makkaraa.” (Äiti 13.8.1941) Perheen äidin kerronnasta voidaan tehdä tulkinta, jonka mukaan porsaan teurastus ei ollut pelkkä maatalouden rutiini, vaan vuodenkiertoon kuuluva kohokohta. Teurastus merkitsi konkreettista siirtymistä niukkuudesta hetkelliseen runsauteen. Lisäksi omavaraistalouden kautta hankittu lisäravinto merkitsi vapautumista tiukasti määritellyistä säännöstelyn rajoituksista. Mahdollisuus syödä itsensä kylläiseksi ilman kuponkien tarkkaa laskemista merkitsi ihmisille arjen turvaa ja vapautta. Pula-ajan arjessa omavaraisuus ei siis ollut ainoastaan taloudellinen strategia, vaan myös keino ylläpitää moraalista ja henkistä kestävyyttä.

Korttiannosten ja omavaraistalouden lisäksi kolmas vaihtoehto hankkia lisäravintoa ja nautintoaineita oli mustan pörssin kauppa eli laitton salakauppa. Mustan pörssin hintataso oli ostokorttihintoihin verrattuna moninkertainen. Kalliista hintatasosta huolimatta on arvioitu, että lähes kaikki suomalaiset olivat sotavuosina tavalla tai toisella tekemisissä salakaupan kanssa. (Kallioniemi 2006, 15–16.) Aineistostani ei löydy mainintoja tai edes epäsuoria viittauksia mustan pörssin kauppaan. Tämä saattaa johtua siitä, että kirjeet kuljivat kenttäpostin kautta ja olivat siten sensuurisäännösten ja tarkastusten alaisia. Arkaluontoisista tai lainvastaisista asioista, kuten laittomasta salakaupasta, ei välttämättä haluttu kirjoittaa kirjeissä. Mustan pörssin kauppa oli rikollista toimintaa, joten siitä vaikeneminen on saattanut olla tietoista. On myös mahdollista, että mustan pörssin olemassaolo oli arjessa niin tunnettu ja hiljaisesti hyväksytty ilmiö, ettei sitä koettu tarpeelliseksi erikseen mainita.

Sota-ajan poikkeusolosuhteissa kenttäpostin välityksellä rakentui virallista huoltojärjestelmää tukevia epävirallisia huoltokanavia, kun kotirintamalta lähetettiin sotatoimialueelle elintarvikkeita ja muuta arjen kannalta tarpeellista. Barbara Caine (2015) on tarkastellut kahta äidin ja tyttären välillä käytyä kirjeenvaihtoa. Tutkimukseni kannalta mielenkiintoinen on kirjeenvaihto, jota Elinor Rendel käy äitinsä kanssa. Elinor Rendel toimi ensimmäisen maailmansodan aikana vapaaehtoisena skotlantilaisessa sairaalassa, joka lähetti naisista koostuvia lääkintäyksiköitä rintamalle. Vuosina 1916–1917 Elinor työskenteli lääkintätehtävissä Venäjällä ja Romaniassa. (Caine 2015, 603–605.) Kirjeenvaihdosta käy ilmi, että Elinor pyytää suoraan, yksiselitteisesti, tarkasti määritellysti ja toistuvasti äidiltään rintamalla tarvitsemiaan asioita esimerkiksi elintarvikkeita, rahaa, suklaata, savukkeita ja lämpimiä vaatteita. Äidin tehtäväksi jää huolehtia siitä, että Elinor saa pyytämänsä elintarvikkeet ja kulutushyödykkeet. Näin äidin lähetyksistä rakentuu käytännöllinen huoltokanava, joka turvaa Elinorin työskentelyn rintamaolosuhteissa ja ylläpitää hänen toimintakykyään. (Caine 2015, 615.)

Aineistoni tyttären kerronnassa elintarvikkeet ovat ikään kuin jatkuvan neuvottelun kohteena. Kirjeissä keskiöön nousee niukkuus, pula, säännöstely ja oman maan tuotannon merkitys. Kirjeistä selviää, että ruoka ei ole vain ravintoa vaan myös hoivaa, huolenpitoa ja emotionaalista tukea poikkeusoloissa. Tämä käy ilmi tyttären toistuvista kiitoksista, yksityiskohtaisista kuvauksista pakettien sisällöstä ja niiden merkityksestä komennusolosuhteissa. Tyttären kerronnassa näkyy myös pyrkimys välttää valittamista niukkuudesta tai ruoan laadusta, vaikka ruuan yksipuolisuus ja vähäisyys käyvät ilmi kirjeissä epäsuorasti. “Ja se juusto! Kyllä se olisi tarvittu jo aamiaisella, kun oli ihan paljastaan kuivia, keitettyjä makarooneja – ei siis ollenkaan kastiketta ja ihan paljasta leipää. Ryypättävänä: ei mitään. No nyt on sitten leivän päälle pantavaa.” (Tytär 9.8.1941)

Huollon ja elintarvikkeiden osalta aineistoni muodostaa mielenkiintoisen rinnakkaisuuden Elinor Rendelin ja hänen äitinsä ensimmäisen maailmansodan aikana käydyn kirjeenvaihdon kanssa. Molemmissa tapauksissa postin kautta pyydetään, lähetetään ja vastaanotetaan elintarvikkeita ja nautintoaineita, jotka täydentävät saatavilla olevaa virallista huoltoa. Näiden kahden ajallisesti, maantieteellisesti ja kulttuurisesti toisistaan poikkeavissa olosuhteissa tuotetun kirjeenvaihdon keskeinen ero hahmottuu elintarvikehuoltoa koskevissa narratiiveissa sekä niissä käytetyssä sävyssä, jotka heijastavat kirjoittajien ympäröivien olosuhteiden vaikutusta, heidän tapaansa jäsentää ja merkityksellistää arkea. Aineistossani korostuvat pula-

ajan yhteisöllisyys, kotirintaman moraalinen vastuu ja ruoan emotionaalinen merkitys. Elinorin ja hänen äitinsä kirjeenvaihdossa huolto näyttäytyy institutionaalisempana ja yksilön itsenäisyyttä korostavana käytäntönä. Erot heijastavat sekä eri aikakausien sodankäynnin olosuhteita että erilaisia kulttuurisia tapoja neuvotella naisen itsenäisyydestä, hoivasta, huollosta ja tarpeista. Tämä vertailu osoittaa, että aineistossani korostuva ruoan emotionaalinen ja yhteisöllinen merkitys on historiallisesti ja kulttuurisesti rakentunut tapa rakentaa huolenpitoa ja ihmissuhteita sota-aikana.

Aineistoni tyttären tarve kirjoittaa äidilleen yksityiskohtaisesti kotoa lähetetyn ruoan valmistamisesta kertoo siitä, kuinka ruokalähetyksen saaminen asettuu pelkkää ravinnonlisää laajempaan kontekstiin. Paketin sisältö käynnistää prosessin, joka mukailee rauhan ajalta tuttuja ja turvallisia käytänteitä, kuten ruoan valmistaminen. Ruoanlaiton kuvailu kirjeessä palauttaa kirjoittajalle ruokaan liittyvän toimijuuden ja luo näin yhteyden rauhanajan arkisiin rutiineihin sota-ajan epävarmoissa olosuhteissa. Ruokaan liittyy siis rutiinien kautta yhteinen, joskin poikkeuksellinen arki, jota äiti ja tytär rakentavat aktiivisesti kirjeiden välityksellä.

Sain tänään sen paketin, jossa oli ne vaatteet ja makkarat. Tuhannet kiitokset teille niistä! Paketti tuli vähän ennen aamiaista, ja minä panin heti makkarat pannuun ja söin niitä sitten perunan kanssa. Hirveän hyviä olivat. Sitä sanoivat tytötkin kun maistoivat. Railikaan ei ollut koskaan ennen saanut, mutta piti kovasti. Tulimme tänne ylös syömään niitä. Täällä, omassa kämpässämme ne maistuivat vielä paremmille. Aivan hyvin olivat säilyneet.
(Tytär 9.11.1941)

Tyttären kerronta nostaa esiin myös ruokalähetyksen yhteisöllisen ulottuvuuden. Tytär jakaa paketin sisällön lottatovereidensa kanssa, mistä seuraa hetkellinen yhteinen irtautuminen niukuudesta ja komennusarkeen liittyvistä rutiineista. Tytär kirjoittaa äidilleen, miten makkarat valmistettiin ja nautittiin yhdessä lottatovereiden kesken. Tämä osoittaa ruokalähetyksen asettuvan osaksi kollektiivista arkea. Ruokalähetyksen synnyttämä yhteisöllisyys rakentuu myös tilallisesti. Maininta siitä, että ruoka nautitaan ”omassa kämpässä” viittaa siihen, että kämpä ei ole ainoastaan majoituspaikka vaan se saa hetkellisesti intiimimmän merkityksen kodinomaisena tilana. Ruokalähetys ja ”oma kämpä” mahdollistavat valikoidulle joukolle yhteisöllisen kokemuksen, joka jäljittelee rauhanajan käytänteitä ja luo hetkellisen vastakohtan sota-ajan epävarmalle ympäristölle. Kirjeen lainaus voidaan nähdä myös osana yhteisöllistä prosessia. Kuvaamalla ruoan jakamista ja yhdessä syömistä tytär välittää äidilleen kokemuksen, jossa tämä on symbolisesti läsnä. Näin

ruokalähetys ei ainoastaan tue fyysistä yhteisöllisyyttä lottien kesken, vaan myös ylittää maantieteellisen etäisyyden ja liittää äidin osaksi yhteistä arkea kirjeenvaihdon välityksellä.

6.2 Poikkeukselliset elinolosuhteet ja arjen hallinta lottakomennuksella

Vuoden 1941 kesäkuusta joulukuuhun kestänyt jatkosodan hyökkäysvaihe merkitsi monelle lotalle jatkuvaa siirtymistä paikasta toiseen. Komennuspaikka liikkui etenevän armeijan mukana, ja kenttälötan ympäristö muuttui jatkuvasti. Lottakomennus oli täynnä tapahtumia. (Latva-Äijö 2009, 366.) Aineistossani tulee esiin, miten matkanteko heti joukkojen perässä oli työlästä, mutta samalla elämyksellistä ja jännittävää. Tytär kuvailee kirjeissään kotiin hyvin seikkaperäisesti matkantekoa takaisinvallatuille alueille.

Tulimme tänne perjantaina ja nyt jo huomenna tiistaina lähdemme edelleen. Tänään se meille sanottiin. Kyllä on jännittävää lähteä edelleen. Menemme juuri vallatulle alueelle. Siellä on kaikki tietkin ihan maan tasalla, se on selvä. Asumme autossa. (Tytär 1.9.1941)

Edessämme on 600–700 km:n pituinen automatka Yä Yä!!! Ajatelkaa – pääsen Aunukseen. Hienoa, vai mitä? Kyllä on minua onnistanut taas, sen minä vaan sanon. [...] Se on varmasti jännää se. (Tytär 29.9.1941)

Tyttären kirjeiden kerronnassa kesällä ja syksyllä 1941 korostuu matkanteon intensiivisyys. Matkantekoon liittyy paljon odotusta, jopa jännitystä ja epävarmuutta. Tieto matkaan lähtemisestä tulee nopeasti, samoin lähtö siirtymälle kohti seuraavaa etappia. Tekstin puhekieliset huudahdukset ja korostunut välimerkkien käyttö viittaavat jännittäviin tapahtumiin, seikkailuun ja normaalista arjesta poikkeaviin tapahtumiin. Kirjoittaja ilmaisee innostuksensa siitä, että hänellä on mahdollisuus olla läsnä ja osallistua erityisiin, jopa historiallisiin tapahtumiin. Matkanteko lottakomennukselle rinnastuu ja kietoutuu yhteen jo aikaisemmin käsitellyn sotaturismin kanssa. Perheen tytär kirjoittaa Aunukseen matkustamisesta kuin se olisi vapaa-ajan matkailua tai virkistävää retkeilyä, johon hänellä on etuoikeus osallistua. Tätä ei pidä kuitenkaan tulkita sodan todellisuuden kiistämiseksi vaan vallitsevan asiantilan jäsentämiseksi jollakin tavalla ymmärrettävään ja hallittavaan muotoon.

Kenttälottien elinolosuhteisiin vaikutti suuresti se, missä lottakomennusta suoritettiin.

Vaikeimmat ja alkeellisimmat olosuhteet olivat useimmiten talvisodassa menetetyillä ja jatkosodan alussa takaisin vallatuilla alueilla. Näillä alueilla jouduttiin tyytymään asumiseen valmiissa rakennuskannassa, jota sotatoimet ja erityisesti välirauhan aikana vallinnut

venäläismiehitys olivat vaurioittaneet. (Latva-Äijö 2009, 366–367.) Kuten aineistostani käy ilmi, kenttälottien asuinolosuhteet, etenkin väliaikaismajoituksissa, olivat useimmiten hyvin alkeelliset.

Kun tulimme tänne katsomaan näytti kaikki siltä, ettei millään saa siivottua. Lattiasta ei nähnyt ollenkaan minkä värinen se oli. Se oli ensinnäkin niin likainen ja toiseksi se oli täynnä ryssäläistä kirjallisuutta varsinkin. Keittiössä oli pari kaappia ja niiden ovet ja laatikot olivat selkosen selällään ja kaikki astiat, mikäli niitä oli ollut oli heitetty lattialle sirpaleiksi. Yksi pöytä oli ladottu täyteen sellaisia astioita, joissa oli ruuan tähteitä. Parissa oli jotakin lientä, joka haisi niin julmetusti. Kärpäsiä ne olivat täynnä tietenkin. (Tytär 30.8.1941)

Valmiiden seinien sisälle majoittuminen tarkoitti monin paikoin olosuhteiden ja fyysisen ympäristön jälleenrakentamista, ennen kuin asuminen oli mahdollista edes jollakin tavoin järkevissä puitteissa. Kirjeen kerronnasta selviää, että kyse ei ollut vain epäsiisteydestä, vaan myös sodan aiheuttamasta hävityksestä. Narratiivisesta näkökulmasta katsottuna lainauksessa kuvailtu tilanne voidaan tulkita murtumakohtana, jossa totuttu arki muuttuu.

Yksityiskohtainen ympäristön kuvaus tyttären kerronnassa voidaan tulkita kirjoittajan tavaksi jäsentää uutta ja poikkeuksellista tilannetta. Ympäristön tarkka kuvailu kirjeessä tuo esiin vahvasti aistillisen näkökulman suhteessa ympäristöön. Teksti välittää konkreettisesti lukijalle kirjoittajan näkö- ja hajuaistimuksia. Tästä näkökulmasta katsottuna tyttären teksti rakentaa vahvan vastakkainasettelun oman lapsuudenkodin järjestykseen ja puhtauteen, joita voidaan pitää kanonisen arjen normeina. Kertomus ei kuvaa ainoastaan fyysisistä tilaa, vaan myös sota-ajan poikkeusolosuhteiden rikkomaa arkista järjestystä.

Ja muista vaan olla varovainen niiden miinojen suhteen. Olen kuullut, että on tapahtunut jo räjähdyksiä monta päivää sen jälkeen kun on jo pitänyt olla selvää. Ovat laittaneet sellaisia aikasytytyksellä laukeavia. On vaarallista mennä sisään sellaisiin rakennuksiin, joita ei ole vielä tarkastettu. (Äiti 14.9.1941/Nakkila)

Äidin kerronnassa elinolosuhteisiin liittyvät viittaukset tulevat esiin pääasiassa huolena tyttären turvallisuudesta. Äidille lottien elinolosuhteet komennuksella näyttäytyvät erilaisina mahdollisina riskeinä. Dialogisesti äidin ja tyttären kerronnat täydentävät toisiaan. Tytär kuvaa elävästi ja aistivoimaisesti sekasortoista ympäristöään, jota äiti pyrkii varoituksillaan ja ohjeillaan palauttamaan mahdollisuuksien rajoissa turvalliseksi. Turvallisuuteen ja elinolosuhteisiin kiinnittyvässä dialogissa äiti ottaa suojelijan roolin, tytär pyrkii puolestaan kirjoituksillaan lieventämään äitinsä huolta sekä sodan mukanaan tuomaa epävarmuutta.

Meillä on kyllä täällä oikein sotakoira vahtina. Silloinkin kun 'Husu' on syömässä tai muualla, on se meille hyvä turva. Kun me menemme syömään, viemme sen aina mukana. Se saa myös sieltä ruokansa. Eihän meillä täällä sille mitään ole antaa. Hihnasta sitä aina täytyy pitää tietysti, että se ei pääse tekemään pahoja. Kyllä se nostaa heti rähäkän, kun joku menee maantietä pitkin tai vielä enemmän, jos joku tulee pihaan. Se on sen tähden hyvä, että voi mennä pihalle katsomaan, ketä tulee, sillä tänne sisään ei saa päästää ketään muita kuin omaa väkeä. (Tytär 13.9.1941)

Tytär kertoo monin paikoin kirjeissään erilaisista turvallisuutta parantavista tekijöistä. Hyvä esimerkki on lainaus, jossa tytär kertoo sotakoirasta, joka suojelee lottia. Koira voidaan nähdä tässä yhteydessä konkreettisena turvallisuuden symbolina. Tytär kirjoittaa koirasta käytännöllisenä, turvaa tuottavana ratkaisuna, joka vastaa äidin tarpeeseen varmistua tyttärensä turvallisuudesta. Sen lisäksi, että tytär huomioi tekstissään vastaanottajan huolen hän myös ilmaisee ymmärtävänsä ympäristöön ja poikkeusolosuhteisiin liittyvät vaaratekijät. Turvallisuuteen liittyvä kerronta osoittaa, että teema on jatkuvasti läsnä tavalla tai toisella poikkeusolosuhteiden arjen rakenteissa. Taloa ei saa jättää yksin, ulkopuolisia ei päästetä sisään, ja pihalle mennään tarkkailemaan koiran kanssa tilannetta. Turvallisuuden esiin tuominen voidaan nähdä melko realistisena kuvauksena arjen todellisuudesta.

Tilapäis- ja joukkomajoituksissa oli hyvin vähän mahdollisuuksia omaan yksityiseen tilaa. Käytännön syistä monesti lottien makuutilat oli sijoitettu niin lähelle miesten asuintiloja, että yksityisyys häiriintyi pahoin. (Latva-Äijö 2009, 366.)

Sinun äiti pitäisi tehdä minulle pyjama. Katsos, kun me joudumme olemaan yötä vuoroon kahdessa paikassa, että ei tarvitse kuljettaa yöpukua paikasta toiseen. Siellä toisessa paikassa joudumme nukkumaan samassa huoneessa niiden kahden miehen kanssa. Älkää hämmästykö nyt yhtään. Sen takia sen pyjaman pitäisi olla jotakin tummaa kangasta. Katsos meidän pitäisi näyttää pyjamassakin pukeutuneilta. Kun siellä niin kuitenkin joudumme kulkemaan. Emmehän me voi missään 'hepenissä' siellä kulkea. (Tytär 30.8.1941)

Tässä lainauksessa tyttären kirjeestä esiintyy useita opinnäytetyöni kannalta merkittäviä teemoja. Ensinnäkin kirjeessä kerrotaan hyvin arkipäiväisestä ja käytännöllisestä tarpeesta, joka syntyy olosuhteiden pakosta. Tilapäismajoitus ja kahden majapaikan välillä kulkeminen synnyttävät tarpeen uudelle yöasulle. Pyjaman pyytäminen kotoa ei näyttäydä vain henkilökohtaiseen mukavuuteen liittyvänä asiana, vaan käytännöllisenä ratkaisuna tilanteessa, jossa tavaroiden jatkuva kuljettaminen paikasta toiseen on hankalaa. Tällaiset arkiset tarpeet kertovat konkreettisesti siitä, kuinka kotirintama toimi huoltokanavana lottakomennuksella

oleville naisille. Toiseksi lainaus viittaa siihen, miten poikkeusolosuhteet muuttivat sukupuolten väliseen kanssakäymiseen liittyvää normistoa. Kirjeessään tytär kertoo nukkuvansa samassa huoneessa kahden miehen kanssa. Tämä olosuhteista johtuva järjestely oli varsin poikkeuksellinen suhteessa rauhanajan sukupuolten välisen kanssakäymisen käytänteisiin. Kirjeessä kuvattu tilanne voidaan tulkita kanonisen järjestyksen rikkoutumisena, sillä rauhanajan arjen vakiintuneisiin toimintamalleihin ja odotuksiin kuului naimattomien nuorten sukupuolinen erillisuus.

Dialogisuuden näkökulmasta on mielenkiintoista, kuinka tytär ikään kuin valmistelee kirjeen lukijaa vastaanottamaan kanonisen järjestyksen murtumakohdan. Tytär ennakoi äitinsä hämmästyä ja mahdollisesti myös moraalista paheksuntaa toteamalla majoitusjärjestelyistä, että ”älkää hämmästykö nyt yhtään”. Samalla tytär esittää käytännön ratkaisun, päivävaatteiden näköisen yöasun, jonka avulla poikkeuksellinen tilanne on mahdollista ottaa haltuun. Pyjaman tummaa ja peittävää kangasta korostamalla tytär pyrkii palauttamaan poikkeukselliseen tilanteeseen totuttuja ja tuttuja sosiaalisen järjestyksen toimintamalleja, kuten sukupuolten välistä etäisyyttä. Yöasu edustaa mikrotasolla kunniallisuutta ja siveellisyyttä. Peittävä ja tumma pyjama toimii konkreettisena tapana hallita tilannetta, jossa yksityisyyden ja sukupuolisen erillisyyden rajat ovat hämärtyneet poikkeusolosuhteiden vuoksi. Tästä näkökulmasta katsottuna yöasu saa symbolisen merkityksen, jonka kautta tytär viestii äidilleen noudattavansa lottajärjestön ja laajemminkin aikakauden moraalisia odotuksia.

6.3 Terveys, hygienia ja sairastumisen uhka poikkeusolosuhteissa

Vaihtuvat ja alkeelliset olosuhteet lottakomennuksella asettivat omat rajoituksensa henkilökohtaisen terveyden ja hygienian hoitamiseksi. Mahdollisuus säännölliseen saunomiseen pyrittiin järjestämään, mutta muutoin peseytyminen saattoi olla vain kasvojen pesu. Lisäksi aikakaudelle tyypillinen häveliäisyys jätti nuoret naiset monesti yksin tai huhupuheiden ja sattumalta saatujen tietojen varaan naisten hygieniasta. Itsensä hoitamista vaikeutti pyykinpesemisen hankaluus ja vaihtovaatteiden rajallinen määrä. (Lukkarinen 1981, 218.) Aineistoni perusteella sauna ja saunominen olivat lottakomennuksella merkittäviä asioita paitsi henkilökohtaisen hygienian osalta myös vapaa-ajan vieton näkökulmasta.

Siinä samassa rakennuksessa on sauna, jota pojat lämmittävät joka toinen päivä. Olemme jo kerran olleet saunassa ja tänään menemme taas, koska on lauantai. (Tytär 13.9.1941)

Olimme eilen saunassa. Pojat ovat sen heti alussa tehneet. (Tytär 19.10.1941)

Saunominen tarjosi vaihtelua arkeen sekä mielekästä tekemistä muuten varsin rajatussa elinpiirissä. Saunomisen merkityksestä kertoo myös se, miten aktiivisesti mahdollisuuksia saunomiseen etsittiin. Tyttären kerronnasta käy ilmi, että saunomiseen soveltuvia paikkoja haettiin matkan aikana esimerkiksi hylätyistä rakennuksista. Osasto Loukolan saapuessa asemapaikkaansa Vaaseeniin saunan rakentaminen oli yksi ensimmäisistä toimenpiteistä. Tämä korostaa saunan merkitystä sekä hygienian ylläpidon että elinolosuhteiden kohentamisen kannalta. Sauna oli yhteisten aterioiden tavoin symbolinen tila, jonka avulla komennusolosuhteissa pyrittiin säilyttämään normaalin arjen käytäntöjä ja siten sopeutumaan niin kutsuttuun uuteen arkeen sota-ajan olosuhteissa.

Pyykinpesu oli jo rauhanaikana maaseudulla erityisesti talvisin raskasta työtä, sillä pyykkiä pestiin käsin usein kylmässä vedessä. Komennusolosuhteissa pyykinpesun haasteet korostuivat entisestään, kun pesuvälineiden saatavuus, mahdollisuuden lämmittää vettä ja pesutilat olivat rajalliset. Seuraava tyttären kirjeestä otettu lainaus havainnollistaa konkreettisesti pyykinpesun fyysistä kuormittavuutta komennusolosuhteissa.

Pesin nim. pari kolme päivää ennen joulua pyykkini... Pesin ne kaikki, molemmat lottapukuni, yöpukuni alusvaatteeni, pyyheliinat, sukat y.m. y.m. Käteni menivät ihan rikki... Pari päivää vuosi melkein joka sormen päältä vettä ja verta. (Tytär 25.12.1941)

Huomionarvoista on, että tytär katsoo aiheelliseksi kertoa pyykinpesusta äidilleen. Kirjoittamalla suorittamastaan työstä tytär vahvistaa omaa toimijuuttaan poikkeuksellisissa olosuhteissa. Näin kirjeen kerronta ei näyttäydy vain arjen kuvauksena, vaan kirjoittaja välittää tekstinsä kautta kuvaa itsestään sitkeänä ja velvollisuudentuntoisena henkilönä, joka selviytyy raskaista arjen tehtävistä kaukana kotoa.

Tyttären kirjeistä löytyy useita viittauksia puhtauteen ja hygieniaan liittyen, mutta niissä käsitellään yleisellä tasolla peseytymistä, pyykinpesua ja puhtautta. Kirjeistä ei löydy viitteitä esimerkiksi kuukautisiin liittyviin käytännön asioihin. Tämän asian puuttuminen tyttären kerronnasta voi viitata aikakaudelle tyypilliseen häveliäisyyteen. On mahdollista, että vaikka kirjeiden vastaanottaja oli kirjoittajan oma äiti, kuukautisiin liittyviä kokemuksia ja käytäntöjä ei koettu sopiviksi käsitellä kirjeissä. Pidän kuitenkin todennäköisenä, että

komennusolosuhteet asettivat kuukautishygienialle omat haasteensa. Rajalliset peseytymismahdollisuudet, pyykinpesun työläys sekä niukat tarvikkeet saattoivat pakottaa tekemään kompromisseja kuukautisten hoitamiseen liittyvissä käytänteissä. Näin ollen kirjeiden vaikeneminen ei välttämättä tarkoita, ettei nämä kysymykset olisi olleet osa komennuselämän haasteita ja arkea, vaan pikemminkin sitä, että niitä ei kirjoitettu näkyviksi kirjeenvaihdossa.

Edellä mainittujen henkilökohtaiseen hygieniaan ja itsehoitoon liittyvien haasteiden vuoksi tartuntataudit, kurkkutulehdukset, selän ja vatsanpohjan vaivat, nivel- ja lihaskivut sekä reumaattiset oireet olivat osa kenttälöttien arkea. Terveydellisiä haittoja aiheuttivat myös syöpäläiset ja miehitetyn alueen rottaongelma. Sodan arkinen todellisuus, sairaudet ja puutteelliset mahdollisuudet terveydenhoitoon muodostivat lottakomennuksella tilastollisesti suuremman uhan yksilölle kuin vihollisen toiminta. (Latva-Äijö 2009, 375–376.) Tartuntatautien lisääntyminen väestön keskuudessa on tyypillistä sota-ajalle. Joukkojen keskittäminen lisää ihmisten fyysistä läheisyyttä, hygienian ylläpitäminen vaikeutuu ja ihmiset joutuvat entistä useammin tekemisiin syöpäläisten kanssa, näin syntyvät tartuntataudeille suotuisat olosuhteet. Sota-ajan poikkeusolosuhteissa epidemiat syntyvät pääosin kolmella tavalla. Ensinnäkin monet sotiin liittyvistä tartuntataudeista ovat eläinperäisiä, jolloin syöpäläisten ja rottien lisääntynyt määrä vaikuttavat tautitilanteeseen. Toiseksi haasteellisissa elinolosuhteissa ilmajälitteiset infektiot, kuten isorokko, tuhkarokko, tuberkuloosi ja influenssa, pääsevät leviämään tehokkaasti. Kolmanneksi saastunut vesi sekä huono elintarvike- ja eritehygieniat lisäävät sairastuvuutta. Väkivallan ilmapiirissä ja yhteiskunnan sosiaalisen kontrollin heikentyessä poikkeusolosuhteissa myös sukupuolitaudit lisääntyvät. (Anttila 2022.) Aineistoni kertoo monin paikoin siitä, kuinka etenkin perheen äiti oli hyvin tietoinen näistä terveyteen kohdistuvista uhkatekijöistä.

Kun et vaan saisi mitään tautia siellä sen kaiken kaman keskellä. (Äiti 14.9.1941)

Jos siellä sairastuu niin se voi ehkä koitua vaaralliseksi. Parempi katsoa kuin katua. (Äiti 14.9.1941)

Perheen äidin kerronnassa tämän tematiikan keskiöön nousee sairastumisen uhka ilman tarkempaa erittelyä. Kerronnan epämääräisyys viittaa siihen, että pelon ja huolen kohteena ei ole mikään yksittäinen sairaus tai epidemia. Kirjeissä ei ole mainintoja siitä, että tyttären

komennuspaikassa olisi esiintynyt esimerkiksi tuberkuloosia tai punatautia. Mikäli tytär olisi kirjoittanut näiden vaarallisten tartuntatautien esiintymisestä komennusyhteisössä, olisi äidin kerronta ja huoli todennäköisesti kohdistunut juuri näihin sairauksiin. Näin ollen äidin kirjeissä terveyteen kohdistuvia riskejä käsitellään määrittelemättömästi ja yleisellä tasolla. Äidin kerronnasta välittyy ymmärrys siitä, että rintamaolosuhteissa sairastuminen on todellinen ja vakava uhka. Samalla kirjeissä korostuvat varovaisuus ja ennaltaehkäisy, mikä kertoo kotirintaman rajallisista mahdollisuuksista vaikuttaa tilanteiden kulkuun. Äiti ei voi puuttua asioihin suoraan, mutta hän pyrkii hallitsemaan tilannetta neuvojen ja kehotusten kautta. Näin äiti rakentaa itselleen toimijuutta tilanteessa, jossa konkreettinen vaikuttaminen on mahdotonta.

Tyttären kerronta käy epäsuoraa dialogia äidin tekstien kanssa. Hän ei välttele sairastumisesta kirjoittamista, mutta kuvaa sitä neutraalisti ja arkipäiväisesti, mikä vähentää tilanteen dramaattisuutta. "Meissä oli kuumetta... oksensin... vilusti niin hirveästi." (Tytär 8.12.1941) Sairautta ei esitetä poikkeuksellisenä tai erityisen vaarallisena, vaan osana normaalia arkea. Mielenkiintoista on, että tytär kertoo sairastumisestaan, mutta ei mainitse toipumisesta. Tämä viittaa siihen, että paraneminen on hänelle itsestään selvää, eikä siksi vaadi erityistä huomiota. Näin sairastuminen normalisoituu osaksi lottakomennuksen arkea ja toimii vastapainona äidin kirjeissä korostuvalle huolelle.

Huomionarvoista on myös se, että tyttären kirjeistä löytyy useita mainintoja syöpäläisistä, mutta teksteissä syöpäläiset eivät esiinny mahdollisina uhkina tai taudinaiheuttajina vaan välttämättömänä osana poikkeusolosuhteiden arkea.

Mikäli lepäämisestä tuli mitään, kun koko yön oli vieraita vuoteessa nim. sellaisia hyppiviä, inhottavia.
(Tytär 26.7.1941)

Kaikennäköisiä rääsyjäkin oli muun moskan joukossa. Ne olivat tietenkin luteissa ja täissä, sen kai arvaatte ilman muuta. (Tytär 13.9.1941)

Tyttären kerronnassa syöpäläisten läsnäoloa pidetään lähes itsestään selvänä asiana. Äidin kirjeistä ei puolestaan löydy mainintoja syöpäläisistä, eikä hän myöskään kommentoi tai ota kantaa tyttärensä kirjeiden kerrontaan tämän asian osalta. Syöpäläisten puuttuminen äidin kerronnasta viittaa siihen, ettei äiti kokenut syöpäläisiä terveydellisenä uhkana tyttärelleen, eikä kokenut tämän vuoksi tarpeelliseksi varoitella tyttärtään syöpäläisistä. Huomionarvoista

on myös se, ettei tyttären kerronnasta löydy mainintoja rotista, vaikka tutkimuskirjallisuuden mukaan rotat kuuluivat sota-ajan poikkeusolosuhteiden elinympäristöön. Aineistoni ja tutkimuskirjallisuuden välinen poikkeama on mielenkiintoinen. Tyttären kirjeissä kerrotaan kuitenkin monista muista haittaeläimistä, mistä voisi päätellä, ettei aihe ollut kerronnassa millään tavalla esimerkiksi häveliäisyyden vuoksi välteltävä. Näin ollen voi olettaa, että myös rotat olisivat tulleet mainituiksi osana lottakomennuksen kokemusmaailmaa. Rotista vaikeneminen ei välttämättä tarkoita, etteikö niitä olisi esiintynyt elinympäristössä. Se viittaa pikemminkin siihen, että niiden merkitys arjen kannalta oli vähäisempi kuin kirjeissä mainittujen luteiden ja täiden.

Aineistostani käy monin paikoin ilmi, miten lottakomennuksella terveyttä oli mahdollista elinolosuhteiden haasteista huolimatta hoitaa ennakoivasti. Osin mahdollisuudet oman terveyden hoitoon olivat jopa paremmat kuin sotaa edeltävinä vuosina. Hyvänä esimerkkinä tästä voidaan pitää lottakomennuksella saatavilla ollutta hammashoitoa. Nimittäin 1940-luvun Suomessa hammashoito oli vielä kehittymässä, ja hammaslääkäreitä oli väestöön suhteutettuna vähän. Hammashoito oli pitkälti yksityistä, eikä kattavaa julkista järjestelmää ollut vielä olemassa. (Tarinaharjun sairaalamuseo 2021.) Tyttären kerronnassa hammaslääkärille lähdön korostaminen kysymyksellä ”arvatkaa minne” viittaa siihen, että käsillä on tavallisesta arjesta poikkeava tapahtuma. Lainauksista selviää, että hoidon maksuttomuus nousee tärkeäksi ja merkitykselliseksi asiaksi. ”Sen jälkeen lähden – arvatkaa minne – sellaiseen paikkaan kuin – hammaslääkäriin. [...] Armeijan tai valtion laskuun se paikkaa. [...] Annan tuosta edestäkin paikata, koska on kerran siihen tilaisuus, eikä se maksa itselle mitään.” (Tytär 11.11.1941) Maksuttomuus ei ainoastaan mahdollistanut hoitoa vaan myös kannusti käyttämään hammaslääkärin palveluja. Tyttären kerronnasta voi päätellä, että tämä mahdollisuus madalsi kynnystä teettää sellaisia toimenpiteitä, joita ei siviilielämässä välttämättä olisi pidetty välitöntä hoitoa vaativina tai taloudellisesti perusteltuina. Lisäksi tekstissä tytär näyttäytyy aktiivisena päätöksentekijänä, joka arvioi omia mahdollisuuksiaan ja käyttää hyväkseen tarjolla olevia resursseja. Lainaus on hyvä esimerkki siitä, miten lottakomennus alkeellisista olosuhteistaan ja niukkuudestaan huolimatta saattoi tarjota myös yllättäviä hyvinvointiin liittyviä mahdollisuuksia.

Äidin kirjeistä ei löydy viittauksia hammashuoltoon, eikä hän kommentoi tyttärensä kerrontaa aiheeseen liittyen. Aiheen esiintyminen yksipuolisesti vain toisen kirjoittajan kirjeissä tuo esiin kotirintaman ja lottakomennuksen erilaiset näkökulmat. Tytär kertoo varsin laveasti

terveyteen liittyvistä mahdollisuuksista, kun taas äiti keskittyy teksteissään terveyteen liittyviin huolen aiheisiin ja uhkakuviin. Hammashoidon puuttuminen äidin kerronnasta viittaa siihen, ettei sitä pidetty kotirintaman näkökulmasta erityisen merkityksellisenä tai keskustelua edellyttävänä aiheena. Tämä tukee tulkintaa kirjeenvaihdon valikoivasta luonteesta. Kaikki kokemukset eivät siirry osaksi dialogia, vaan merkityksellisiksi nousevat kirjoittajien oman kokemusmaailman kannalta tärkeät teemat. Kokonaisuutena kirjeenvaihto osoittaa, kuinka terveys ja sairaus jäsenyivät poikkeusolosuhteissa samanaikaisesti konkreettisina arjen käytäntöinä, kokemuksellisinä uhkina ja kertomuksellisinä keinoina hallita epävarmuutta.

6.4 Viholliskuva, propaganda ja arjen kohtaamiset

Geneven vuoden 1929 sopimus salli sotavankien käytön työvoimana, kunhan työ ei ollut vaarallista. Kyseessä oli Punaisen Ristin johdolla valmisteltu valtioiden välinen kansainvälinen sopimus, jonka useat valtiot allekirjoittivat ja ratifioivat. Sopimuksen mukaan sotavankiupseerien ja aliupseerien käyttäminen työvoimana oli kuitenkin kiellettyä. Sotavangeille työhön sijoittaminen merkitsi toisaalta vihollisen hyväksi työskentelyä, mutta toisaalta monille se tarjosi myös vaihtelua vankileirielämään, vapaampaa liikkumista ja parempaa ravintoa. Tavallisesti sotavankeja käytettiin jatkosodan hyökkäysvaiheen aikana vuonna 1941 erilaisissa työkomppanioissa, joissa rakennettiin kapulateitä ja korjattiin rautateitä. Sotavankien työtehtävät olivat useimmiten yksinkertaisia ja fyysisesti raskaita. Mikäli sotavangilla oli jonkin tietyn alan koulutusta tai osaamista, pyrittiin tätä ammattitaitoa hyödyntämään. (Kauhanen 2025, 43–45.)

Suomalaisten suhtautumiseen sotavankeja kohtaan sekä viholliskuvaan vaikutti se, millaiseen sotaan suomalaiset kesällä 1941 lähtivät ja mitä sodalla haluttiin saavuttaa. Suomen sotilaallinen ja poliittinen johto ei kannattanut liittolaisensa Saksan kansallissosialistista ideologiaa. Sen sijaan Saksan luoma viholliskuva bolševikeista ja juutalaisista, joka pohjautui pitkälti rotuoppiin, rotuhierarkiaan ja rotuhygieniaan, oli joiltain osin samankaltainen suomalaisten venäläisistä luoman viholliskuvan kanssa. Hitler käytti juutalaisista biologiaan viittaavia termejä kutsuen heitä muun muassa syöpäläisiksi, basilleiksi, rottalaumaksi tai verta imeviksi hämähäkeiksi, joista olisi päästävä eroon. Samaan tapaan eurooppalainen russofobinen käsitys Venäjästä esitti jo 1500-luvun loppupuolella venäläiset petollisina, väkivaltaisina, kesyttöminä, eläimellisinä ja sivistymättöminä. (Danielsbacka 2016, 36–37.)

Suomalaisten jatkosodan aikainen viholliskuva rakentui pitkälti itsenäisyyden alkuvuosien venäläisvihamielisen julkisen kirjoittelun pohjalta. Venäläisvihan levittäminen palveli vuosina 1917–1918 Suomen poliittisia päämääriä. Aluksi vihaa lietsoivat Saksassa sotilaskoulutuksessa olleet jääkärit ja aktivistit, mutta pian nämä ajatukset levisivät erityisesti maalaisliiton kautta laajemminkin suomalaisen yhteiskunnan valkoiselle puolelle. Sisällissodan jälkeen venäläisviha sai jopa mytologisia piirteitä, ja sitä ilmeni lähes kaikissa kansankerroksissa. Ilmiön syntymiseen vaikutti se, että vasta itsenäistynyt Suomi tarvitsi ja sai bolševikkien vallankumouksen myötä Neuvosto-Venäjältä riittävän uhkaavan ulkoryhmän, jonka avulla oman maan kansalaisista voitiin muodostaa kiinteä ja suhteellisen yhtenäinen sisäryhmä. Näin vastakkain asettuivat ”puhdas” suomalaisuus ja ”saastainen” venäläisyys. Autonomian ajasta poiketen, jolloin vastustettiin vain sortovallan edustajia, suomalaisten inho alkoi kohdistua koko Venäjän kansaan. (Danielsbacka 2016, 38–39.)

Aikakauden rotuajattelulla oli kaksijakoinen vaikutus suomalaisten muodostamaan viholliskuvaan. Ensinnäkin propagandan piirissä viholliskuvaa rakennettiin tietoisesti venäläisiin kansakuntana kohdistuvan vihapuheen avulla, jolle itsenäisyyden alkuvuosien kirjoittelu venäläisistä tarjosi otollisen retorisen pohjan. Venäläisvihan levittäminen epäinhimillisti vihollisen, mikä helpotti esimerkiksi vihollisen tappamista sotatilanteessa. Toinen vähemmän demonisoiva viholliskuva oli sekin selvästi suomalaiset ja venäläiset erotteleva. Rotuhierarkiaan pohjautuvassa ajattelussa asennoituminen venäläisiin sivistyksellisesti ja kulttuurisesti suomalaisista jälkeenjääneinä sekä takapajuisena ja yksinkertaisena kansana ei kuitenkaan epäinhimillistänyt venäläisiä täydellisesti. Suomalaisten viholliskuvaa tarkasteltaessa on huomattava, että tutkimukset, jotka käsittelevät suomalaisten asennoitumista venäläisiin perustuvat pitkälti julkiseen sanaan, kirjallisuuteen ja lehdistöön, jolloin varmuudella ei voida sanoa, mitä yksityiset ihmiset ajattelivat asiasta. (Danielsbacka 2016, 40–41.)

Edellä esitetty viholliskuva näkyy aineistossani monin tavoin. “Siellä näin ensimmäiset ryssät, eläissäni. Niitä oli noin 50, kun ne tulivat jonossa asemalle. Kyllä olivat tossujalat kamalan näköisiä.” (Tytär 30.8.1941) Lainauksessa tytär kertoo ensikohtaamisestaan vihollisen kanssa. Tekstissä korostuu tilanteen ainutlaatuisuus ja poikkeuksellisuus, ensimmäinen kerta. Kuvatussa tilanteessa aikaisemmin rakentunut viholliskuva konkretisoituu todellisuudeksi. Tyttären kerronnassa vihollinen ei näyttäyty tässä kohtaamisessa yksilönä, vaan kasvottomana massana. Tytär myös kauhistelee vihollisten ulkonäköä ja asettaa näin

tekstissään vihollisen visuaalisen olemuksen inhon kohteeksi. Tämä lyhyt katkelma osoittaa, miten ajalle tyypilliseen tapaan vihollinen nähdään toiseutena, ulkoisesti poikkeavana ja alempiarvoisena suhteessa suomalaisiin.

Tyttären kerronnasta välittyy sodan aikaiselle propagandalle tyypillinen viholliskuva. ”Ei suomalainen sentään vaikka olisi kuinka kova nälkä, ala syödä aseveljeään. Siinä sen näkee, että ryssä ei ole minkäänlaista moraalialueita olemassakaan.” (Tytär 9.11.1941) Tästä lainauksesta voi päätellä, että tyttären komennuspaikassa tai sen ympäristössä oli levitetty joko rintamalehtien, valokuvien tai kuulopuheiden perusteella klassista kauhupropagandaa vihollisen kannibalismista (Kleemola 2016, 68). Tyttären kerronnassa todennäköisesti huhuihin tai sotatoimialueella levinneeseen propagandaan perustuva yksittäinen tapahtuma yleistetään ja yhdistetään suomalaisille tyypillisen viholliskuvan mukaisesti koskemaan koko kansaa. Vihollinen esitetään äärimmäisen epäinhimillisenä, julmana ja eläimellisenä. Tytär rakentaa kerronnassaan voimakkaan vastakkainasettelun suomalaisten ja venäläisten välille. Suomalaisuuden hän näkee luotettavana aseveljeytenä, kun puolestaan venäläiset hän kuvaa täysin moraalittomiksi. Kerronta ei jätä tilaa viholliskuvan osalta poikkeuksille vaan pahuus lävistää tyttären kerronnassa koko kansan tasolla venäläiset.

Aineistosta löytyy myös viitteitä siitä, että henkilökohtaiset kohtaamiset sotavankien kanssa lieventävät absoluuttista viholliskuvaa. ”Olin koko ajan istumassa siinä ikkunan vieressä ja katselin niitä. Eivät ne niin kauhean julman ja ruman näköisiä olleet läheltä katsoen nyt, kun olivat siistejä.” (Tytär 9.9.1941) Tytär kirjoittaa kotiin tarkkailevansa sotavangeja ja kerronnasta käy ilmi, että tilanteeseen ei liity pelkoa, kauhua tai uhkaa vaan ennemminkin uteliaisuutta toiseutta kohtaan. Huomionarvoista on, että tyttären kerronnassa aikaisemmin esitettyyn viholliskuvaan syntyy murtumia. Vihollinen ei näyttäytyäkään läheltä katsottuna totaalisen brutaalina ja epäinhimillisenä. Arkinen tilanne, joka tuo sotavangit fyysisesti lähelle, johtaa siihen, että jo aikaisemmin omaksuttu ja opittu stereotyyppinen näkemys vihollisesta alkaa muuttua tai ainakin lieventyy. Kerronnassa maininta siisteydestä on myös merkittävä poikkeama aikaisemmin esitetystä viholliskuvasta. Maininta siisteydestä ikään kuin inhimillistää toiseutta ja kohdistaa huomion lähestyttävään yksilöön, kollektiivisen, kasvottoman ja uhkaavan vihollisen sijaan.

Silloin, kun siivosimme itsellemme taloa oli meillä 5 vanjaa apuna. Se on kyllä oikein, että ne pannaan korjaamaan omat roinansa pois. Se oli elämys sekini, olla

päällikkönä ryssille ja kantaa heidän kanssaan tavaroita ulos. Ahkeria ne olivat. (Tytär 9.10.1941)

Tyttären kerronnassa vihollinen arkisessa tilanteessa tarpeellisena apuna ja työvoimana, ei niinkään uhkana tai pelon kohteena. Vihollinen näyttäytyy alisteisessa asemassa ja työ suomalaisten hyväksi selitetään oikeutettuna hyvityksenä. Sanamuoto “olla päällikkönä ryssille” paljastaa tilanteen kokemuksellisen merkityksen kirjoittajalle. Valta-asetelma suhteessa viholliseen tuottaa jopa elämyksellisyyttä. Teksti osoittaa, kuinka arjen vuorovaikutustilanteet saattoivat tuottaa hyvinkin ristiriitaisia kokemuksia. Vihollinen pysyi sanamuodoissa opitun viholliskuvan mukaisena, mutta arkisessa käytännön tilanteessa vihollinen saattoi myös näyttäytyä toimivana, tarpeellisena ja työteliäänä yksilönä.

Niin siitä minun piti myöskin mainita että älä viitsi keskustella niiden ryssien kanssa vaikka kuinka olisivat kohteliaita. Ne ovat meidän vihollisia oikein verivihollisia. Heidän ja meidän välillämme pitää olla hyvin korkea aita. He eivät ansaitse edes ystävällistä silmäystä meiltä. (Äiti 21.11.1941 / Nakkila)

Äidin kerronnassa viholliskuva näyttäytyy melko ehdottomana. Vihollisuus ei rajaudu vain vallitsevaan sotatilanteeseen, vaan kiinnittyy venäläisyyteen ylipäätään. Äidin ohje olla keskustelematta edes kohteliaiden venäläisten kanssa perustuu huoleen tyttären turvallisuudesta sodan epävarmoissa olosuhteissa. Samalla se rakentaa vihollisen ulkopuoliseksi suhteessa omaan yhteisöön. Vihollisen ei nähdä jakavan samoja moraalisia normeja. Äidin kirjeiden viholliskuvasta on myös havaittavissa viitteitä perheen aatteellisesta taustasta. Lainauksen viholliskuvan ehdottomuus voidaan sijoittaa laajempaan aatehistorialliseen kontekstiin. Valkoisen Suomen identiteetti rakentui pitkälti vuoden 1918 kokemusten, bolševismin vastaisuuden ja vahvan kansallisen yhtenäisyyden varaan, mikä osaltaan vahvisti käsitystä venäläisistä pysyvänä ja perimmäisenä vihollisena. Äidin kirje heijastaa näin paitsi sodan aikaista viholliskuvaa myös pidempää ideologista jatkumoa, jossa raja suomalaisuuden ja venäläisyyden välillä nähdään sekä poliittisesti että moraalisesti ylittämättömänä.

6.5 Paikallinen siviiliväestö

Neuvostoliittolaiset pyrkivät evakuoimaan siviiliväestön mahdollisimman tehokkaasti suomalaisjoukkojen etenemisen tieltä. Evakuointien yhteydessä aikuiset miehet sijoitettiin puna-armeijaan joko sotilaiksi tai erilaisiin työmuodostelmiin. Tästä huolimatta siviiliväestöä jäi Itä-Karjalaan suomalaisten miehittäessä alueen. Käsky yleisestä työvelvollisuudesta tuli

voimaan Itä-Karjalassa elokuussa 1941, ja se koski aluksi kaikkia 16–59-vuotiaita henkilöitä. Itäkarjalaisten siviilien tärkeimpinä työtehtävinä olivat sadon pikainen korjaaminen, tukinuitto sekä polttopuiden hakkaaminen ja kerääminen. Työvoiman käyttöä vaikeutti se, että suurin osa epäisänmaalliseksi tulkituista eli venäläisistä henkilöistä oli suljettuna vankileireille. Leireille sijoitettuja oli erityisesti Äänislinnassa, josta ihmisiä saatettiin siirtää useita satoja kerrallaan kauempana sijaitseville metsätyömaille. Tyypillinen itäkarjalainen siviilityöläinen oli sekatyötä tekevä aikuinen nainen. Itä-Karjalan siviiliväestön merkitys työvoimana oli suomalaisille suuri, ja samalla venäläiseksi katsotun väestönosan asema parani. (Kauhanen 2025, 44–45.)

Joka aamu se haetaan meille töihin ja illalla viedään taas pois leirille.
(Tytär 6.11.1941)

Täälläpäin on melkein joka talossa ryssiä työssä. Tässäkin talossa on 16.
(Tytär 9.11.1941)

Mielenkiintoista on, ettei tyttären kirjeissä esiinny selkeää kuvausta paikallisen siviiliväestön työvelvollisuudesta tai heidän tekemästään työstä miehittäjien hyväksi. Kirjeissä ei myöskään tehdä eroa sotavankien ja paikallisen siviiliväestön välillä, vaan molemmista ryhmistä käytetään yleisnimitystä ”ryssä”. Joissakin kohdissa käy kuitenkin selvästi ilmi, että työ teetettiin sotavangeilla, mutta suurimmassa osassa tapauksista ei ole mahdollista varmuudella päätellä, viittaako kirjoittaja sotavankeihin vai paikallisiin siviileihin. Tämä vaikeuttaa aineiston tulkintaa. Näin ollen kirjeaineisto ei anna yksiselitteistä kuvaa siitä, missä määrin paikallista siviiliväestöä käytettiin työvoimana.

Suomalaisten saapuessa Itä-Karjalaan paikallisen väestön vähäinen määrä oli heille yllätys. Paikoitellen neuvostoviranomaiset olivat aloittaneet väestön evakuoinnin liian myöhään, minkä vuoksi suurin osa väestöstä pakeni taistelujen ajaksi läheisiin metsiin. Vallattujen alueiden väestö koostui pääasiassa naisista, alle 15-vuotiaista lapsista ja vanhuksista. Syy väestön vähäisyyteen ja aikuisten miesten lähes täydelliseen puuttumiseen olivat aiemmat karkotukset, vangitsemiset, sotaväkeen otot sekä neuvostojoukkojen vetäytymisen yhteydessä tehdyt pakkoevakuoinnit ja pelottelut suomalaisten julmuuksista. (Hyytiä 2008, 57–58.) Paikallisen siviiliväestön evakuoinnin osittainen epäonnistuminen käy ilmi myös tyttären kerronnasta. “Tänne on alkanut siviiliväki palata takaisin metsästä. Niitä ovat suomalaiset kuitenkin alkaneet evakuoimaan pois, sillä tämä on aika lähellä linjoja...” (Tytär 9.10.1941) Kirjeessä myös kerrotaan, että suomalaisjoukot evakuoivat alueelle palaavaa väestöä pois

rintaman läheisyydestä. Näin kirjeaineisto havainnollistaa konkreettisella tasolla väestön liikehdintää ja epävarmuutta, joka vallitsi miehityillä alueilla sotatoimien aikana.

Suomalaisten joukkojen etenemisen myötä suoritettiin Itä-Karjalassa väestön kirjaus. Väestönkirjauksen yhteydessä toteutettiin myös kansallisuusjaottelu, jonka tavoitteena oli Suomen kansaan elimellisesti liittyvän ja rodullisesti puhtaan kantaväestön luominen Itä-Karjalan alueelle. Kansallisuusjaottelun seurauksena väestö eroteltiin kahteen luokkaan kansalliseen ja epäkansalliseen väestöön. Kansalaisuuden määrittelyn ensisijaisina kriteereinä olivat syntyperä, kieli ja koulutus. Kansalaisuusryhmittely oli monissa tapauksissa tulkinnanvaraista, etenkin karjalaisväestön kielellinen venäläistyminen vaikeutti tulkintaa. Rajatapauksissa ratkaiseva tekijä oli lopulta se, millaiset edellytykset henkilöllä katsottiin olevan kehittyä hyväksi itäkarjalaiseksi. (Hyytiä 2008, 57–58.)

Tyttären kerronta voidaan liittää laajemminkin Suur-Suomi-ideologiaan, jossa Itä-Karjalan suomalais-ugrilaisia kansoja pidettiin suomalaisille sukulaiskansoina, kun taas venäläinen väestö nähtiin vähempiarvoisena toiseutena. (Laine 1982, 20.) Tyttären kirjeessä tehty erottelu karjalaisten ja venäläisten välillä muistuttaa miehityshallinnon pyrkimystä erottaa suomalaisille sukulaiskansaksi tulkittu karjalaisväestö venäläisestä väestöstä. ”Nämä ihmiset täällä ovat nim. ihan puhtaita ryssiä. Eivät he ole enää täällä mitään Karjalaisia.” (Tytär 9.10.1941) Kirjoittaja ei käsittele tekstissään väestönjaottelua hallinnollisesta näkökulmasta, mutta hänen kerrontansa kautta välittyy ajatusmalli väestöryhmien rodullisista ja kansallisista eroista. Kirjoittajan käyttämä ilmaus ”puhdas ryssä” kertoo siitä, kuinka hän arvottaa paikallista väestöä etnisen taustan perusteella. Näin kirjeaineisto antaa viitteitä siitä, kuinka miehityshallinnon ideologinen ajattelu heijastui myös yksilölliseen tapaan määrittellä vallatun alueen asukkaita.

Itä-Karjalassa etenevät suomalaiset ilmoittivat saapuneensa alueelle vapauttajina. Bolševismin vastaisessa taistelussa vapautettaisiin itäkarjalaiset kansallisesta ja ideologisesta sorrosta. Miehityshallinnon laajentuessa syksyn 1941 kuluessa yhä uusille alueille lähetettiin Itä-Karjalan sotilashallintoesikuntaan valvonta- ja valistusupseereille mielialakatsauksia. Yksi käytetyimmistä keinoista tarkkailla mielialoja oli postisensuuri. Kirjeissä kirjoitetut mielipiteet ja ajatukset olivat omaisille tai tutuille yksityisesti kerrottuja. Kokonaiskuvan kannalta on kuitenkin hyvä muistaa, että suuri osa vallatun alueen siviiliväestöstä ei kirjoittanut tai lukenut, sillä monet olivat lukutaidottomia. Alkuvaiheessa, syksyllä 1941,

mielialakatsauksissa raportoitiin väestön mielialojen olevan myönteisiä suomalaisia miehittäjiä kohtaan. Katsauksissa myös kerrottiin luottamuksen suomalaisia kohtaan olevan nousussa. Ristiriitaisia tunteita miehittäjiä kohtaan herätti kuitenkin se, että monella paikallisella siviilillä oli omaisia puna-armeijassa, joiden puolesta he olivat huolissaan. (Laine 1982, 303.)

Aineistossani tytär kertoo useissa kirjeissä kohtaamisistaan paikallisen siviiliväestön kanssa. Useimmiten tyttären kerronta liittyy arkisiin tilanteisiin ja käytännölliseen kanssakäymiseen. “Mielellään ne ihmiset vaihtoivat maitoa leipään. Pojat antoivat faneeria muutaman palan, niin saivat pullon maitoa.” (Tytär 9.10. 1941) Kirjeessään tytär kuvaa tilannetta, jossa suomalaiset sotilaat käyvät yksinkertaista vaihtokauppaa paikallisen siviiliväestön kanssa. Lainauksesta käy ilmi, kuinka sota-ajan puute ja niukkuus synnyttävät epävirallista vaihdantataloutta. Paikalliset siviilit saivat leipää, jonka he todennäköisesti kokivat maitoa arvokkaampana hyödykkeenä, ja suomalaisille puolestaan tarjoutui mahdollisuus hankkia paikallisia tuotteita. Miehityshallinnon kontekstissa tilanne näyttäytyy arkisena selviytymisstrategiana. Paikallisen siviiliväestön elinolosuhteet olivat useimmiten epävarmat, ja heidän mahdollisuutensa hankkia muun muassa elintarvikkeita olivat rajalliset. Tällaisessa tilanteessa vaihtokauppa miehitysjoukkojen kanssa turvasi siviiliväestön arkea. Samalla vaihdantaan liittyi kuitenkin epätasainen valta-asetelma miehittäjien ja miehitysvallan alaisuudessa elävän siviiliväestön kesken. Kirjeen kerronta ei pysähdy pohtimaan näitä valtasuhteita, vaan esittää tapahtuman arkisena ja tavanomaisena tilanteena. Tämä voi viitata siihen, että tällaiset kohtaamiset olivat osa miehityksen jokapäiväistä arkea, jossa sotilaiden ja siviilien väliset suhteet rakentuvat käytännöllisten tarpeiden ja tilannekohtaisten neuvottelujen kautta.

Tytär kuvailee paikallisia elinolosuhteita poikkeuksellisen kurjiksi ja ankeiksi. “Talot ovat sellaisia suuria, harmaita kolhoositaloja... Kyllä on elämä ollut kurjaa täällä. Olisi tosiaan ollut hirveätä asua täällä koko elämänsä tällaisessa kurjuudessa.” (Tytär 9.10.1941) Kirjoittaja ikään kuin vertaa näkemäänsä omaan tuttuun asuinympäristöönsä kotiseudullaan, jonka valossa Itä-Karjalan paikalliset olosuhteet näyttäytyvät kurjuutena. Teksti kertoo myös tyttären säälin ja empatian tunteista paikallista siviiliväestöä kohtaan. Tyttären kerronnassa paikallista asumista arvioidaan negatiivisesti, mutta samalla hän pohtii, miltä kyseisissä olosuhteissa eläminen on mahtanut tuntua. Kerronta viittaa kirjoittajan kykyyn asettua ainakin hetkellisesti paikallisen siviiliväestön asemaan ja suhteuttaa heidän arkensa sekä omaan

tuttuun ja turvalliseen kotiympäristöön että vallitseviin olosuhteisiin. Lainauksesta käy ilmi, että vaikka kirjoittajan kerronnassa esiintyy paikoitellen toiseuttavaa kerrontaa paikallisista asukkaista, se ei sulje pois samanaikaista myötätuntoa heidän elinolosuhteitaan kohtaan. Tyttären tekstissä näkyvä empatia osoittaa, että miehityksen arjessa kohtaamiset paikallisen väestön kanssa saattoivat herättää myös myötätuntoa ideologisen vastakkainasettelun rinnalla.

Äidin ja tyttären teksteissä suhtautuminen Itä-Karjalan paikalliseen väestöön eroaa selvästi toisistaan. Tyttären kerronnassa paikallinen väestö nähdään osana poikkeusolosuhteiden arkea, kohtaamisina ja käytännöllisenä kanssakäymisenä. Tyttären kirjeissä viitataan myös suomensukuiseen paikallisväestöön, mikä luo rajapintaa henkilökohtaisen kerronnan ja miehityshallinnon käyttämän etnisen väestöryhmäjaottelun välille. Näin ollen tyttären kirjeet tuovat esiin miehitetyn alueen monimuotoisen väestön ja arjen tilanteita, joissa kanssakäyminen paikallisten kanssa oli osa jokapäiväistä elämää. Äidin kerronnassa itäkarjalainen väestö näyttäytyy paljon homogeenisempänä, kuin tyttären teksteissä. Äidin viittaukset paikalliseen väestöön tarkoittavat poikkeuksetta venäläisiä sotavankeja tai epäkansalliseksi määriteltyyn väestöryhmään kuuluneita henkilöitä. Äidin näkökulmasta miehitetyllä alueella toimivat paikalliset siviilit näyttäytyvät ensisijaisesti vihollisina tai sotavankeina, eivät arkisen kanssakäymisen kohteina. Kirjeiden kerronnasta paljastuu, kuinka eri ympäristöissä muodostuneet kokemukset ja näkemykset vaikuttivat käsityksiin miehitetyn alueen väestöstä. Samalla kirjeet havainnollistavat, kuinka miehitetyn alueen todellisuus oli moniulotteisempi kuin virallinen propaganda tai ideologinen retoriikka antoi ymmärtää.

7 Johtopäätökset

Opinnäytetyössäni analysoin kahden naisen, äidin ja tyttären, välistä kirjeenvaihtoa. Kirjeenvaihtoa käytiin jatkosodan alkuvaiheessa vuonna 1941. Aineistoni avulla tutkin, millaisena sota-ajan arki näyttäytyy kirjeiden kirjoittajien kokemana ja sanoittamana. Tutkimuskysymystäni lähestyn neljästä näkökulmasta, jotka täydentävät toisiaan. Ensimmäkin analysoin sota-ajan arjen kokemuksen muotoutumista ja kerronnan narratiivien syntymistä Lotta Svärd -järjestön arvomaailman kontekstista käsin. Toisekseen etsin aineistostani vastauksia siihen, millaisina käytännön asioina ja tarpeina poikkeusolojen arki rakentui kirjeissä, ja miten dialogisuus, konteksti ja kirjoittamisen rajoitteet vaikuttivat näistä tarpeista kirjoittamiseen. Kolmanneksi tutkimukseni keskiöön nousevat kirjoittajien tiedolliset tarpeet sota-ajan poikkeusolosuhteissa ja neljänneksi tarkastelen sitä, millaisia henkilökohtaisia kokemuksia ja ajatuksia kirjoittajat jakoivat toisilleen. Tutkimukseni osoittaa, kuinka sota-ajan arki näyttäytyi kirjeenvaihdossa sekä jatkuvuuden kokemuksena että poikkeusolojen muokkaamana arkena, jota kirjoittajat jäsentävät kerronnan ja vuorovaikutuksen keinoin.

Opinnäytetyöni keskeiset käsitteet kokemus, narratiivisuus, konteksti ja dialogisuus muodostivat tutkimukseni teoreettisen viitekehyksen. Kokemuksen käsite tarjosi lähtökohdan sille, millaista todellisuutta kirjeet välittivät vastaanottajilleen. Tutkimuksessani kokemuksen käsitteeseen liittyvä elämänmuutos ilmeni yksittäistä tapahtumaa laajempaan, taustalla vaikuttavana prosessina. Narratiivisuuden näkökulmasta kirjeet näyttäytyivät kertomuksina, joissa kokemus muotoutui kerronnaksi. Kanonisuuden ja murtumakohdan käsitteet auttoivat ymmärtämään, miten teksteissä samaan aikaan tuotettiin normaalia arkea rutiinien ja käytännön asioiden kuvailun kautta ja samalla kohdattiin sodan epävarmuus, pelko ja huoli. Tämä ristiriita teki näkyväksi, miten kerronnan avulla poikkeusoloista rakennettiin arkea, jota oli mahdollista ymmärtää ja kestää. Katsoin kontekstualisoinnin olevan aineiston tulkitsijan aktiivista toimintaa, jossa tehdään perusteltuja valintoja aineiston kannalta relevanteista konteksteista. Näin ollen opinnäytetyöni ei kerro vain, mitä aineisto pitää sisällään, vaan tekee näkyväksi myös, miten ja millaisiin valintoihin perustuen siitä tuotetaan ymmärrystä. Dialogisuuden kautta määrittivät kirjeiden vuorovaikutukselliset ominaisuudet. Teksteissä neuvoteltiin jatkuvasti siitä, mitä voi sanoa, miten voi sanoa ja mitä on parempi jättää sanomatta. Tämä teki kirjeistä erinomaisen aineiston tarkastella sitä, miten arki, tunteet ja velvollisuus rakennettiin merkitykselliseksi sota-ajan poikkeusoloissa.

Tutkimukseni osoittaa, että Lotta Svärd -järjestön jäsenyys vaikutti kirjoittajien ajatteluun ja kerrontaan. Lottajärjestöön liittyvä selkeä arvomaailma, yhteisöllisyys, maanpuolustustahto ja työvelvollisuus loivat toivoa sota-ajan epävarmoissa olosuhteissa. Ajalle tyypillistä oli, että aiemmin tiiviiden yhteisöjen sosiaalinen normisto muuttui, kun monet nuoret lähtivät sota-ajan töihin kauas kotoa (Hytönen 2014, 229). Lottajärjestössä sisäistetty moraalinen kuri ja velvollisuus kuitenkin pitivät yllä sosiaalista normistoa, mikä näkyy erityisen hyvin äidin kirjeiden kerronnassa. Äidin tekstit korostavat lottajärjestön jäsenilleen määrittelemiä ohjeita, sääntöjä ja käyttäytymiseen liittyviä odotuksia. Tyttären kerronnasta käy ilmi, että hän pyrkii huomioimaan vastaanottajan kehotukset, mikä korostaa kirjeenvaihdon dialogista luonnetta. Tytär pyrkii kerrontansa avulla vakuuttamaan, ettei äidin tarvitse olla huolissaan moraalisisista kysymyksistä. Hän kuvaa kirjeissään rintamayhteisöä ajalle tyypilliseen tapaan perheen kaltaisena yksikkönä, jossa ihmissuhteet jäsentyvät sisaruussuhteiden kaltaisiksi. Yhteisön johtaja, tiedustelu-upseeri Loukola kuvataan isähahmona, joka huolehtii moraalisesta järjestyksestä ja siitä, ettei sukupuolten välillä rikota moraalista normistoa. Kokonaisuutena aineistoni osoittaa, että lottajärjestön jäsenyys teki poikkeusolojen epävarmasta arjesta kirjoittajille jäsentynyttä ja merkityksellistä sekä ohjasi toimimaan yhteisön hyväksi. Lisäksi järjestön piirissä toimiminen ohjasi heidän tapansa tulkita sotaa ja poikkeusolojen arkea.

Aineistoni perusteella arki ja perheenjäsenten välinen kommunikaatio rakentuivat pitkälti konkreettisten asioiden ja niiden puutteen väliselle ristiriidalle sekä tarpeelle ratkaista tämä jännite. Tulkitsin ilmiötä narratiivisuuteen liittyvien kanonisuuden ja murtumakohdan käsitteillä (Bruner 1991). Kirjeissä arjen jatkuvuutta pyritään ylläpitämään käytännön järjestelyillä, jotka liittyvät tavallisen arjen rutiineihin, kuten ruokaan ja vaatetukseen. Samaan aikaan poikkeusolot aiheuttivat jatkuvia murtumakohtia arjen kanonisuuteen niukkuuden, puutteen ja epävarmuuden vuoksi. Erityisen merkityksen arjen sujuvoittajina saavat tässä yhteydessä kotirintamalta sotatoimialueelle toimitetut paketit. Kirjeissä esiintyvät pitkät kuvaukset pakettien sisällön tarpeellisuudesta ja merkityksestä osoittavat, kuinka tärkeä kotirintaman rooli oli epävirallisena huoltokanavana, aktiivisena toimijana ja arjen tukijana.

Kotirintamalla työskennelleen äidin ja sotatoimialueella lottana palvelleen tyttären tiedolliset tarpeet erosivat toisistaan, mikä johtui heidän erilaisesta sijoittumisestaan ja toiminnastaan sota-ajan arjessa. Kotirintaman tiedollisista tarpeista ehdottomasti tärkeimmäksi nousee tarve saada tietoa lottakomennuksella toimivan tyttären hyvinvoinnista, terveydestä ja pärjäämisestä. Tiedollinen tarve kytkeytyy äidin kerronnassa käytännön asioihin, kuten

ruokaan ja vaatetukseen. Lähettämällä esimerkiksi ruokaa tyttärelleen lottakomennukselle äiti pyrkii turvaamaan tyttären fyysistä hyvinvointia, mutta myös liittämään kaukana komennuksella olevan tyttärensä symbolisesti perhepiiriin. Toinen aineistossa vahvasti esiin nouseva tiedollinen tarve oli halu kuulla tyttären kokemuksista ja elämästä lottakomennuksella. Tyttären kuvauksia matkasta kohti Itä-Karjalaa ja elämästä miehitetyllä alueella luettiin kotirintamalla ikään kuin jännityskertomuksia. Miehitetty Itä-Karjala ja tyttären komennus siellä koettiin kotirintamalla erityislaatuiseksi ja poikkeukselliseksi. Tulkitsen kerronnan liittyvän sotaturismiin, johon pääsivät osallisiksi myös kotirintaman ihmiset kirjeiden kerronnan välityksellä.

Tyttären kirjeissä valikoiduista ja merkityksellisistä kokemuksista rakentuu narratiivi, joka tekee poikkeuksellisista tapahtumista ja ympäristöstä kiinnostavan ja ymmärrettävän kotirintaman ihmisille. Tyttären tiedollisista tarpeista keskeisimmiksi nousevat kotirintaman kuulumiset sekä sankarivainajat. Kirjeissään tytär pyrkii ylläpitämään yhteyttä siviilielämään, fyysisestä välimatkasta huolimatta tiedustelemalla perheenjäsenten, sukulaisten ja tuttavien kuulumisia. Aineisto osoittaa, kuinka sota-ajan poikkeusolosuhteissa kuoleman läsnäolo arkipäiväistyi. Tytärtä kiinnostavat erityisesti tiedot oman paikallisyhteisön kaatuneista, joita hän kyselee lähes samaan tyyliin ja sävyyn, kuin muitakin arkisia kuulumisia. Näin tarkasteltuna äidin ja tyttären välinen kirjeenvaihto toimii keinona jäsentää ja merkityksellistää arkea sekä ylläpitää läheistä suhdettaan.

Tutkimukseni osoittaa, että kirjoittajien kerrontaa ohjasivat sota-ajan poikkeusolosuhteet ja niihin liittyvät ilmiöt. Tekstien teemoiksi nousevat sekä konkreettiset että symboliset asiat, kuten niukkuus, viholliskuva ja toimijuus, jotka tuskin olisivat saaneet yhtä suurta huomiota rauhanajan yhteiskunnassa. Yksi keskeisistä teemoista aineistossa on kirjoittajien asenteet vihollista kohtaan sekä tarve keskustella aiheesta. Äidin kerronnassa vihollisesta luodaan toiseuteen perustuvaa narratiivia, jota ohjaa ajalle tyypillinen propaganda. Sama ilmiö näkyy myös tyttären kirjeissä, mutta stereotyyppiseen viholliskuvaan muodostuu säröjä, kun tytär kertoo arkipäiväisistä kohtaamisista niin sotavankien kuin Itä-Karjalan siviiliväestön kanssa. Tyttären kerronnassa viholliskuva muuttuu ja jäsentyy arjen kohtaamiin. Kirjeenvaihdossa äidin ja tyttären välillä sovitetaan yhteen kahta erilaisissa olosuhteissa esiintyvää kokemusmaailmaa.

Sama kokemusmaailmojen välinen jännite ja siitä syntyvä dialoginen neuvottelu näkyy myös toisessa aineiston keskeisessä teemassa, joka liittyy pärjäämisen ja toimijuuden kokemuksiin. Erityisesti tytär kuvaa kirjeissään yksityiskohtaisesti sitä, miten hän sopeutuu ja selviytyy nopeasti muuttuvissa ja vaativissa olosuhteissa. Kerronta voidaan tulkita osaksi lottakomennuksen käynnistämää itsenäistymisprosessia, jota tytär vahvistaa kirjeissään. Aineisto osoittaa, kuinka lottakomennuksesta muodostuu merkittävä elämänmuutos, joka irrottaa tyttären tutusta ja turvallisesta perhepiiristä poikkeukselliseen toimintaympäristöön ja uudenlaisten velvollisuuksien piiriin. Elämänmuutosta tytär jäsentää kerronnassaan rakentamalla toimijuuttaan suhteessa työhön, vastuisiin ja ympäröivään yhteisöön. Näin ollen sanallistetut yksittäiset kokemukset voidaan nähdä elämänmuutoksen kuvauksina, joita jaetaan kirjeenvaihdon välityksellä läheiselle ihmiselle. Elämänmuutos näyttäytyy aineistossani erityisesti arjen totuttujen rakenteiden murtumisena ja uusien merkitysten rakentamisena. Tarinallisen elämänmuutostutkimuksen näkökulmasta tyttären kerronta voidaan tulkita kehityskulkuna, jossa hän rakentaa poikkeusolojen arjesta hallittavaa kokemustensa merkityksellistämisen kautta. Näin arjen hallinta näyttäytyy ennen kaikkea aikaisempaa kokemusmaailmaa, historiallisia konteksteja, sosiaalisia normistoja ja kulttuurisia malleja hyödyntävänä tapahtumien merkityksellistämisenä. Tarinallisen elämänmuutoksen kautta aineistosta voidaan tulkita, miten elämänmuutos rakentuu kokemuksellisesti ja kerronnallisesti. (Hänninen 2000, 73.) Äidin kerronta puolestaan tuo esiin kaksi näkökulmaa tyttären itsenäistymisprosessiin. Ensinnäkin tyttären toimijuus saa äidiltä osakseen tukea ja arvostusta, jonka taustalla vaikuttavat lottajärjestöstä opitut ihanteet ja poikkeusolojen synnyttämä yhteiskunnallinen velvollisuus. Toiseksi äidin kirjeistä on löydettävissä jatkuva epävarmuuden kokemus ja tarve ohjeistaa tytärtä niin moraalisisissa kuin käytännön toimissa. Näin äiti ja tytär neuvottelevat kirjeenvaihdon välityksellä muuttuvista rooleistaan sekä rakentavat suhdettaan uudenaikaisissa olosuhteissa.

Edellä esitetyn perusteella totean, että sota-ajan arkea eivät määrittäneet ainoastaan poikkeukselliset olosuhteet, joihin oli sopeuduttava, vaan yksilöt rakensivat mikrotasolla olemassa olevissa puitteissa itselleen merkityksellistä kokemusmaailmaa. Kirjeenvaihto toimi keinona käsitellä sota-ajan synnyttämiä jännitteitä, muuttuneita arjen rutiineja ja murtumakohtia. Kirjoittajat neuvottelivat kirjeissään omista rooleistaan suhteessa toisiinsa, mutta myös ympäröivään todellisuuteen. Tutkimustulokseni olivat linjassa aiemman tutkimuksen kanssa ja keskeiseksi nousi se, miten narratiivisuus ja dialogisuus ilmenivät aineistossa. Esimerkiksi äidin kirjeissä moraalinen huoli rakentui varoituksiksi ja ohjeiksi,

kun taas tytär vastasi tähän huoleen kerronnassaan korostamalla sääntöjen noudattamista ja moitteetonta käytöstä. Näin kirjeenvaihto rakentui dialogiseksi neuvotteluksi, jossa tytär muotoili kokemuksensa kertomukseksi moraalisesta oikeamielisyydestä. Arjen rakentumisen prosessiin vaikutti sota-ajan monet ilmiöt, jotka koskettivat yksilön elämää, esimerkiksi työvelvollisuus, maanpuolustustahto, lottajärjestön arvomaailma, niukkuus ja- kuoleman läsnäolo. Poikkeusolosuhteet määrittivät sitä, miten ja millaisista lähtökohdista käsin kirjoittajat arkeaan jäsensivät ja sanoittivat. Kontekstien kautta voidaan myös paikantaa todellisuuteen vaikuttavia ja sitä muokkaavia kulttuurisia käytänteitä ja malleja, joiden kautta yksilön kokemukset kiinnittyvät osaksi laajempia kulttuurisia merkitysjärjestelmiä. (ks. esim. Koskinen-Koivisto 2014 ja Hynninen 2017).

Opinnäytetyöni merkityksellisyys rakentuu tarkasteltavan aineiston poikkeuksellisuudesta, joka liittyy sekä kirjeenvaihdon osapuolten positioon että aineiston vähäiseen näkyvyyteen tutkimuskentällä. Naisten välistä kirjeenvaihtoa sota-aikana on tutkittu vähemmän kuin miesten kirjeiden kerrontaa. Tämän vuoksi aineisto avaa uusia näkökulmia sodan kokemusmaailmaan. Se tuo esiin, miten sota muokkasi paitsi arjen käytäntöjä myös naisten välisiä suhteita ja tapoja ymmärtää omaa paikkaansa osana perhettä ja yhteiskuntaa. Aineisto sisältää harvinaista omaelämäkerrallista kerrontaa kaukopartion mukana lottakomennuksella kulkeneen nuoren naisen arjesta sekä tietoa kotirintaman suhtautumisesta tähän poikkeukselliseen positioon. Tutkimukseni tuottaa uutta tietoa erityisesti siitä, miten harvinaisessa toimintaympäristössä toimineen lotan arki jäsentyy kirjeenvaihdossa ja millaisia merkityksiä sille annetaan. Näin tutkimukseni täydentää olemassa olevaa tutkimusta tarjoamalla uudenlaisen, henkilökohtaisiin teksteihin perustuvan näkökulman sota-ajan arkeen ja sen merkityksellistämiseen.

Aineisto on kahden henkilön välinen kirjeenvaihto, joten opinnäytetyöni on tapaustutkimus, eikä sen tuloksia voi yleistää tarkasteltaessa sota-ajan arkea. Näkemykseni on, että sodan kokemuksia on yhtä paljon kuin on kokijoitakin, joskin tietyt sota-ajan sukupolvelle tyypilliset kollektiiviset kokemusmaailmat varmasti osittain yhdistävät tätä sukupolvea. Kirjeiden omaelämäkerrallinen ja dialoginen luonne tekee niistä tekstejä, joita muovaavat omat kerronnan motiivit suhteessa vastaanottajaan. Tämä johtaa siihen, että toiset teemat ja asiat korostuvat, kun taas toiset kokemukset jäävät kerronnan ulkopuolelle. Näin ollen opinnäytetyöni ei esitä yleistettäviä totuuksia sota-ajan poikkeusolosuhteiden arjesta, vaan

tuottaa tulkintaa henkilökohtaisen kokemuksen rakentumisesta ja sen merkityksellistämistä kirjeenvaihdossa.

Tulevaisuudessa sota-ajan arkea olisi mielenkiintoista tutkia vertailevasta näkökulmasta käsin laajentamalla aineiston otantaa eri aikoina kirjoitettuihin omaelämäkerrallisiin teksteihin. Erityisen kiinnostavan vertailukohdan sota-ajan kirjeille tarjoaisi vuosina 1957–1986 ilmestynyt *Kansa Taisteli* -lehti, jossa julkaistiin sodan kokeneiden ihmisten omakohtaisia kertomuksia. Lehdellä oli aikanaan tärkeä rooli sotasukupolven tunteiden ja kokemusten sanoittamisen, merkityksellistämisen ja jakamisen näkökulmasta aikana, jolloin sotakokemuksia ei vielä laajemmin käsitelty, eikä veteraanien kokemuksia aina välttämättä osattu arvostaa. Vertailevan tutkimuksen avulla olisi mahdollista tarkastella esimerkiksi, miten tekstien syntyajankohdan konteksti sekä siihen liittyvät sosiaaliset ja kulttuuriset odotukset vaikuttivat siihen, mitä kerrotaan, miten kerrotaan ja miten kerrottua merkityksellistetään. Samalla olisi mahdollista analysoida, millaisia eroja ja yhtäläisyyksiä ilmenee sodan aikana syntyneen omaelämäkerrallisen kerronnan ja myöhemmin, muuttuneessa yhteiskunnallisessa tilanteessa tuotettujen tekstien välille. Vaikka toisen maailmansodan kokemuksia on tutkittu runsaasti, erilaisten aineistojen rinnakkainen lukeminen ja niiden tulkinta erilaisista teoreettisista viitekehyksistä syventävät ymmärrystä sota-ajan arjesta ja sodan vaikutuksista yksilöihin, perheisiin, sukuihin ja yhteisöihin.

Menneisyyden kokemusten tutkiminen ei ainoastaan lisää tietoa historiallisista ilmiöistä, vaan tarjoaa myös näkökulmia nykyhetkeen. Tutkimukseni osoittaa sen, että äidin ja tyttären kirjeenvaihdossa arjen kokemusmaailma rakentuu pienten kertomusten kietoutuessa yhteen aikakauden laajempien, kulttuurisesti suurten kertomusten kanssa. Kirjoittajat eivät ainoastaan kuvaa arkeaan, vaan sijoittavat omat kokemuksensa osaksi näitä laajempia merkityssuhteita. Näin ollen kirjeenvaihto toimii keinona jäsentää, hallita ja merkityksellistää uudenlaisia ja haasteellisia olosuhteita. Aineistosta käy ilmi, kuinka yksilön kokemukset rakentuvat vuorovaikutuksessa sosiaalisen normiston, kulttuuristen mallien ja historiallisten kontekstien kanssa. Aineiston tarkastelu edellä esitetystä näkökulmasta käsin syventää ymmärrystä paitsi menneisyydestä myös siitä, miten yksilöt jäsentävät ja merkityksellistävät elämäänsä narratiivisuuden kautta.

Lähteet

Arkistolähteet

Lottamuseon kokoelmat. Esine E1162:1. Lottien kultaiset sanat kehystettynä tauluna.

Museolähteet

Tarinaharjun sairaalamuseo. 2021. Hammaslääkärin hoito. Viitattu 17.3.2026.

<https://sairalamuseo.savonia.fi/2021/09/07/hammaslaakar-in-hoito/>

Tutkimuskirjallisuus

Adelswärd, Viveka. 1996. *Att förstå en berättelse – eller historien om älgen*. Tukholma: Bromberg.

Alhainen, Rauni. 1936. Toimenlotan varusteet. *Lotta Svärd* 1936: 299–300. Helsinki: Lotta Svärd -keskusjohtokunta.

Anttila, Veli-Jukka. 2022. Tartuntataudit: sodan harvoja voittajia. *Duodecim* 138(24): 2200–2206. <https://www.duodecimlehti.fi/duo17172>

Bourke, Joanna. 2006. Uusi sotahistoria. Teoksessa *Ihminen sodassa: Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*, toimittaneet Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. 21–42. Helsinki: Minerva Kustannus.

Bruner, Jerome. 1991. The Narrative Construction of Reality. *Critical Inquiry* 18(1): 1–21. <https://cs.uky.edu/~sgware/reading/papers/bruner1991narrative.pdf>

Caine, Barbara. 2015. From ”Dearest Mama” to ”Dear Mother”: Changing Styles in Early Twentieth-Century Letters from Daughters to Mothers. *Women’s History Review* 24(4): 603–620. <https://doi.org/10.4324/9781315618807>

Danielsbacka, Mirkka. 2016. *Sotavankikohtalot: Neuvostosotavangit Suomessa 1941–1944*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Fingerroos, Outi ja Marja Kokko. 2022. Tutkimusetiikka ja hyvä tieteellinen käytäntö.

Teoksessa *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät*, toimittaneet Outi Fingerroos, Konsta Kajander ja Tiina-Riitta Lappi. 64–89. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hagelstam, Sonja. 2011. ”Rakas sotilaani!”: Kirjeiden kirjoittaminen jatkosodan poikkeusoloissa. Teoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus*, toimittaneet Anu Lahtinen, Maarit Leskelä-Kärki ja Kirsi Vainio-Korhonen. 299–328. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Hagelstam, Sonja. 2014. *Röster från kriget: En etnologisk studie av brevdialoger mellan frontsoldater och deras familjer 1941–1944*. Etnologian väitöskirja. Turku: Åbo Akademi.
- Hagelstam, Sonja ja Ilari Taskinen. 2015. Hiljaisuuden myytit: Postisensuuri, vaikeneminen ja etulinjan kokemukset sota-ajan kirjeissä. Teoksessa *Kirjeitä sodasta: Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*, toimittaneet Seija-Leena Nevala-Nurmi, Ilari Taskinen ja Marko Tikka. 44–59. Tampere: Postimuseo; Tampereen Historiallinen Seura.
- Heikkilä, Eino. 2023. *Narratiivinen tutkijuus ja tietäminen etnografiassa*. Kansatieteellinen arkisto 63. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Heikkinen, Kaija. 2012. *Yksin vai yhdessä: rintamanaisen monta sotaa*. Kultaneito 10. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Hufford, Mary. 1995. Context. *The Journal of American Folklore* 108(430): 528–549. <https://www.jstor.org/stable/541659>
- Hynninen, Anna Maria. 2017. *Minä, lotta, vaimo, äiti: Kerronnan variaatio ja toimijuus aktiivikertojan muistelukerronnassa*. Folkloristiikan väitöskirja. Turku: Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6729-2>
- Hytönen, Kirsi-Maria. 2014. *”Ei elämäni lomina mahtunut.”: Naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien ja jälleenrakennuksen aikana*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Hyytiä, Osmo. 2008. *Helmi Suomen maakuntien joukossa: Suomalainen Itä-Karjala 1941–1944*. Helsinki: Edita.
- Hänninen, Vilma. 2000. *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampere: Tampere University Press.
- Häyrynen, Liisa. 2004. Pommisuojusta pakariin. Ruoka ja tunnemuisti. Teoksessa *Suulla ja kielellä: tulkintoja ruuasta*, toimittaneet Maarit Knuuttila, Jyrki Pöysä ja Tuija Saarinen. 57–78. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kallioniemi, Jouni. 2004. *123 sotavuosien ruokaohjetta*. Jyväskylä: Vähäheikkilän Kustannus.
- Kallioniemi, Jouni. 2006. *Sotavuosien konsteja ja korvikkeita*. Jyväskylä: Vähäheikkilän Kustannus.
- Kananen, Jorma. 2017. *Laadullinen tutkimus pro graduna ja opinnäytetyönä*. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

- Kauhanen, Riku. 2025. Lisätyövoimaa sotavangeista ja siviileistä. *Huolto pelaa: Kenttäpostia* 3/2025: 42–45. Helsinki: Tammenlehvän Perinneliitto.
- Keenan, Bethany S. 2020. Before the War, Life Was Much Brighter and Happier than Today. *Historical Reflections* 46(3): 55–77. <https://doi.org/10.3167/hrrh.2020.460304>
- Kemppainen, Ilona. 2006. *Isänmaan uhrin: Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kinnunen, Tiina. 2018. Naiset, kansakunta ja moraalit sota-ajan Suomessa. Teoksessa *Kotirintama*, toimittanut Martti Turtola. 26–31. Helsinki: WSOY.
- Kinnunen, Tiina ja Ville Kivimäki. 2006. Johdatus koettuun sotaan. Teoksessa *Ihminen sodassa*, toimittaneet Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. 9–18. Helsinki: Minerva Kustannus.
- Kivimäki, Ville. 2006. Sodan kokemushistoria. Teoksessa *Ihminen sodassa*, toimittaneet Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki, 69–88. Helsinki: Minerva Kustannus.
- Kivimäki, Ville. 2014. Rintamamiesten suur-Suomi. Teoksessa *Luvattu maa*, toimittaneet Sari Näre ja Jenni Kirves. 259–319. Helsinki: Johnny Kniga.
- Kivimäki, Ville. 2016. Koti. Teoksessa *Sodan särkemä arki*, toimittaneet Anssi Männistö ja Ville Kivimäki. 69–106. Helsinki: WSOY.
- Kivimäki, Ville. 2016. Väkivalta. Teoksessa *Sodan särkemä arki*, toimittaneet Anssi Männistö ja Ville Kivimäki. 107–146. Helsinki: WSOY.
- Kleemola, Olli. 2016. *Valokuva sodassa*. Turku: Turun yliopisto. Väitöskirja, Turun yliopisto, poliittinen historia.
- Korpela, Pirkko. 2015. Helena Korpela o.s. Syrjälä. Teoksessa *Nakkilalaiset sodissa 1939–1945*, toimittanut Hannu Hiljanen. 184–190. Nakkila: Nakkilan sotaveteraanit.
- Koskinen-Koivisto, Eerika. 2014. *Her Own Worth: Exploring the Work and Life of a Finnish Female Labourer*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto, etnologia.
- Koskinen-Koivisto, Eerika. 2014. Tutkimuskohteena läheinen ihminen. *Elore* 21(2). <https://doi.org/10.30666/elore.79152>
- Koskinen-Koivisto, Eerika ja Lena Marander-Eklund. 2016. Pienten ja suurten kertomusten suhde. Teoksessa *Etnologinen tulkinta ja analyysi*, toimittaneet Jukka Jouhki ja Tytti Steel. 336–358. Helsinki: Ethnos.
- Lahtinen, Anu. 2011. Kirjeiden uusi tuleminen. Teoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus*, toimittaneet Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen ja Kirsi Vainio-Korhonen. 9–27. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Laine, Antti. 1982. *Suur-Suomen kahdet kasvot*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Latva-Äijö, Annika. 2004. *Lotta Svärdin synty*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Latva-Äijö, Annika. 2009. Siellä jossakin. Teoksessa *Lotta Svärd: käytännön isänmaallisuutta*, toimittaneet Maritta Pohls ja Annika Latva-Äijö. 360–378. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Lukkarinen, Vilho. 1981. *Suomen lotat*. Helsinki: Suomen Naisten Huoltosäätiö.
- Nevala-Nurmi, Seija-Leena. 2012. *Perhe maanpuolustajana*. Suomen historian väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto. <http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8744-6>
- Nevala-Nurmi, Seija-Leena, Ilari Taskinen ja Marko Tikka. 2015. Johdanto. Teoksessa *Kirjeitä sodasta: Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*, toimittaneet Seija-Leena Nevala-Nurmi, Ilari Taskinen ja Marko Tikka. 6–9. Tampere: Postimuseo; Tampereen Historiallinen Seura.
- Näre, Sari. 2008. Nuoruus sodan hävityksessä. Teoksessa *Sodassa koettua*, toimittaneet Sari Näre, Juha Siltala ja Jenni Kirves. 8–40. Helsinki: WSOY.
- Näre, Sari. 2016. *Sota ja seksi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Näre, Sari. 2018. Naiset ja miehet sodan pyörteissä. Teoksessa *Kotirintama*, toimittaneet Martti Turtola, Aki-Mauri Huhtinen, Tiina Kinnunen, Juha Mälkki, Ilkka Tapio Seppinen ja Joni Strandberg 8–26. Helsinki: WSOY.
- Ohawe, Tiina. 1993. Järjestönaiset huolenpitäjinä koti- ja sotarintamalla. Teoksessa *Naisten aseet: Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*, toimittaneet Riikka Raitis ja Elina Haavio-Mannila. 131–159. Helsinki: WSOY.
- Olsson, Pia. 1999. *Eteen vapahan valkean Suomen: kansatieteellinen tutkimus lottatoiminnasta paikallisella tasolla vuoteen 1939*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Olsson, Pia. 2005. *Myytti ja kokemus: Lotta Svärd sodassa*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Olsson, Pia. 2006. Työtä kokonaisuuden hyväksi: jatkosodan lottatoiminta. Teoksessa *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Jari Leskinen ja Antti Juutilainen. 434–448. Helsinki: WSOY.
- Olsson, Pia. 2011. *Women in Distress: Self-Understanding among 20th-Century Finnish Rural Women*. Berlin: European Studies in Culture and Policy.
- Pehkonen, Erkkä. 2013. “Poikasi täältä jostakin”: Narratiiviset resurssit, diskurssit ja luovuus kirjoittaen kerrotuissa identiteeteissä jatkosodan aikaisissa kirjeissä.

- Etnologian väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
<https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/42572>
- Pehkonen, Erkka. 2015. Kirjetutkimuksen etiikka: yksityistä sota-ajan kirjeenvaihtoa tutkivan eettismetodologiset haasteet. Teoksessa *Kirjeitä sodasta: Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. toimittaneet Seija-Leena Nevala-Nurmi, Ilari Taskinen ja Marko Tikka. 60–73. Tampere: Tampereen Historiallinen Seura.
- Peltokorpi, Kaisa-Maria. 2011. *On elettävä kun koska tahansa voi kuolla: Lottien selviytyminen sodassa 1939–1945*. Kasvatustieteen väitöskirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Peltonen, Matti. 1999. *Mikrohistoriasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Pohls, Maritta ja Annika Latva-Äijö. 2009. *Lotta Svärd: käytännön isänmaallisuutta*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Porvali, Mikko. 2021. *Kohti Itää: Päämajan kaukopartio-osasto Vehniäinen 1941*. Jyväskylä: Atena Kustannus.
- Pöysä, Jyrki. 2022. Narratiivinen analyysi. Teoksessa *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät*, toimittaneet Outi Fingerroos, Konsta Kajander ja Tiina-Riitta Lappi. 287–320. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Räikkönen, Tuovi. 1993. Läskisoosia ilman läskiä ja sitruunasoodalla ohukaisia: kotirintaman monitaitureiden elämää. Teoksessa *Naisten aseet: suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*, toimittaneet Riikka Raitis ja Elina Haavio-Mannila. 160–200. Helsinki: WSOY.
- Rönkkönen, Teuvo. 2006. Kenttäposti ja postisensuuri. Teoksessa *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Jari Leskinen ja Antti Juutilainen. 634–656. Helsinki: WSOY.
- Salo, Ulla-Maija. 2015. Simsalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. Teoksessa *Umpikujasta oivallukseen: Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa*, toimittaneet Sanna Aaltonen ja Riitta Högbäck. 166–190. Tampere: Nuorisotutkimusseura.
- Saressalo, Lassi. 2010. *Päämajan kaukopartiot jatkosodassa*. Helsinki: WSOY.
- Sarmela, Matti. 1994. *Suomen perinneatlas: Suomen kansankulttuurin kartasto 2*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Summerfield, Penny. 2019. *Histories of the Self: Personal Narratives and Historical Practice*. London & New York: Routledge.
- Taskinen, Ilari. 2015. Sota-ajan kirjekulttuuri ja kirjeiden kokemusten tulkinta. Teoksessa *Kirjeitä sodasta: Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*, toimittaneet Seija-

Leena Nevala-Nurmi, Ilari Taskinen ja Marko Tikka. 12–29. Tampere: Postimuseo;
Tampereen Historiallinen Seura.

Vilkko, Anni. 1997. *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana: Naisen elämän kerronta ja luenta*.
Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.